

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. Корецького
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. Корецького
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НІКОЛАЄВСЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 347.92

**ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ
У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ**

081 – «Право»

08 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ Д. С. Ніколаєвський

Науковий керівник: **ТИМЧЕНКО Геннадій Петрович**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Ніколаєвський Д. С. Організаційно-правове забезпечення цифрової трансформації правосуддя у цивільних справах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 – «Право»). – Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено цілісному теоретичному обґрунтуванню концепції цифрової трансформації цивільного судочинства України як зміни природи самої процесуальної діяльності, а не лише технічного оновлення її форм, та розробленню правових, організаційних і технологічних рішень, що забезпечують перехід від наздоганяючої до випереджальної моделі розвитку інструментів цивільного судочинства зі збереженням основоположних процесуальних гарантій.

Актуальність теми зумовлена розривом між темпами технологічних змін і темпами оновлення процесуального права, який у роботі охарактеризовано як «нормативне запізнення» (нормативний лаг). Перший етап судової цифровізації виявив системні межі: незалежні аудити 2023–2024 років зафіксували технічну застарілість Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а затверджена у 2025 році Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС) окреслила перехід до платформи наступного покоління з допоміжним застосуванням технологій штучного інтелекту. Суспільний контекст (низька довіра до судової влади, воєнні виклики доступності правосуддя) та євроінтеграційні зобов'язання України додатково загострюють потребу в теоретичному супроводі цих перетворень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі запровадження інформаційних технологій у сфері цивільного правосуддя,

зокрема у зв'язку зі створенням, впровадженням та експлуатацією інформаційних систем у судах загальної юрисдикції. Предметом дослідження є нормативні, доктринальні й технологічні механізми, за допомогою яких держава забезпечує, а учасники процесу реалізують процесуальні права та обов'язки в електронному середовищі.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Порівняльно-правовий метод застосовано до аналізу законодавства та практики Європейського Союзу, Естонії, Сінгапуру, Нової Зеландії, США, Канади й Бразилії. Функціональний метод дав змогу оцінювати кожен процесуальний інструмент за якістю виконання його функції в паперовій та цифровій формах. Техніко-правовий аналіз використано для оцінки архітектури судових інформаційних систем і вимог до якості даних, а методи моделювання – для розроблення концептів випереджального розвитку.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади цифрової трансформації правосуддя у цивільних справах. Установлено, що вітчизняна наука пройшла шлях від технократичного трактування електронного судочинства як «оцифрування» паперових процедур до його розуміння як організаційно-правової та соціальної трансформації, проте новітні технологічні явища, насамперед штучний інтелект, осмислюються здебільшого описово, без доктринальної інтеграції в цивільно-процесуальну теорію. Простежено еволюцію національного нормативного регулювання від законодавчого визнання електронного документа до Концепції ЄСІКС та систематизовано іноземний досвід, який засвідчує спільну послідовність розвитку (базові цифрові процедури, повністю онлайніві інституції, правила застосування штучного інтелекту) за відмінності у формах нормативного закріплення. Окрему увагу приділено соціальному виміру цифрового правосуддя (подолання цифрової нерівності як критерій успішності цифровізації), етичним рамкам застосування штучного інтелекту та державним стратегічним документам у цій сфері.

У другому розділі узагальнено національну та міжнародну практику застосування інформаційних технологій. Охарактеризовано ЄСІКС як систему керування справами, Єдиний державний реєстр судових рішень як інфраструктурний вузол відкритих даних про судові рішення, а також національну екосистему юридичних технологій. Виявлено характерну асиметрію вітчизняної практики, яка переважно зосереджена на відкритих державних даних, тоді як інструменти глибокої обробки масивів доказів залишаються в Україні нерозвиненими. Аналіз провідних зарубіжних рішень продемонстрував еволюцію від пошукових інструментів до інтелектуальних помічників юриста та окреслив супутні ризики. Показано, що повнота, централізованість і безоплатність національного реєстру судових рішень вирізняють українську модель на світовому рівні та перетворюють реєстр на базове джерело даних для вітчизняної екосистеми юридичних технологій.

У третьому розділі систематизовано проблеми, що обмежують подальший розвиток інформаційних технологій у цивільному судочинстві. На інституційному рівні це централізована природа судової влади, консерватизм судової системи та принципова відсутність простору для експерименту; на технологічному – залежність можливостей штучного інтелекту від якості правових даних, дефіцит структурованих україномовних правових корпусів і відсутність стандартів їх підготовки; на нормативному – структурна неготовність процесуальних кодексів до широкої інтеграції автоматизованих систем та практика «державного неолуддизму», тобто штучного стримування технологічних змін під формальним посиленням на принцип законності; на соціальному – глибока недовіра суспільства до алгоритмізації правосуддя. Доведено, що найгостріші проблеми впровадження штучного інтелекту в правосуддя кореняться не в досконалості алгоритмів чи обчислювальній потужності, а в доступності та якості правових даних, що перетворює формування якісних правових корпусів на самостійне завдання правової політики.

У четвертому розділі оцінено здійснені державою кроки та обґрунтовано напрями випереджального розвитку. Доведено, що реформа переходу від ЄСІТС до ЄСІКС є необхідним базовим рівнем цифрової трансформації, який уніфікує наявні процесуальні форми, але не пропонує при цьому їх подальшого технологічного переосмислення. Сформульовано архітектурні умови допустимості правничого штучного інтелекту (юридична спеціалізація, пошуково-доповнена генерація на основі державних реєстрів, верифікаційний шар, локальне розгортання, обов'язкове збереження людської ланки, повний аудиторський слід) та показано, що переважна частина усталених заперечень стосується не технології як такої, а найпримітивніших способів її використання. Обґрунтовано модель третейського розгляду як тестового середовища для процесуальних інновацій, запропоновано концепти «Законодавство 2.0» і «Реєстри 2.0», охарактеризовано системи фіксації юридично значущих фактів, системи підтримки прийняття судових рішень та цифрові форми альтернативного вирішення спорів. Розмежувальним критерієм допустимої автоматизації визначено «водорозділ» між технічним і ціннісним: алгоритмізації підлягає лише те, що не має політичної або морально-ціннісної природи. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на створення правових передумов випереджального цифрового розвитку цивільного судочинства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні концепту «систем автоматичного правозастосування» як рамкової категорії з розмежувальним критерієм між технічним і ціннісним; моделі третейського розгляду як експериментального простору цифрових інновацій; сукупності архітектурних умов допустимості правничого штучного інтелекту; концептів машиноспоживного права та модернізованих державних реєстрів як еталонних джерел даних. Удосконалено характеристику феномену нормативного запізнення, типологію організаційно-правових моделей

цифровізації судочинства та систему процесуальних запобіжників застосування штучного інтелекту.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у правотворчій діяльності (вдосконалення Цивільного процесуального кодексу України, законів України «Про третейські суди», «Про публічні електронні реєстри», законодавства про захист персональних даних), у правозастосуванні (реалізація Концепції ЄСІКС, модернізація реєстру судових рішень, проектування систем підтримки прийняття судових рішень), у науковій діяльності та в освітньому процесі.

Ключові слова: цивільне судочинство, цифрова трансформація, електронне правосуддя, штучний інтелект, ЄСІКС, електронний суд, реєстр судових рішень, системи підтримки прийняття судових рішень, третейський суд, онлайн-вирішення спорів, машиноспоживне право, електронні докази.

ABSTRACT

Nikolaievskyi D. S. Organisational and Legal Framework for the Digital Transformation of the Administration of Justice in Civil Cases. – Qualifying research thesis in manuscript form.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialisation 081 – “Law” (field of knowledge 08 – “Law”). – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The thesis is devoted to a comprehensive theoretical justification of the concept of the digital transformation of civil proceedings in Ukraine as a change in the very nature of procedural activity itself, rather than merely a technical modernisation of its forms, and to the development of legal, organisational and technological solutions that ensure the transition from a catch-up to a forward-

looking model of development for the instruments of civil proceedings, whilst preserving fundamental procedural guarantees.

The relevance of the topic stems from the gap between the pace of technological change and the pace of procedural law reform, which is characterised in this paper as a ‘regulatory lag’. The first stage of judicial digitalisation revealed systemic limitations: independent audits conducted in 2023–2024 identified technical obsolescence in the Unified Judicial Information and Telecommunications System, whilst the Concept for the Unified Judicial Information and Communication System (UJICS), approved in 2025, outlined the transition to a next-generation platform with the supplementary use of artificial intelligence technologies. The social context (low trust in the judiciary, military challenges to access to justice) and Ukraine’s European integration commitments further highlight the need for theoretical support for these transformations.

The subject of this study is the social relations arising from the introduction of information technologies in the field of civil justice, in particular in connection with the creation, implementation and operation of information systems in courts of general jurisdiction. The subject of the study is the regulatory, doctrinal and technological mechanisms through which the state ensures, and the parties to proceedings exercise, their procedural rights and obligations in an electronic environment.

The methodological basis of the study is a combination of general scientific and specialised legal methods. The comparative legal method was applied to the analysis of legislation and practice in the European Union, Estonia, Singapore, New Zealand, the USA, Canada and Brazil. The functional method enabled the assessment of each procedural instrument in terms of the quality of its performance in both paper-based and digital forms. A technical-legal analysis was used to assess the architecture of court information systems and data quality requirements, whilst modelling methods were employed to develop concepts for forward-looking development.

The first chapter sets out the theoretical and methodological foundations of the digital transformation of justice in civil cases. It has been established that domestic scholarship has evolved from a technocratic interpretation of e-justice as the “digitisation” of paper-based procedures to an understanding of it as an organisational, legal and social transformation; however, the latest technological developments, particularly artificial intelligence, are largely understood in descriptive terms, without doctrinal integration into the theory of civil procedure. The evolution of national regulatory frameworks is traced from the legislative recognition of electronic documents to the ESICS Concept, and international experience is systematised, demonstrating a common sequence of development (basic digital procedures, fully online institutions, rules for the application of artificial intelligence) despite differences in the forms of regulatory enshrinement. Particular attention is paid to the social dimension of digital justice (overcoming digital inequality as a criterion for the success of digitalisation), the ethical framework for the use of artificial intelligence, and government strategic documents in this field.

The second chapter summarises national and international practices in the application of information technologies. It describes the ESICS as a case management system, the Unified State Register of Court Decisions as an infrastructure hub for open data on court decisions, and the national legal technology ecosystem. A characteristic asymmetry in domestic practice has been identified, which is predominantly focused on open government data, whilst tools for the in-depth processing of large volumes of evidence remain underdeveloped in Ukraine. An analysis of leading international solutions has demonstrated an evolution from search tools to intelligent legal assistants and highlighted the associated risks. It is shown that the comprehensiveness, centralised nature and free access to the national register of court decisions set the Ukrainian model apart on the global stage and make the register a fundamental data source for the domestic legal technology ecosystem.

The third chapter systematises the problems limiting the further development of information technology in civil proceedings. At the institutional level, these include the centralised nature of the judiciary, the conservatism of the judicial system and a fundamental lack of scope for experimentation; at the technological level – the dependence of artificial intelligence capabilities on the quality of legal data, the shortage of structured Ukrainian-language legal corpora and the absence of standards for their preparation; at the regulatory level – the structural unpreparedness of procedural codes for the widespread integration of automated systems and the practice of “state neo-Luddism”, that is, the artificial suppression of technological change under the formal pretext of the principle of legality; at the social level – deep public mistrust of the algorithmisation of justice. It has been demonstrated that the most acute problems in the implementation of artificial intelligence in the justice system lie not in the perfection of algorithms or computing power, but in the accessibility and quality of legal data, which makes the creation of high-quality legal corpora a separate task of legal policy.

The fourth chapter assesses the steps taken by the state and justifies directions for proactive development. It is demonstrated that the reform involving the transition from the ESITS to the ESICS is a necessary foundational stage of digital transformation, which unifies existing procedural forms but does not, at the same time, propose their further technological rethinking. Architectural conditions for the admissibility of legal artificial intelligence are formulated (legal specialisation, search-augmented generation based on state registers, a verification layer, local deployment, the mandatory retention of a human element, and a complete audit trail) and it is demonstrated that the vast majority of established objections relate not to the technology itself, but to the most rudimentary ways in which it is used. A model of arbitration proceedings as a test environment for procedural innovations is substantiated; the concepts of “Legislation 2.0” and “Registers 2.0” are proposed; and systems for recording legally significant facts, systems for supporting judicial decision-making, and digital forms of alternative dispute resolution are characterised. The distinguishing criterion for permissible

automation is defined as the “dividing line” between the technical and the value-based: only that which is not of a political or moral-value nature is subject to algorithmisation. Proposals have been formulated for improving legislation, aimed at creating the legal preconditions for the proactive digital development of civil proceedings.

The scientific novelty of the findings lies in the justification of the concept of “automatic law enforcement systems” as a framework category with a distinguishing criterion between technical and value-based aspects; the model of arbitration as an experimental space for digital innovation; the set of architectural conditions for the admissibility of legal artificial intelligence; and the concepts of machine-driven law and modernised state registers as benchmark data sources. The characterisation of the phenomenon of regulatory lag, the typology of organisational and legal models for the digitalisation of judicial proceedings, and the system of procedural safeguards for the application of artificial intelligence have been refined.

The practical significance of the results obtained is determined by the possibility of their use in law-making (improving the Civil Procedure Code of Ukraine, the Ukrainian laws ‘On Arbitration Tribunals’ and ‘On Public Electronic Registers’, and legislation on the protection of personal data), in law enforcement (implementation of the ESICS Concept, modernisation of the register of court decisions, and the design of court decision-support systems), in academic research and in the educational process.

Keywords: civil proceedings, digital transformation, e-justice, artificial intelligence, ESICS, e-court, register of court decisions, judicial decision-making support systems, arbitration court, online dispute resolution, machine-readable law, electronic evidence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Інфраструктурна готовність судової системи як передумова якісного впровадження штучного інтелекту в правосуддя. *Держава і право*. 2026. Вип. 100. С. 181–192. DOI: 10.33663/1563-3349-2026-100-181.

2. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Використання ШІ у судочинстві: правові ризики, технологічні запобіжники та межі людського контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. Вип. 2 (67). С. 78–83. DOI: 10.32782/ruuv.v2.2026.15.

3. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Від «ЄСІТС» до «ЄСІКС» – швидка трансформація концептів цифровізації правосуддя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 339–344. DOI: 10.32844/2618-1258.2026.1.52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ніколаєвський Д. С. Використання штучного інтелекту при здійсненні судочинства. Про які ризики варто подбати? *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10–11 лют. 2026 р.)*. Тернопіль. 2026. Вип. 107. С. 67–74. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2476/>

2. Ніколаєвський Д. С. Оцифровування паперових матеріалів судових справ як передумова ефективного використання ШІ при здійсненні правосуддя. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 4–5 черв. 2026 р.)*. Тернопіль. 2026. Вип. 111. С. 93–100. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2634/>

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження цифрової трансформації правосуддя у цивільних справах	13
1.1 Концептуальні основи дослідження	13
1.2 Стан наукового розроблення проблеми: національні та світові джерела	30
1.3 Національне законодавство: чинне та перспективне	47
1.4 Іноземне законодавство: чинне та перспективне	56
Висновки до Розділу 1	72
 РОЗДІЛ 2. Національна та міжнародна практика застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві	75
2.1 Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (ЄСІКС)	75
2.2 Єдиний державний реєстр судових рішень	76
2.3 Інформаційно-пошукові системи	79
2.4 Інші приклади застосування ІТ	81
2.5 Зарубіжний досвід	85
Висновки до Розділу 2	94
 РОЗДІЛ 3. Проблеми, що обмежують подальший розвиток інформаційних технологій у сфері цивільного правосуддя	97
3.1 Системні недоліки інформаційного забезпечення судочинства	97
3.2 Технологічні межі застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві	100
3.3 Прогалини та колізії правового регулювання застосування штучного інтелекту в цивільному процесі	104
3.4 Інституційно-організаційні чинники, що ускладнюють цифровізацію судочинства	109
3.5 Правові та інші вимоги до підготовки та якості даних у системах цифрового правосуддя	112
3.6 Багаторівневий характер проблем цифрової трансформації правосуддя: від глобальних викликів до національних особливостей	116
Висновки до Розділу 3	120

РОЗДІЛ 4. Шляхи розв’язання проблем та напрями вдосконалення цифрової інфраструктури цивільного правосуддя	123
4.1 Вже здійснені кроки: реформа ЄСІТС – ЄСІКС	123
4.2 Запропоновані способи розв’язання проблем	127
4.2.1 Особливості використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві	128
4.2.2 Третейські суди як тестове середовище для інновацій судової системи	136
4.2.3 Забезпечення державою умов випереджального розвитку інструментів цивільного судочинства	141
4.2.3.1 Законодавство 2.0	142
4.2.3.2 Державні реєстри 2.0. Реєстр судових рішень	146
4.2.3.3 Системи фіксації та валідації фактів, що мають юридичне значення	149
4.2.3.4 Системи підтримки прийняття судових рішень	154
4.2.3.5 Цифрові системи альтернативного вирішення спорів цивільно-правового характеру	164
Висновки до Розділу 4	169
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178
ДОДАТОК А.....	203

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Правова система України ввійшла в період, коли доступ до суду для мільйонів людей опосередковується цифровими сервісами. Розбудова електронного урядування, прискорена воєнними обставинами, перетворила інформаційні системи на опорну інфраструктуру публічного управління. У судочинстві це втілювалося у функціонуванні Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) – електронних кабінетів, дистанційної участі в засіданнях, автоматизованого розподілу справ та електронного обміну процесуальними документами.

Перший етап судової цифровізації розкрив і її вразливі місця. Незалежні аудити 2023–2024 років зафіксували технічну застарілість та архітектурну обмеженість ЄСІТС, а затверджена у квітні 2025 року Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС) окреслила перехід до платформи наступного покоління, включно з допоміжним застосуванням технологій штучного інтелекту в судовій діяльності. Перетворення такого масштабу висувають до процесуальної правової науки запит на теоретичний супровід реформи, який наразі задоволено лише частково.

Швидкість технологічних змін постійно перевищує швидкість нормотворення. Процедури, розраховані на паперову комунікацію, дедалі гірше відповідають запитам учасників процесу, вже звиклих до миттєвої цифрової взаємодії.

Теоретичним підґрунтям роботи став доробок вітчизняних учених, які розробляли проблематику електронного судочинства та цифровізації правосуддя, зокрема: Н. В. Канюки, А. Ю. Каламайка, Н. В. Кушакової-Костицької, М. В. Парасюка, Р. М. Римарчука, М. М. Ясинка, Ю. О. Котвяковського, В. П. Феннича, Н. Л. Бондаренко-Зелінської, В. Є. Губського, І. В. Бородіної, А. О. Згами, В. Крата, І. Голубовського,

О. В. Бессонова, Ю. Притики, С. Кравцова, О. П. Метелева, а також праці зарубіжних дослідників у сфері цифрової трансформації права: Р. Сасскінда, Д. Рейлінг, М. Фабрі, Х. Гаффара, А. Кріштофіка, Ф. Аста, Б. Дефенса та концептуальні розробки Л. Фрідмана і Г. Маршанта. Попри вагомість цього доробку, доктринальне осмислення зазначених процесів все ще залишається фрагментарним. Дослідники здебільшого аналізують окремі технологічні рішення, тоді як цілісної концепції, що поєднувала б оновлену цифрову інфраструктуру з перспективними інструментами, насамперед штучним інтелектом, вітчизняна наука цивільного процесуального права поки ще не запропонувала. За такої фрагментарності практичні процеси цифровізації ризикують розвиватися без адекватної загальної теоретичної рамки.

Довіра громадян до судової влади все ще лишається низькою, а війна змінила географію користувачів правосуддя, зробивши для багатьох з них електронний канал комунікації єдиним доступним. Зобов'язання України перед Європейським Союзом (від Угоди про асоціацію до інструментів Ukraine Facility) передбачають узгодження національних підходів з європейськими стандартами цифровізації правосуддя, серед яких Регламент (ЄС) 2023/2844 про цифровізацію судової співпраці, Регламент (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект, Європейська етична хартія CEREU щодо використання штучного інтелекту в судових системах та Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів.

Потреба в цілісній науковій відповіді на окреслені виклики - концепції переходу цивільного судочинства України від наздоганяючої до випереджальної моделі цифрового розвитку зі збереженням основоположних процесуальних гарантій і людського виміру правосуддя й зумовила вибір теми дисертаційного дослідження «Організаційно-правове забезпечення цифрової трансформації правосуддя у цивільних справах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках планових тем відділу цивільно-правових наук Інституту держави і права

імені В. М. Корецького НАН України відповідно до плану науково-дослідної роботи. Тема дисертації затверджена.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в цілісному теоретичному обґрунтуванні концепції цифрової трансформації цивільного судочинства України з метою забезпечення переходу цивільного судочинства України до випереджальної моделі цифрового розвитку.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- розкрити теоретико-методологічні засади цифрової трансформації правосуддя у цивільних справах та охарактеризувати стан наукового розроблення проблеми у національній і світовій літературі;

- проаналізувати національне й іноземне законодавство у сфері цифровізації цивільного судочинства та виявити закономірності його розвитку;

- узагальнити національну та міжнародну практику застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві з системою приватних юридичних технологій включно;

- виявити та систематизувати інституційні, технологічні, нормативні й соціальні проблеми, що обмежують подальший розвиток інформаційних технологій у цивільному судочинстві, зокрема технологічні межі та правові прогалини при застосуванні штучного інтелекту;

- оцінити реформу переходу від ЄСІТС до ЄСІКС як базовий рівень цифрової трансформації правосуддя та визначити її концептуальні межі;

- сформулювати структурні та нормативні умови допустимого застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві та обґрунтувати модель використання третейського розгляду як тестового середовища для процесуальних інновацій;

- розробити концептуальні елементи для інфраструктури випереджального розвитку: оновленого машиноспоживного законодавства («Законодавство 2.0»), модернізованих державних реєстрів («Реєстри 2.0»),

систем фіксації та посвідчення юридично значущих фактів, систем підтримки прийняття судових рішень і цифрових систем альтернативного вирішення спорів;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на створення належних та достатніх правових передумов для цифрового розвитку цивільного судочинства.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі запровадження інформаційних технологій у сфері цивільного судочинства, зокрема у зв'язку зі створенням, впровадженням та експлуатацією інформаційно-комп'ютерних систем у судах загальної юрисдикції.

Предмет дослідження – нормативні, доктринальні й технологічні механізми, за допомогою яких держава забезпечує, а учасники процесу реалізують процесуальні права та обов'язки в електронному середовищі, – як інструменти поточного використання (електронний кабінет, автоматизований розподіл справ, реєстр судових рішень, відеоконференції), так і перспективні рішення (реєстри на основі технології розподіленого реєстру, системи штучного інтелекту тощо).

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод забезпечив розгляд цифрової трансформації судочинства як послідовного, але й суперечливого процесу, що поєднує технологічні можливості з ризиками для процесуальних гарантій (розділи 1, 3). Історико-правовий метод застосовано для простеження шляху нормативного регулювання електронного судочинства від перших актів про електронний документообіг до Концепції ЄСІКС (підрозділи 1.3, 2.2, 4.1). Порівняльно-правовий метод став основою аналізу іноземного законодавства та практики (підрозділи 1.4, 2.5), що охопив право Європейського Союзу, Естонії, Сінгапуру, Нової Зеландії, США, Канади та Бразилії. Функціональний метод використано для оцінки кожного процесуального інструменту за функцією, яку він виконує, та порівняння якості її виконання при використанні

паперової та цифрової форм (підрозділи 1.1, 3.1). Техніко-правовий аналіз дав змогу оцінити архітектурні рішення судових інформаційних систем та вимоги до якості даних (підрозділи 3.2, 3.5, 4.2). Системно-структурний метод покладено в основу розгляду інформаційних технологій судочинства як взаємопов'язаної системи з новими самостійними властивостями, а методи моделювання та прогнозування - в основу розроблення концептів систем автоматичного правозастосування, машиноспоживного права та систем підтримки прийняття судових рішень (розділ 4). Емпірична складова дослідження ґрунтується на спостереженнях за використанням цифрових сервісів у національних судах, аналізі судової практики та офіційних статистичних даних.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає у цілісному теоретичному обґрунтуванні концепції цифрової трансформації цивільного судочинства України як зміни природи самої процесуальної діяльності, а також в розробленні на цій основі науково обґрунтованих правових, організаційних і технологічних рішень, що забезпечують перехід до випереджальної моделі розвитку інструментів цивільного судочинства за збереження основоположних гарантій цивільного процесу.

Наукову новизну конкретизують такі положення:

у перше:

- запропоновано та обґрунтовано концепт «систем автоматичного правозастосування» як рамкову наукову категорію, що охоплює автоматичне правосуддя, автоматичну адміністративну процедуру, автоматичні державні сервіси та автоматичне нормопроектування, з розмежувальним критерієм допустимої автоматизації: алгоритмізації підлягає лише те, що має технічну, а не політичну чи морально-ціннісну природу. Інфраструктурними передумовами такого правозастосування визначено машиноспоживне право та модернізовані державні реєстри як еталонні джерела даних для правничого штучного інтелекту;

- обґрунтовано модель використання третейського розгляду як тестового середовища (експериментального простору) для відпрацювання технологічних інновацій цивільного судочинства, консенсуальна природа якого дозволяє за поінформованою згодою сторін випробовувати нові процесуальні технологічні інструменти на реальних спорах без ризику для конституційних гарантій державного правосуддя, з подальшим запровадженням позитивно оцінених рішень у державне судочинство;

- сформульовано сукупність структурних умов допустимості застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві (юридична спеціалізація моделі; пошуково-доповнена генерація на основі авторитетних державних реєстрів; верифікаційний шар; локальне розгортання всередині установи; обов'язкове збереження людської ланки; повний аудиторський слід), за яких переважна частина усталених заперечень проти судового застосування штучного інтелекту втрачає предмет;

- обґрунтовано, що співвідношення права й технологій у сфері цивільного судочинства визначає феномен «нормативного запізнення» (нормативного лагу), за якого регламентовані правом процедури систематично відстають від технологічних можливостей та очікувань учасників цифрової взаємодії. Цей розрив має системний характер і проявляється у трьох вимірах: між процесуальною доктриною і технічними можливостями, між нормативним регулюванням і новими сервісами, між суспільними очікуваннями та реальною спроможністю судової системи.

- визначено, що проблеми, які обмежують застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві, мають багаторівневий характер і не можуть бути розв'язані ізольовано. На інституційному рівні визначальними є централізована природа судової влади, консерватизм судової системи та відсутність простору для експерименту; на технологічному – залежність можливостей штучного інтелекту від доступності та якості правових даних; на нормативному – структурна неготовність процесуальних кодексів і

практика «державного неолуддизму»; на соціальному - недовіра суспільства, підживлювана загальною кризою довіри до судової влади;

набули подальшого розвитку положення про те, що:

- вітчизняна наука цивільного процесуального права пройшла шлях від технократичного розуміння електронного судочинства як «оцифрування» паперових процедур до його осмислення як організаційно-правової та соціальної трансформації, сформувавши усталені тематичні напрями досліджень. Разом з тим новітні технологічні явища, насамперед штучний інтелект, досліджуються переважно описово й компаративно, без повноцінної доктринальної інтеграції в цивільно-процесуальну теорію;

- іноземний досвід засвідчує спільну послідовність цифровізації правосуддя (унормування базових електронних процедур, поява повністю онлайн-інституцій, формування правил застосування штучного інтелекту та розвиток доказового права) за суттєвої відмінності форм нормативного закріплення. Для України оптимальним виглядає не механічне запозичення, а критична адаптація кращих практик із поєднанням комплексного законодавчого регулювання, притаманного континентальній традиції, та гнучких підзаконних інструментів судової влади, здатних оперативно реагувати на технологічні зміни;

- національна практика застосування інформаційних технологій утворює цілісний технологічний контур (ЄСІКС як система керування справами, Єдиний державний реєстр судових рішень як інфраструктурний вузол відкритих даних, розвинена приватна екосистема юридичних технологій), який, однак, розвивається швидше за його нормативне й доктринальне осмислення. Виявлена асиметрія національної екосистеми (зосередженість на відкритих державних даних за нерозвиненості інструментів обробки приватних масивів доказів) окреслює напрями її подальшого розвитку;

удосконалено:

- наукові підходи до формування етичних вимог до штучного інтелекту в судочинстві, зокрема обґрунтовано принцип реалістичного вирівнювання таких вимог співмірного зі стандартами, які реально застосовуються до судді-людини;

- систему процесуальних запобіжників застосування штучного інтелекту (поінформована згода сторін; захищеність даних у поєднанні з автоматичною фіксацією кожного кроку роботи системи), що доповнює, а не дублює наявні законодавчі гарантії;

- положення про доказове значення записів, створених із використанням технології розподіленого реєстру, та машинно-згенерованих доказів, зокрема щодо необхідності перевірки даних на етапі їх внесення;

- наукові уявлення про системи підтримки прийняття судових рішень як єдине робоче місце судді, що перебирає на себе технічні та повторювані операції (узагальнення матеріалів, реконструкція хронології, семантичний пошук практики, контроль єдності практики, арифметичні розрахунки), зберігаючи остаточне судження за людиною;

- положення про соціальний вимір цифрового правосуддя, зокрема щодо подолання цифрової нерівності як критерію успішності процесу цифрової трансформації;

- наукові підходи до цифрових форм альтернативного вирішення спорів (онлайн-вирішення спорів, цифрової медіації, децентралізованого правосуддя) та меж їх застосовності у цивільних правовідносинах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у правотворчій діяльності для вдосконалення Цивільного процесуального кодексу України, законів України «Про третейські суди» (щодо розширення підвідомчості та умов застосування технологічних інструментів), «Про публічні електронні реєстри» (щодо нормативних передумов використання технології розподіленого реєстру), законодавства про захист персональних даних (щодо стандартних знеособлених наборів даних для навчання

моделей), а також під час розроблення спеціального законодавства про штучний інтелект; у правозастосовній діяльності – під час реалізації Концепції ЄСІКС, модернізації Єдиного державного реєстру судових рішень та проєктування систем підтримки прийняття судових рішень; у науково-дослідній діяльності – як основа для подальших досліджень цифрової трансформації процесуального права; в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право», «Інформаційне право», спецкурсів з питань цифровізації правосуддя.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, висновки та пропозиції обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації доповідалися та обговорювалися на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (випуск 107) (м. Тернопіль, 10–11 лютого 2026 р.) та на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (випуск 111) (м. Тернопіль, 4–5 червня 2026 р.).

Публікації. Основні результати дисертації викладено у п'яти наукових публікаціях, з яких три – статті у наукових фахових виданнях України, дві – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Список використаних джерел налічує 197 найменувань на 25 сторінках. Додаток налічує 2 сторінки. **Загальний обсяг дисертації** становить 204 сторінки, з яких **основний текст** – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

1.1 Концептуальні основи дослідження

Цифровий розвиток держави за концепцією «Держава у смартфоні» перетворився з експерименту на усталений напрям державної політики, а електронні сервіси – на базову інфраструктуру публічної влади.

Ці зміни охопили й сферу правосуддя. Так, було запроваджено Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС), яка забезпечує електронний документообіг у судах. Водночас її архітектура вже проявила й низку сталих недоліків: фрагментарність підсистем, обмежену масштабованість, відсутність наскрізних програмних інтерфейсів (API) та ненадійний механізм ідентифікації сторін [1].

У квітні 2025 року Державна судова адміністрація затвердила Концепцію Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС). Це проєкт наступного покоління, що має усунути зазначені недоліки та започаткувати застосування штучного інтелекту на окремих допоміжних етапах: генеруванні проєктів документів, перевірці тексту на орфографічні та змістові помилки, формуванні стислого змісту документа, доборі релевантної судової практики та підборі оптимальної моделі розгляду справи [2].

За масштабом ці зміни зіставні з переходом від усного до письмового процесу в період становлення континентального права, адже стосуються не лише форми, а й змісту процесуальної діяльності. Інформаційні технології з допоміжного засобу поступово перетворюються на системоутворювальний чинник функціонування судової влади, здатний не тільки оптимізувати

наявні процедури, а й сформувати нові способи реалізації права на судовий захист.

Попри наявність практичних кроків, теоретичні засади цифрової трансформації судочинства все ще залишаються недостатньо розробленими. Право й технології розвиваються з різною швидкістю. Така невідповідність є закономірною – право є більш консервативним і змушене «наздоганяти» науково-технічний прогрес. Проте у сучасній період цей розрив зростає дуже помітно. Тому його доцільно визначити як самостійний феномен «нормативне запізнення» (нормативний лаг) – стан, за якого регламентовані правом процедури перестають відповідати запитам осіб, які звикли до швидкої взаємодії в мережі Інтернет.

У цивільному судочинстві наслідки цього розриву проявляються вельми помітно: процесуальні строки, що обчислюються днями, тижнями й місяцями, не відповідають очікуванням щодо оперативного правосуддя. Паперова форма підтвердження надсилання та отримання документів втрачає практичну цінність, натомість поширюються цифрові засоби фіксації юридично значущих фактів та електронні підписи.

За результатами незалежних аудитів стан ЄСІТС визнано проблемним: технічний аудит, завершений у грудні 2023 року, встановив, що система значною мірою застаріла та потребує капітального оновлення, а функціональний аудит, завершений у серпні 2024 року, виявив недоліки в процесах координації, управління та підтримки інформаційних технологій судової влади [3]. Це робить прискорення та глибоке оновлення інструментів цифровізації не лише доцільним, а й необхідним для підтримання загального рівня суспільної довіри до судової влади.

Важливим буде виходити з того, що судова система має узгоджувати свій розвиток із темпом технологічних змін, які постійно відбуваються. Як зазначає Г. Маршант, темп розвитку технологій значно випереджає здатність регуляторних систем за ним устигати, а через прискорення технологій і вповільнення нормотворення утворюється «розрив у врядуванні», коли нові

акти ризикують застаріти ще до «висихання чорнил»; тому традиційне реактивне регулювання вже не є достатнім і потребує гнучкіших, адаптивних підходів [4].

Цифровізація судочинства розглядається як взаємопов'язаний системний процес, результати якого є ширшим за суму властивостей окремих його елементів. Робоча гіпотеза дослідження полягає в тому, що цифрова трансформація цивільного судочинства є не лише технічним оновленням наявних процесуальних форм, а й змінює природу самої процесуальної діяльності. Цифрові засоби впливають на класичні категорії місця, часу та форми здійснення правосуддя: матеріальний документ, електронна операція та метадані дедалі більше функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного інформаційного об'єкта.

Теоретичною опорою слугує соціально-системний погляд на право Л. Фрідмана, згідно з баченням якого правова система пізнається у взаємодії з ширшим суспільним середовищем та його інституціями [5]. Поширюючи цей підхід на цифрову добу розвитку суспільства, судовий процес можна уявити як цілісне інтегроване середовище, частина функцій якого (фіксація доказів, комунікація сторін, аналітика судових рішень) переходить у спільний цифровий шар. Відтак першочерговим завданням стає з'ясування того, якою мірою чинна процесуальна доктрина зберігає дієвість у новому середовищі та які нормативні зміни потрібні для забезпечення її життєздатності в майбутньому.

Рух до цієї мети передбачає послідовне виконання кількох завдань. По-перше, треба дослідити теоретико-методологічні засади та стан наукового розроблення проблеми, а також проаналізувати чинне й перспективне національне та іноземне законодавство у сфері цифровізації цивільного судочинства. По-друге, необхідно узагальнити національну та міжнародну практику застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві. По-третє, виявити проблеми, що обмежують подальший розвиток таких технологій, зокрема технологічні межі та правові прогалини застосування

останнього здобутку сучасної цифрової доби - штучного інтелекту. По-четверте, запропонувати шляхи їх розв'язання: оцінити вже здійснені державою кроки та обґрунтувати нову модель випереджального розвитку інструментів цивільного судочинства (і навіть судочинства в його широкому науково-практичному розумінні), насамперед умови використання електронних допоміжних систем в процесі ухвалення судових рішень із дотриманням принципів недискримінації, прозорості та збереження людського контролю як самостійної цінності, яку серед інших було закріплено в Європейській етичній хартії СЕРЕJ щодо штучного інтелекту в судових системах [6].

Хронологічні межі охоплюють період від ухвалення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» 2003 року [7], яким було закладено організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів і до сьогодення, з особливим акцентом на 2017–2025 роки, коли тривала активна судова реформа та розгортання ЄСІТС і ЄСІКС.

Географічно робота зосереджена передусім на Україні з урахуванням також й міжнародного контексту. Естонію, Китай і Сінгапур обрано як приклади різних масштабів і темпів цифровізації, а їхній досвід окреслює для української моделі збалансований сценарій - мінімум паперової форми, гнучка архітектура та поетапне впровадження інструментів штучного інтелекту зі збереженням людського контролю.

Методи, перелічені у вступі, працюють у розділах у конкретизованому вигляді. Функціональне порівняння оцінює кожен процесуальний інструмент за функцією, яку той виконує (так, функція вручення документа полягає в тому, щоб достовірно повідомити сторону й зафіксувати момент її обізнаності), і з'ясовує, наскільки якісно цю функцію виконує цифрова форма проти паперової. Техніко-правовий аналіз перевіряє, чи не створюють архітектурні рішення інформаційних систем додаткових ризиків для захисту даних і кібербезпеки. Спеціальні терміни, яких неможливо уникнути,

супроводжуються поясненням (наприклад, «API-шлюз» позначає програмний посередник, що забезпечує автентифікацію запитів між підсистемами, а «PKI» - сукупність цифрових сертифікатів, які підтверджують справжність електронних підписів). Емпірична складова спирається й на дані фокус-груп та анкетування суддів і адвокатів щодо ставлення до нових цифрових сервісів, які засвідчують переважну зацікавленість професійної спільноти у функціях автоматизованого доступу до правосуддя.

Концептуальні засади роботи розгортаються в кількох вимірах. Перший з них – соціальний. Цифрова трансформація змінює характер взаємодії між судовою системою та суспільством, а доступ до справедливості, прозорість і підзвітність судової влади набувають нових механізмів реалізації.

Яким же чином слід реалізовувати такий людиноцентричний підхід при розвитку електронного правосуддя? Як підкреслюють міжнародні експерти, основним орієнтиром має бути «надання належної підтримки суддям, прокурорам, їхнім командам та всім іншим фахівцям у сфері правосуддя для адаптації їхніх ключових функцій до цифрового середовища» [8]. Цей підхід передбачає, що цифровізація не повинна ускладнювати доступ до правосуддя, а навпаки робити його більш зручним та ефективним для переважної більшості учасників процесу.

Цифрові технології дозволяють долати традиційні бар'єри офлайн-доступу до суду, як-от географічну віддаленість, фізичні обмеження чи соціально-економічні чинники, а тому особливо цінні для людей з інвалідністю, мешканців віддалених регіонів та осіб з обмеженими фінансовими можливостями.

Однак цифровізація правосуддя породжує нові соціальні виклики, пов'язані з цифровою нерівністю. Як зазначає Н. В. Канюка, «проблемою є острах громадян щодо використання нових технічних інструментів. Подолання цього може бути досягнуте шляхом залучення ЦНАП як тимчасової проміжної ланки, що сприятиме підвищенню обізнаності

учасників судового процесу щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття даного нововведення в суспільстві» [9].

Важливим було б до цього додати, що державні освітні програми можуть, а тому й мають додатково полегшити подолання цього «технологічного бар'єру» доступу до інструментів цифрового правосуддя як для фахівців у сфері права, так і для пересічних громадян. Особливої уваги заслуговує цифрова грамотність як передумова ефективного функціонування електронного правосуддя. Недостатній рівень цифрової компетентності громадян може призвести до того, що замість розширення доступу цифровізація створить нові види бар'єрів. Люди старшого віку нерідко уникають електронного суду через незнання сучасних інтерфейсів та побоювання «програти справу через брак технічних навичок». Тому держава має доповнювати технічні нововведення системною просвітницькою роботою: покроковими відеоінструкціями, очними тренінгами в центрах надання адміністративних послуг і телефонною лінією підтримки. Як підкреслюють й інші дослідники, необхідною є «реалізація комплексної програми підвищення цифрової грамотності суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу, що передбачає запровадження обов'язкових курсів з електронного судочинства та використання новітніх технологій у судовій діяльності» [10, с. 459].

Змінюється й культура правосвідомості. Нове покоління сприймає електронну взаємодію з державними інституціями як природну, що вимагає відповідної адаптації правової освіти й правового виховання.

Значущим соціальним аспектом є забезпечення інклюзивності електронного правосуддя. Розробка цифрових судових сервісів має враховувати потреби різних соціальних груп, серед них людей з особливими потребами, представників національних меншин та осіб похилого віку. Так, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю встановлює, що «держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю

доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню» [11].

Соціальна легітимація електронного правосуддя формується поступово, через громадський діалог і вдалий досвід користування. Довіра зміцнюється, коли учасники бачать, що суддя користується тією ж самою системою у відкритому засіданні, а перебіг електронної справи відображається на публічних екранах у залі. Істинним критерієм успішності системи при цьому залишається ступінь її соціальної інклюзивності.

Серйозним викликом залишається все ще наявна нерівномірність у розвитку цифрової інфраструктури. Широкосмуговий інтернет і сучасні пристрої обробки даних зосереджені у великих містах, тоді як сільські території нерідко покладаються навіть на мобільний зв'язок попереднього покоління. Тож формальна «доступність» сервісу не гарантує його реальної практичної досяжності. Саме тому Концепція ЄСІКС уперше закріплює режим знижених системних вимог: інтерфейс має залишатися функціональним на повільному каналі, а електронний підпис має створюватися серед іншого й через віддалений хмарний сервіс [2].

Підвищена технологічна мобільність водночас оголила й питання вразливості інфраструктури. Так, наприкінці лютого 2024 року в підсистемі «Електронний суд» було зафіксовано серію періодичних технічних збоїв, підтверджених адміністратором системи, які обмежували користувачів у поданні документів та участі в засіданнях у режимі відеоконференції [12]. Такі інциденти підкреслюють потребу у резервних каналах доступу та нормативному закріпленні «принципу безперервності» для роботи критичних державних сервісів. Звісно ж такі випадки неминуче впливають й на соціальне сприйняття процесів цифрової трансформації у державі.

Соціальний вимір є показовим критерієм успішності цифровізації. Без урахування цифрового розриву, системного навчання та демонстраційної

прозорості судова інформаційна система ризикує стати інструментом лише для підготовленого користувача, а швидкість адаптації сервісів прямо корелює з прозорістю їх роботи, надійністю інфраструктури та наявністю дублюючих процесуальних механізмів на випадок технічних збоїв.

Ще один вимір концептуальних засад роботи - етичний. Застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві породжує питання на перетині традиційних принципів судової етики та можливостей алгоритмічного ухвалення рішень.

Фундаментальним документом у цій сфері є Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах, прийнята у 2018 році. Хартія встановлює п'ять основних принципів: «принцип поваги до фундаментальних прав; принцип недискримінації; принцип якості та безпеки; принцип прозорості, неупередженості та справедливості; принцип контролю користувача» [6]. Ці принципи формують концептуальну основу для етичного використання ШІ у судочинстві.

Повага до фундаментальних прав означає, що застосування штучного інтелекту не повинно підривати гарантії доступу до справедливого суду, створювати переваги для однієї зі сторін або обмежувати змагальність процесу.

Принцип недискримінації набуває критичного значення у контексті алгоритмічних упереджень. Як зазначається в науковій літературі, «системи ШІ можуть закріплювати та навіть посилювати існуючі соціальні упередження, що призводить до дискримінаційних результатів. ШІ може спричиняти дискримінацію та нерівність у доступі до правосуддя» [13]. Це вимагає ретельного тестування алгоритмів на предмет виявлення потенційних джерел дискримінації, а також напрацювання інструментів, які дозволяють ефективно долати такі потенційно можливі дискримінаційні прояви.

Особливий виклик становить прозорість. Сучасні системи машинного навчання переважно функціонують як «чорні скриньки», тоді як учасники

процесу повинні розуміти логіку алгоритмічних рекомендацій, аби мати реальну можливість їх оскаржити.

Етична проблематика застосування штучного інтелекту у цивільному процесі особливо гостро проявляється у питанні збереження людського контролю над змістом судових рішень. Принцип людської автономії вимагає, щоб остаточні рішення завжди приймалися людиною, а не алгоритмом. Як підкреслюється в українському Кодексі суддівської етики, «використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [14].

Важливою етичною проблемою залишаються питання відповідальності за рішення, ухвалені за допомогою штучного інтелекту, та її розподіл між суддею, розробниками алгоритму й судовою системою загалом. Із нею пов'язаний принцип пропорційності. Складні алгоритми можуть бути виправданими в рутинних справах, але неприйнятними там, де йдеться про фундаментальні права людини. Підтримання цього балансу потребує постійного діалогу між технічними фахівцями, юристами та суспільством.

Розглядаючи етичні вимоги до штучного інтелекту у судочинстві, варто ще й звернути увагу на парадоксальність ситуації, коли до алгоритмічних систем висуваються більш суворі етичні стандарти, ніж до людей-суддів. Такий підхід може бути концептуально хибним, оскільки людство досі не виробило універсальних та чітких критеріїв професійної досконалості. Традиційні етичні системи пропонують лише орієнтовні рамки морального вибору, які можуть істотно різнитися залежно від культурних, релігійних та соціальних контекстів. Те, що вважається етичним у одній правовій традиції, може сприйматися як неприйнятне в іншій. Наприклад, розуміння справедливості, милосердя, пропорційності покарання значно відрізняється у різних правових системах світу.

Суддя-людина, попри професійну підготовку та етичні кодекси, залишається носієм суб'єктивних упереджень, емоційних реакцій та

культурних стереотипів, а отже може приймати рішення під впливом втоми, настрою, особистого досвіду або неусвідомлених соціальних настанов. Водночас суспільство сприймає такі людські недосконалості як неминучу частину судочинства та де-факто толерує це.

Парадоксальним чином штучний інтелект часто виявляється більш послідовним у застосуванні правових норм, менш схильним до ситуативних коливань та здатним обробляти значно більші обсяги інформації для прийняття рішень. Тому логічним видається підхід, згідно з яким етичні стандарти для ШІ мають бути співмірними з тими стандартами, які ми реально застосовуємо до людей, а не з абстрактними ідеалізованими уявленнями про досконалість.

Це не означає зниження етичних вимог, а радше їх реалістичне калібрування відповідно до можливостей як людини, так і машини. Головним критерієм має бути не абсолютна досконалість, а порівняльна ефективність та справедливість рішень у конкретних випадках правозастосування.

Регламент ЄС про штучний інтелект (AI Act) [15] відносить системи, призначені для застосування у здійсненні правосуддя, до категорії високого ризику й вимагає для них прозорості, людського нагляду та можливості переоцінки висновків людиною. Україна поки не має окремого закону про штучний інтелект: ухваленими є Концепція розвитку штучного інтелекту [16] та план її реалізації на 2025–2026 роки [17], а подальше регулювання планується гармонізувати з підходами AI Act у межах загального процесу євроінтеграції.

Важливим функціональним терміном для цієї дискусії є «людина в контурі» (human-in-the-loop): це підхід, відповідно до якого остаточне рішення залишається за суддею, а машина дає лише рекомендацію, пояснюючи логіку вибору. По-іншому працює модель «людина над контуром» (human-on-the-loop), коли алгоритм виконує всю рутинну роботу, а суддя лише наглядає за процесом і втручається лише в разі сумніву. У Європі наразі домінує перша конструкція – її логіку закріплює, зокрема,

принцип контролю з боку користувача Європейської етичної хартії SEREJ [6] – тоді як друга викликає скепсис через можливі ризики при автоматичному ухваленні судових рішень.

Проблема упередженості даних, на яких були навчені ШІ-моделі, які використовуються у сфері права, лишається ще одним магістральним ризиком. Якщо навчальна вибірка віддзеркалює історичні соціальні диспропорції, штучний інтелект мимоволі їх закріплює.

Окрема етична дилема стосується конфіденційності та захисту персональних даних. Алгоритмічна обробка великих масивів судових рішень неминуче стикається з обробкою персональних даних, а використання даних попередніх справ для навчання моделей за таких умов може зачіпати права учасників тих процесів. Відповідно, корисним виглядало б доповнення ст. 22 Закону «Про захист персональних даних» категорією «стандартні знеособлені набори даних», з метою надання законодавчого дозволу на використання цих даних для тренування моделей без ризику розкриття особи.

У наукових публікаціях останніх двох років поняття «автоматичне» або «автоматизоване» правосуддя є майже витісненим терміном «алгоритмічна підтримка судді», що відображає переорієнтацію з ідеї заміни людини на концепт допоміжного інтелекту, підконтрольного судді. Ця лінгвістична еволюція є непрямым свідченням того, що професійна спільнота шукає баланс між інновацією та гарантіями людської автономії.

У стислому підсумку етичний базис використання ШІ при здійсненні правосуддя формується на трьох основних опорах: прозорість алгоритмів, безперервна участь людини і регулярний аудит даних. Лише за дотримання цих умов штучний інтелект може стати раціональним інструментом удосконалення правосуддя, підвищуючи його швидкість, передбачуваність та доступність.

Третій вимір – практичний. Цифровізація дає відчутні переваги учасникам процесу й самій системі правосуддя, і ці переваги мають вимірюваний характер.

Найбільш очевидним проявом практичних переваг цифровізації є суттєве скорочення часових витрат на здійснення процесуальних дій. Це широко констатується фахівцями та науковцями: «Інформаційні технології змінюють парадигму правозастосування, сприяючи підвищенню оперативності розгляду судових справ, зниженню рівня корупційних ризиків та оптимізації комунікації між судами, учасниками процесу і державними органами» [10, с. 456].

Економічний ефект охоплює скорочення витрат на паперовий документообіг, пересилання документів та утримання архівних приміщень, а автоматизація рутинних операцій (реєстрація документів, формування повідомлень, ведення календаря засідань) вивільняє час працівників апарату та суддів для складніших аналітичних завдань.

Долаються і просторові обмеження. Участь у засіданні без фізичної присутності знімає витрати, які учасник несе незалежно від того, чи відбулося призначене засідання.

«Проведення судового засідання із застосуванням засобів відеоконференцзв'язку дає змогу подолати зазначені обмеження завдяки онлайн-підключенню учасників судочинства щодо спору про право» [18, с. 110]. Така можливість особливо цінна для громадян, які проживають у віддалених регіонах або мають фізичні обмеження щодо відвідування судових установ.

Трансформація характеру взаємодії учасників судового процесу стає ще одним важливим практичним результатом. «Слід відзначити прагнення законодавців до цифровізації, а отже, підвищення доступності та зручності для учасників процесу участі у справі, в поданні та отриманні процесуальних та інших документів, участі в судових засіданнях у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів» [19, с. 56]. Це створює нові можливості для реалізації принципу змагальності та рівності сторін у судовому процесі.

Додає гнучкості цілодобова доступність електронних сервісів, що дозволяє здійснювати процесуальні дії у зручний час. Для суб'єктів підприємницької діяльності та громадян з нормованим робочим графіком це має самостійну цінність.

Значущим аспектом та практичною перевагою електронного судочинства є підвищення рівня транспарентності судових процесів. Його ідея «спрямована на покращення доступу до правосуддя, ефективності судового процесу та зменшення бюрократії» [20]. Можливість проведення онлайн-трансляцій судових засідань, миттєвого оприлюднення судових рішень, реально сприяє формуванню та укріпленню довіри громадян до судової системи.

Економічний ефект цифровізації виходить за межі прямих фінансових заощаджень, охоплюючи також непрямі вигоди для національної економіки. Скорочення часу на вирішення господарських спорів, підвищення передбачуваності судових рішень, зменшення корупційних ризиків створюють сприятливе середовище для ведення бізнесу та залучення інвестицій. Відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 – «Незалежне та неупереджене правосуддя є запорукою сталого розвитку суспільства і держави, гарантією додержання прав і свобод людини та громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави, зростання добробуту та якості життя, створення привабливого інвестиційного клімату, своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права» [21].

Окремої оцінки потребує сумарний макроекономічний ефект цифровізації. Показовим є суміжний проєкт Електронного архіву, який спільно розробляють Міністерство юстиції та Міністерство цифрової трансформації України. Як пояснила заступниця Міністра юстиції Вікторія Васильчук, «це амбітний проєкт Укрдержархіву, вони хочуть зациклити весь

пошук і зробити можливість міжархівного пошуку. Тобто, це система, яка буде об'єднувати всі архіви, що дасть можливість користувачу здійснювати кросархівний пошук документів. Ми готові розвиватися далі і об'єднувати це в одну величезну систему [22].

Сумарний макроефект цифровізації простежується в загальнодержавних показниках. За даними Міністерства цифрової трансформації України, станом на 2025 рік порталом і застосунком «Дія» користуються близько 23 млн осіб (77 % власників смартфонів), а сукупна економія громадян і держави завдяки цифровізації послуг за п'ять років становить близько 184 млрд грн; при цьому сукупний антикорупційний ефект оцінюється у 26 млрд грн, або 0,34 % валового внутрішнього продукту за 2024 рік [23]. Масштаб електронного документообігу ілюструє і динаміка використання електронного підпису та електронної печатки: лише за 2021 рік ними скористалися понад 8,7 млрд разів, що вдвічі перевищило показник попереднього року [24]. Поширення електронних форм взаємодії має й безпосередній економічний вимір: для приватного сектору пришвидшення процесу вирішення спорів і вищий рівень передбачуваності судових рішень зменшують витрати, зумовлені правовою невизначеністю. Зрештою, тривалість і прозорість судових процедур належать до чинників, які враховуються в міжнародних оцінках якості регуляторного та правового середовища.

Отже, цифровізація не лише спрощує доступ до правосуддя. Вона позбавляє систему прихованих витрат, що роками залишалися невидимими у бюджетній звітності. Це і є її головний безпосередній ефект, який відчуває кожен учасник процесу й, звісно ж, сама держава.

Концепція ЄСІКС як стратегічний документ має фундаментальне значення для розуміння державного підходу до цифровізації правосуддя. Документ чітко визначає амбіційні цілі щодо цифровізації на період до 2030 року, серед яких: «Індекс верховенства права в Україні повинен зрости до показника 0,78 (за підсумками 2023 року цей показник дорівнював 0,47).

Найшвидший судовий процес в Європі. Всі судові процедури учасники можуть пройти онлайн» [2]. Ці стратегічні орієнтири свідчать про системний характер цифрової трансформації, яка має охопити не лише технологічні аспекти, а й кардинально змінити підходи до організації правосуддя та системно трансформувати всі аспекти судової процесуальної діяльності.

Важливим додатковим елементом цих стратегічних рамок є визнання європейського шляху розвитку. Концепція ЄСІКС набуває додаткового значення в контексті Плану «Ukraine Facility» [25], який передбачає впровадження нових ІТ-систем на основі дорожньої карти. Це підкреслює інтеграційний характер цифровізації правосуддя, яка має відповідати не лише національним потребам, але й за можливості коректно гармонізуватись з європейськими стандартами та регламентами.

Концепція ЄСІКС задає внутрішні цільові орієнтири, а план Ukraine Facility додатково надає їм зовнішнього, інтеграційного виміру, прив'язаного до конкретних строків. Цифровізація правосуддя постає системним перетворенням, узгодженим з європейськими стандартами та підкріпленим інструментами фінансової підтримки.

Черговий вимір – кадровий. Жодна технологія не діє без людей, здатних нею користуватися, тому цифрова грамотність професійної спільноти є умовою дієвості всіх попередніх вимірів.

Держава купує сервери, оплачує ліцензії, впроваджує програмне забезпечення, та якщо користувач не застосовує функціонал, інвестиція перетворюється на пасив. Піклуючись про безпеку, адміністрація судів іноді блокує встановлення оновлень або підключення зовнішніх API, чим фактично консервує систему у небезпечному стані. Отже, вкрай важливим аспектом стає професійне вдосконалення кадрів: навчання, сертифікація, роз'яснення – усе це повинно відбуватись одночасно з технічними релізами.

Аналіз сучасного стану кадрового забезпечення цифрової трансформації правосуддя все ще свідчить про наявність системних проблем у підготовці персоналу. Цю проблему підтверджують і практичні

спостереження. Як зазначає у власній дисертації Н. В. Канюка, «залишається вплив загально низького рівня комп'ютерної грамотності та чинника страху» [26, с. 87], що створює психологічні бар'єри для освоєння нових технологій працівниками судової системи.

Професійний стандарт «Суддя» закріплює цифрову компетентність як окрему вимогу до судді й виокремлює шість її складових: використання цифрового обладнання, програмного забезпечення та Інтернету для робочих завдань; добір і збереження даних, інформації та цифрового контенту; інтерпретація та оцінювання даних, отриманих із програмного забезпечення; створення й редагування цифрового контенту; застосування цифрових засобів для професійної комунікації та співпраці; захист цифрових пристроїв, контенту та цифрової ідентичності [27]. Ці нормативні вимоги відображають розуміння важливості цифрової грамотності для забезпечення якості правосуддя в умовах технологічної трансформації.

Однак, практична реалізація цих вимог стикається з суттєвими викликами, пов'язаними з необхідністю масштабного перенавчання кадрів та створення системи безперервного професійного розвитку у сфері цифрових технологій. З чітким розумінням цього підготовка кадрів до роботи в цифровому середовищі в Україні відбувається вже системно й у значних масштабах. За підсумками 2024 року Національна школа суддів України охопила навчанням понад 43 тисячі учасників, зокрема 9904 суддів і 28496 працівників апаратів судів та помічників суддів, активно впроваджуючи дистанційні формати й сучасні цифрові технології в суддівській освіті [28]. Це засвідчує, що формування цифрової компетентності охоплює як суддів, так і допоміжний персонал, перетворюючись на сталий елемент професійного розвитку судової системи.

Розвиток кадрового потенціалу відтак потребує трьох речей. Це зміна первинної професійної підготовки з обов'язковими дисциплінами щодо цифрових технологій у правосудді, система безперервного професійного

розвитку та мотивація до освоєння цифрових компетенцій, насамперед пов'язаних з технологіями штучного інтелекту.

Схожий підхід, до речі, відстоюють і в зарубіжних дослідженнях присвячених юридичній освіті: як зазначає у своїй роботі А. Балан, «Навчальні заклади повинні постійно адаптуватися до технологічних досягнень, щоб надавати підтримку студентам. Це передбачає підвищення кваліфікації та впровадження штучного інтелекту в юридичну освіту» [29, с. 58].

Виміри сходяться та разом формують траєкторію розвитку. Оптимальна траєкторія поєднує сучасні технологічні рішення з традиційними правовими принципами в багаторівневій архітектурі й охоплює як уже випробувані інструменти, так і відносно нові, що мають перспективу реалізації в найближчому майбутньому.

Є й зовсім нові потенційно цікаві напрямки цифровізації правосуддя. Окремий перспективний напрям стосується технологій забезпечення автентичності та надійності судових документів. Дослідники зокрема згадують про можливість «інтеграції блокчейн-технологій для автентифікації документів» [10]. Поряд із блокчейном до нових технологічних горизонтів правосуддя, звісно ж, входить й штучний інтелект: як зазначає О. В. Бессонов, «використання ШІ в системі правосуддя є важливим інструментом цифрової трансформації, що здатен істотно підвищити ефективність судового процесу» [30]. Обидві технології ще молоді й мало апробовані в судочинстві, проте саме вони є фронтіром цифрового розвитку правосуддя.

З окреслених методологічних та концептуальних засад випливає, що цифрову трансформацію правосуддя слід розглядати не як технічне вдосконалення, а як суттєву зміну самої моделі судочинства, що потребує поєднання правового, технічного, соціального та етичного підходів.

1.2 Стан наукового розроблення проблеми: національні та світові джерела

Національні джерела наукового середовища

Вітчизняна правова наука приділяє цифровізації правосуддя значну увагу: проблематику електронного судочинства розроблено в дисертаціях, монографіях і численних статтях, що дозволяє говорити про формування окремого дослідницького напрямку. Аналіз національних джерел доцільно розпочати з робіт, які заклали його базовий та сутнісний фундамент.

Чи не найповнішим вітчизняним дослідженням є дисертація Н. В. Канюки «Адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні» [26] – одна з перших спроб системно охопити адміністративно-правовий механізм запровадження та функціонування електронного судочинства з урахуванням національного й міжнародного досвіду. Авторка послідовно розмежовує «електронне правосуддя» та «електронне судочинство», доводячи, що метою другого є не зміна суті правосуддя, а підвищення ефективності роботи судів і впорядкування комунікації між учасниками процесу засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Теоретичний внесок дослідження полягає в систематизації принципів електронного судочинства - електронного подання й обміну документів, електронного засвідчення, безпеки та конфіденційності, доступності, прозорості й публічності та у простеженні еволюції форми документа від паперової до електронної під впливом комп'ютерних технологій. Авторка оцінює відповідність українського законодавства міжнародним стандартам, зокрема Керівним принципам Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), і аналізує рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо використання інформаційних технологій у правосудді.

Прикладна цінність роботи також проявляється в пропозиціях, що згодом увійшли до фахового обігу: обґрунтування використання центрів

надання адміністративних послуг (ЦНАП) як тимчасової проміжної ланки для розширення доступу громадян до електронного правосуддя; різноформатна організація електронного діловодства й документообігу в судах; окремий порядок здійснення правосуддя в умовах воєнного стану, коли доступ до традиційних судових процедур є ускладненим. Сукупно дослідження сформувало комплексну адміністративно-правову теоретичну рамку, яку пізніші праці здебільшого уточнюють і доповнюють.

Дослідження електронних доказів у цивільному процесі А. Ю. Каламайка вибудоване навколо тези про невідповідність наявного процесуального інструментарію природі цифрової інформації. Автор рухається від історичного та порівняльно-правового аналізу (досвід США, Німеччини, Франції) до теоретичного осмислення електронних засобів доказування і заперечує домінуючий підхід, за яким їх відносять до письмових або речових доказів: «Викладена позиція не повністю враховує потенціал електронних засобів доказування. Зокрема, електронний документ сприймається лише як текст та не враховуються можливості фіксування інформації за допомогою звукових, графічних, відеофайлів тощо» [31, с. 128].

Головним теоретичним результатом є перелік ознак, що відрізняють електронні засоби доказування від традиційних: неможливість безпосереднього сприйняття інформації людиною без технічного посередника; нерозривність змісту й технічного носія за одночасної можливості зміни носія без втрати даних; умовність категорії «оригіналу»; наявність метаданих, які самі стають джерелом доказової інформації. Така характеристика має не лише класифікаційне, а й практичне значення, оскільки переводить дискусію з площини аналогій із паперовим документом у площину специфічних правил фіксації, зберігання та перевірки цифрових даних.

У прикладній частині автор пропонує процедуру подання електронних доказів, за якої вони надаються одночасно в електронній формі та в

паперовій копії для попереднього ознайомлення, а дослідження метаінформації покладається на залучених спеціалістів. Окремо порушено проблему автентифікації та верифікації електронних документів – питання, що згодом стане вузловим у дискусіях про можливість та доцільність використання технології блокчейн у забезпеченні збереження та валідації доказів. Значення роботи полягає в тому, що вона закладає вітчизняну теоретичну основу для виокремлення електронних засобів доказування в самостійну категорію, на яку спираються пізніші дослідження доказового права цифрової доби.

Термінологічний і системний аспекти проблеми також розробляє Н. В. Кушакова-Костицька у праці, присвяченій становленню електронного судочинства в Україні. Її основний внесок це упорядкування понятійного апарату: розмежування термінів «електронне правосуддя», «електронне судочинство», «електронний суд» і «суд онлайн», що дозволяє уникнути їх змішування, характерного для більш ранніх публікацій. Електронне судочинство авторка розглядає не ізольовано, а як складник ширшого процесу цифровізації державного управління: «Система електронного судочинства є одним з елементів електронного урядування, що сьогодні розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж» [32, с. 140]. Емпіричну основу статті становить аналіз зарубіжних моделей – системи CM/ECF у США та E-court в Австралії, – що дає змогу зіставити різні архітектури електронного судочинства й окреслити орієнтири для України. Оцінюючи вітчизняний стан, авторка фіксує як здобутки (наявність нормативної бази, технічне оснащення судів, запровадження електронного підпису), так і перешкоди, серед яких – брак комп'ютерної грамотності на рівні кваліфікованого користувача в суддів і працівників апарату та психологічний опір змінам. Практично орієнтованою є й пропозиція трирівневої системи доступу до судової інформаційної системи (загальний, відомчий і закритий контури), що може слугувати

основою для розмежування режимів доступу в подальшому розвитку інфраструктури судів.

Стаття М. В. Парасюка та Р. М. Римарчука робить акцент на загальній моделі електронного правосуддя в цивілістичному процесі. Автори пропонують його розгорнуте визначення: «встановлена законом процесуальна діяльність суду з відправлення правосуддя у підвідомчих справах, за якої дистанційне спілкування з учасниками цивілістичного процесу та бездокументарна форма передачі даних здійснюються з використанням інформаційних технологій» [33, с. 217], і виводять із нього систему інституційних принципів, насамперед принцип дистанційності та принцип інформаційної відкритості правосуддя.

Прикладний зріз роботи охоплює конкретні механізми реалізації доступності й рівності: відеоконференцзв'язок, електронні докази, онлайн-сервіси звернення до суду. Автори наголошують на соціальній складовій інформатизації, зазначаючи, що відповідні інструменти забезпечують рівну доступність суду навіть для маломобільних осіб, та обґрунтовують потребу розмежування електронних документів і електронних повідомлень. Що цікаво - окремо окреслено перспективу застосування штучного інтелекту для оцінки доказів і прогнозування результатів розгляду справ, що вписує дослідження в ширший контекст технологічного розвитку правосуддя.

Розгорнуту дефініцію поняття пропонують М. М. Ясинок та Ю. О. Котвяковський, на думку яких «під електронним правосуддям слід розуміти спосіб здійснення правосуддя, при якому судочинство проводиться за допомогою встановлених процесуально-правовим актом спеціальних інформаційно-комунікаційних технологій, застосування яких забезпечує використання, створення та зберігання всіх документів, що використовуються в електронній формі, а також обмін інформацією між усіма учасниками процесу» [34, с. 38]. Ми бачимо як технологія інтегрується у правосуддя через її процесуальну регламентацію.

Практичний, безпосередньо цивільно-процесуальний зріз питання забезпечення доступу до правосуддя через електронний суд подає В. П. Феннич, який досліджує відкриття провадження у цивільній справі за допомогою електронного судочинства з урахуванням актуальної судової практики. Автор аналізує подання позовної заяви з додатками в електронній формі та сплату судового збору через підсистеми ЄСІТС «Електронний суд» і «Електронний кабінет», а також процесуальні наслідки недотримання встановленого порядку. Він наголошує на тривалому розриві між законодавчою можливістю та її технічною реалізацією: «...пройшло багато часу, поки були офіційно запущені підсистеми (модулі) ЄСІТС, які надавали програмно-технічну можливість подати позовну заяву до суду за допомогою модулів “Електронний суд” та “Електронний кабінет”» [35, с. 612]. Його робота цінна тим, що переводить дискусію про електронний суд у площину практичної реалізації процесуальних механізмів. Додаткові висновки, яких можна дійти з її практичного аналізу – це висновки про те, що терміни впровадження інновацій іноді мають не менше значення, ніж їх характер.

Нажаль, перші спроби побудувати комплексну систему, спрямовану на організацію практичної взаємодії між усіма учасниками процесу, не були від самого початку вдалимими. Про це вказується у статті О. П. Кучинської та В. С. Мильцевої, присвяченій правовим засадам електронного правосуддя та концептуальним питанням запровадження ЄСІТС в державі. Авторки виходять із того, що «електронне правосуддя постає як необхідність здійснення правосуддя в сучасних умовах розвитку суспільства» [36, с. 25], і доповнюють аналіз порівняльними звертаннями до практики Австрії та Нідерландів.

Предметним є наданий критичний аналіз вітчизняного регулювання: дослідниці вказують, що Концепції ЄСІТС «не вистачає цілісності, зокрема щодо обґрунтування засад здійснення електронного правосуддя» [36, с. 27]. Це спостереження діагностує системну ваду нормативної бази, а саме її фрагментарність і брак єдиної концептуальної рамки. Час підтвердить

слушність таких спостережень, а описана проблема згодом стане предметом окремих досліджень і однією з причин переходу від ЄСІТС до ЄСІКС.

Окремий напрям представляє дослідження Н. Л. Бондаренко-Зелінської щодо онлайн-врегулювання спорів (ODR – Online Dispute Resolution), актуальність якого різко зросла після пандемії COVID-19. Спираючись на системний та порівняльно-правовий аналіз і досвід європейських цифрових платформ, авторка відстоює тезу, що онлайн-врегулювання спорів «...це не особлива процедура, а своєрідний *modus operandi* класичних способів АВС [альтернативного вирішення спорів] та інформаційно-цифрових технологій, мережевої комунікації» [37, с. 213]. Такий підхід зміщує дискусію з пошуку нової «сутності» ODR до питання про технологічне опосередкування вже відомих примирних процедур.

Цінним є й аналіз специфічних ризиків онлайн-комунікації: авторка наголошує, що «мережеве спілкування по своїй суті не є приватним, оскільки допускає доступ до неї сторонніх осіб» [37, с. 219], і ставить питання про додаткові гарантії конфіденційності. Дискусійними залишаються запропоноване розмежування «віртуального простору» і «віртуальних інструментів» та теза про неможливість об'єднання судових і позасудових способів під єдиним терміном, проте саме ця полеміка окреслює межі понятійного апарату вирішення спорів онлайн. Цю дискусію не можна «закрити» однозначними висновками й зараз. Даються взнаки й швидкий розвиток описаних сутностей, й різниця в процесуальному законодавстві України та інших юрисдикцій. Ще один важливий практичний висновок, який ми можемо зробити тут – постійний розвиток та технологічна трансформація має відбуватись в державній системі навіть попри відсутність жорстких викликів часу, які (як ми вже чітко це побачили) зазвичай з'являються абсолютно неочікувано без «завчасного попередження». Бути готовими до викликів будь-якого масштабу є екзистенційно-цінним для нашої держави.

Новітній етап осмислення інституційних наявних та потенційно можливих змін представляють В. Є. Губський та І. В. Бородіна (2025 р.), які системно опрацьовують організаційно-правові засади інформаційної трансформації судової системи [10]. Автори зіставляють міжнародні моделі цифрової модернізації (PACER у США, e-Justice у ЄС, HMCTS Reform у Великій Британії) та обґрунтовують необхідність не оминати увагою й нові перспективні напрями. В роботі мова йде про розширення функціональності ЄСІТС, кейс інтеграції блокчейн-технологій для автентифікації документів, потенціал застосування штучного інтелекту для аналізу судових рішень і посилення кібербезпеки. Також слушно наголошується на потребі у комплексній програмі підвищення цифрової грамотності учасників процесу.

Думка науковців тут не обмежується фактичною та зрозумілою для більшості реальністю, а виходить за її звичні межі, допомагає знаходити нові цікаві напрямки підвищення ефективності правосуддя через реалізацію найсучасніших здобутків цифрового технологічного світу.

А. О. Згама розглядає цифрову трансформацію правосуддя крізь призму інтересів сфери господарювання, акцентуючи на наявності зв'язку між ефективністю, доступністю та прозорістю судових процесів з якістю правового й регуляторного середовища [20]. У праці підкреслюється необхідність переходу вітчизняної науки від констатації потреби цифровізації до впровадження конкретних практичних кроків, які «дозволяють дистанційно, оперативно та не дуже затратно вирішити питання про прийняття чи не прийняття позовної заяви», що надає можливість «з безпечного місця отримати доступ до правосуддя» а державі економити кошти на комунікації з позивачем.

Самостійну лінію утворюють дослідження принципу процесуальної економії в умовах інформатизації. М. В. Парасюк пов'язує його реалізацію з впровадженням бездокументарних механізмів взаємодії, що дозволяють організувати процес без безпосереднього контакту учасників: «Висока ефективність цивільного судочинства під час використання цифрових систем

досягається за допомогою низки унікальних властивостей - миттєвого передання повідомлень, зокрема звернень до суду; відсутністю необхідності особистої присутності у залі судового засідання, якщо використовуються системи відеоконференцзв'язку; простотою та широкою доступністю дистанційного звернення до суду із заявою про відновлення порушеного права; можливостями об'єктивного контролю над дотриманням процесуальної форми та інших аспектів судочинства у спорі про право...» [18, с. 114]. Завдяки цьому водночас зміцнюються засадничі принципи процесу: рівність громадян перед судом, доступність судового захисту та згадана вже вище процесуальна економія.

Відносно нову, але дуже актуальну та останнім часом помітну проблематику штучного інтелекту в судочинстві предметно обговорюють В. Крат та І. Голубовський, які у своїй спільній статті «Штучний інтелект і судочинство» базово розмежовують дві площини: спори, що виникають у зв'язку з ШІ, та безпосереднє використання ШІ в судовій діяльності. Сильною стороною роботи є компаративний аналіз практики (справи щодо DABUS у Великій Британії та США), а також звернення до британського посібника «AI Guidance for Judicial Office Holders» і канадських принципів, що обмежують використання ШІ допоміжними функціями. Автори наводять і дані Stanford RegLab про 69–88 % «правових галюцинацій» великих мовних моделей у юридичних запитах [38], що загострює питання достовірності ШІ-генерованого контенту.

Стосовно України дослідники констатують, що «ситуація з регулюванням використання штучного інтелекту в судочинстві на нормативному рівні має формальний характер» [38], та ілюструють обережне ставлення до нього з боку судів аналізом ухвали Касаційного господарського суду, де згадку про використання ChatGPT як джерела правової інформації оцінено критично. Робота цінна у тому числі і як систематизація міжнародного досвіду, хоча, як визнають і самі автори, конкретні механізми регулювання ШІ для вітчизняної системи залишаються відкритим питанням.

Дуже цікавою є ідея, яка міститься у висновках статті «Регулювання використання штучного інтелекту в судочинстві на початкових етапах як захід оперативного регулювання за прикладом вже запроваджених підходів у країнах-партнерах може здійснюватися Вищою радою правосуддя або Верховним Судом через надання роз'яснень рекомендаційного характеру про використання ШІ в судочинстві». Вбачається, що такий підхід може бути практично дуже цінним, а особливо за умови наявності високої кваліфікації суддів Верховного Суду України, поєднаної з фаховою експертизою у нових технологіях, які вже фактично стали значною частиною сьогодення.

Цей напрям розвивають також і новіші праці. О. В. Бессонов узагальнює зарубіжний досвід використання ШІ в правосудді й доходить висновку, що «Незважаючи на відсутність уніфікованого підходу до впровадження та використання ШІ у правосудді, цифровізація судової системи стимулює пошук ефективних і етично обґрунтованих рішень, адаптованих до потреб кожної конкретної держави» [30, с. 379], тоді як І. М. Берназюк досліджує конституційно-правовий аспект явища та пропонує конкретні зміни до законодавства щодо допустимості застосування ШІ для аналітичної підтримки судового процесу, розподілу справ та прогнозування строків розгляду [39]. Разом ці роботи переводять обговорення ШІ з площини загальних застережень у площину нормативного проєктування та стимулюють його розвиток.

Новітню проблематику доповнюють дослідження процесуального режиму малозначних спорів (Ю. Притика, С. Кравцов) та доказового статусу віртуальних активів як цифрових доказів (О. Метелев).

Зіставлення розглянутих праць дозволяє окреслити як логіку розвитку вітчизняних досліджень, так і межі, яких вони сягнули. Було пройдено шлях від технократичного трактування електронного судочинства як «оцифрування» паперових процедур до розуміння цифровізації як організаційно-правової та соціальної трансформації. У його межах сформувалися відносно усталені тематичні вузли: поняттєвий апарат і

принципи (Канюка, Кушакова-Костицька, Парасюк і Римарчук), доказове право цифрової доби (Каламайко), практична реалізація процесуальних механізмів електронного суду (Феннич), критичне осмислення архітектури ЄСІТС і передумови наступної фази розвитку – переходу до ЄСІКС (Кучинська і Мильцева, Губський і Бородіна), доступність та альтернативне вирішення спорів (Бондаренко-Зелінська, Парасюк, Згама), а також штучний інтелект у правосудді (Крат і Голубовський, Бессонов, Берназюк).

Сукупно цей доробок є дуже вагомим: він заклав поняттєвий, доказовий та інституційний фундамент, без якого подальше дослідження було б ускладненим. А втім, його прогресивний потенціал все ще лишається обмеженим. Переважна частина праць радше уточнює й доповнює раніше закладені підходи, ніж переглядає їх, а новітні технологічні явища, насамперед штучний інтелект, осмислюються здебільшого описово та фрагментарно, на рівні загальних застережень, не інтегруючись доктринально у цивільно-процесуальну теорію.

Дослідження зберігають фрагментарний характер: кожне опрацьовує окремий зріз проблеми, тоді як цілісне осмислення, яке поєднувало б оновлену цифрову інфраструктуру (ЄСІКС) із новими інструментами, такими як штучний інтелект, все ще лишається відкритим напрямком. У його розвиток і прагне зробити внесок це дослідження: воно має на меті висвітлити додаткові нові аспекти й можливості цифрової трансформації цивільного судочинства та пропонує їх як підставу для подальшої відкритої наукової дискусії.

Світові джерела наукового середовища. Огляд світового доробку відкривають роботи, що задають концептуальну рамку цифрової трансформації права як явища. Р. Сасскінд у праці «Tomorrow's Lawyers», підсумовуючи десятиліття власних досліджень впливу інформаційних технологій на правову сферу, обстоює тезу про порогові зміни: «правові інститути та юристи перебувають на роздоріжжі і за менш ніж два десятиліття зазнають більш радикальних змін, ніж за останні два

століття» [40]. Рушіями цих змін він вважає три чинники: вимогу клієнтів отримувати більший обсяг правової допомоги за менші кошти, поступове відкриття ринку юридичних послуг для нових учасників і розвиток інформаційних технологій. Відповідь на ці виклики Саскінд вбачає не в тому, щоб надавати юридичну послугу як єдине й неподільне ціле, а в тому, щоб розкласти її на окремі складові завдання й виконувати кожне з них у найбільш доцільний спосіб: одні - силами самого юриста, інші - доручаючи спеціалізованим виконавцям, ще інші - за допомогою комп'ютерних систем. Саме цей перехід від опису окремих технологій до цілісної моделі трансформації професії й становить теоретичну цінність його концепції.

Функціональний погляд на цифровізацію правосуддя пропонує Д. Рейлінг, яка поєднує суддівський досвід з участю в розробленні цифрових процедур для нідерландських судів. Відправною точкою для неї є теза, що суд за своєю природою є установою з обробки інформації, а отже, корисність будь-якої технології залежить від того, наскільки вона відповідає тому, як суд опрацьовує інформацію в конкретній категорії справ. Виходячи з двох чинників - передбачуваності результату та характеру відносин між сторонами - авторка поділяє справи на чотири групи й показує, що різні категорії потребують різних рішень: від автоматизованого вирішення простих безспірних справ до інструментів підтримки судді у складних справах. Серцевину дієвого цифрового суду вона вбачає в поєднанні «процедурної строгості завдань і термінів виконання з гнучким управлінням справами за допомогою обміну повідомленнями та активностями» [41].

Окремо зазначимо, що також цінним для розуміння труднощів цифровізації є висновок авторки про природу глибокої цифрової трансформації. Спираючись на класифікацію інформаційних технологій А. Макафі, вона розрізняє технології, що лише підтримують виконання окремих завдань, і технології рівня всієї організації, до яких належить повноцінно цифрова судова процедура. Перехід до останніх, наголошує Рейлінг, не зводиться до встановлення нових програм поверх наявного

паперового порядку: наявні процеси, що свого часу проєктувалися під опрацювання інформації на папері, потребують перепроєктування. Ілюстрацією слугує нідерландський досвід: попри те, що повністю цифрову процедуру для комерційних спорів було впроваджено у двох пілотних судах, у червні 2018 року судова рада Нідерландів вирішила не запроваджувати її в решті дев'яти судів першої інстанції – розвиток, який авторка називає «прикрим».

Стаття Йо Муй Лін (Yeo Mui Lin) про сінгапурський досвід онлайн-засідань, масштабованих під час пандемії COVID-19, є цінною як ілюстрація долі правових інновацій, що дуже часто має місце. Нові рішення та ідеї майже завжди наражаються на опір тих, хто побоюється змін: авторка фіксує, що «у всьому світі судді та адвокати висловлювали застереження щодо використання онлайн-суду», і докладно розбирає одне з найпоширеніших заперечень, сформульоване А. Йонгом, що онлайн-формат послаблює перехресний допит, позбавляючи можливості «ідентифікувати тілесні сигнали свідків», і знижує повагу учасників до процесу. Йо послідовно спростовує ці побоювання, спираючись, зокрема, на позицію Д. Менаше: «доки можливий відеоперехресний допит, більшість переваг очної ставки зберігаються», а тому «розрив між відеосвідченням і свідченням у залі суду не обов'язково настільки великий», щоб відмовлятися від переваг онлайн-суду. Попри відчутний опір, її висновок категоричний: «онлайн-суд, з огляду на відсутність суттєвих перешкод для його використання, у видимій перспективі прийшов надовго» [42, с. 314], а надмірне нарікання на часткову втрату «експресивної функції» правосуддя означало б «за деревами не побачити лісу». Цей приклад наочно демонструє важливу та більш загальну закономірність: попри застереження, інерцію, а інколи й свідому протидію, зміни, що відповідають логіці технологічного поступу, виявляються невідворотними.

Соціально-правовий вимір цифровізації правосуддя аналізує Х. Гаффар, чия праця цінна тим, що виводить на перший план зворотний бік

технологічного розвитку – нерівність. Автор показує, що цифрова трансформація правосуддя розгортається вкрай нерівномірно: держави з розвиненою інфраструктурою впевнено рухаються вперед, тоді як країни з обмеженими фінансовими та технічними ресурсами стикаються з браком технологій, надійного зв'язку й доступу до Інтернету, а тому неминуче відстають. Цей розрив не суто технічний: за висновком автора, цифровізація несе «ризик поглиблення наявної нерівності» [43, с. 1], адже цифровий розрив прямо обмежує доступ до правосуддя для тих, хто й без того перебуває в гіршому становищі. На широкому географічному матеріалі – від Європейського Союзу до Африки та Азійсько-Тихоокеанського регіону – Гаффар доходить висновку, що без подолання фінансової та цифрової нерівності технологічна модернізація правосуддя радше закріплює відставання найвразливіших юрисдикцій, ніж усуває його.

Окремої уваги заслуговує ще один аспект, якого Гаффар не торкається: наявність ресурсів сама по собі не гарантує цифрового випереджального розвитку, якщо він не є самостійним пріоритетом державної політики у відповідних галузях суспільних відносин.

Критичну ретроспективу європейського досвіду у відповідній галузі подає М. Фабрі у праці про еволюцію цифровізації у судах ЄС за двадцять п'ять років. Автор показує, що багато амбітних проєктів (бельгійський «Phenix», нідерландський KEI) зазнали краху через надмірну технічну складність і недооцінку специфіки судової діяльності, тоді як прості рішення на кшталт англійського «Money Claim Online» виявилися успішними завдяки функціональній простоті та поступовій імплементації. Центральне застереження автора стосується балансу технологій і потреб правосуддя: «Розвиток штучного інтелекту не зупинити, проте суди та політики не повинні надто захоплюватися ним. Вони повинні завжди пам'ятати про поточні функціональні потреби судів та їхніх користувачів і про те, в якій мірі штучний інтелект може бути використаний для їх підтримки» [44, с. 1].

Висновок Фабрі прикметний тим, що зміщує акцент із технології на спосіб її впровадження. На думку автора невдача амбітних проєктів полягала не в «складності» систем як таких, а в тому, що їх запроваджували разово й відірвано від реальних потреб судів, недооцінюючи складність судового середовища з його різними, часто суперечливими інтересами учасників. Натомість життєздатними ставали рішення, які впроваджувались поетапно, з чіткими цілями та відчутною, вимірюваною користю вже в короткій перспективі. Тому застереження автора адресоване не складним інформаційним системам як таким, а технологічному «ентузіазму» без прив'язки до функціональних потреб правосуддя: навіть найпотужніший інструмент, включно зі штучним інтелектом, виправданий лише тоді, коли служить цим зрозумілим потребам, а не впроваджується задля самого факту модернізації.

Системний погляд на технологічний фронтір пропонує колектив авторів (Bhatt та ін.) у систематичному огляді технологій Індустрії 4.0, можливих для інтеграції в судове адміністрування. На основі аналізу 174 джерел із баз «Scopus» і «Web of Science» автори розглядають вісім ключових технологій – Інтернет речей, хмарні обчислення, блокчейн, аналітику великих даних, штучний інтелект, робототехніку, цифрових двійників і метавсесвіт, поєднуючи їх з контекстом Цілей сталого розвитку ООН (цілі 9 та 16). Мотив комплексної модернізації вони формулюють так: «Переконливі причини, що відкривають шлях до інтегрованої асиміляції технологій Індустрії 4.0... полягають у досягненні цифровізації за допомогою автоматизації, моніторингу в режимі реального часу, прогностної аналітики, віртуального представлення та безпеки інформації на основі реєстру» [45, с. 2]. Проте висновок авторів глибший за простий перелік можливостей: вони вписують цифрову модернізацію судів у логіку сталого розвитку, розглядаючи технології Індустрії 4.0 як засіб зробити правосуддя доступнішим і прозорішим, а судову інфраструктуру стійкішою, у відповідь на хронічні вади традиційного судочинства (перевантаженість, затримки,

відкладення розгляду, брак прозорості). З іншого боку, огляд не зводиться лише до технологічного оптимізму: автори застерігають і про ризики, насамперед про потребу захисту даних та усунення вразливостей безпеки.

Централізовану модель цифровізації аналізує дослідження китайських «розумних судів» (Shi та ін.), яке простежує три етапи розвитку: початкову діджиталізацію (1996–2003 роки), впровадження інтернет-технологій (2004–2013 роки) та власне «розумні суди» (з 2014 року). Автори фіксують функціональну широту таких систем: «розумна судова система, яка базується на комп'ютерних технологіях, що забезпечують використання big data (великих обсягів даних), застосування технології блокчейн та консультативних і детерміністичних форм штучного юридичного інтелекту, певною мірою сприяла спрощенню доступу до правосуддя, прискоренню вирішення спорів, економії коштів завдяки переведенню судових процесів в онлайн-режим та забезпеченню можливості виконання судових рішень» [46, с. 1]. Треступенева класифікація технологій (підтримуючі, замінні, деструктивні) дозволяє диференційовано оцінити ризики, найбільші з яких пов'язані з деструктивними рішеннями, здатними змінити роль судді. Вбачається, що такий підхід є найбільш сміливим серед наявних альтернатив та відверто спрямованим на досягнення технологічного лідерства за відповідним напрямком.

Окрему групу робіт присвячено ризикам алгоритмічного правосуддя, зокрема питанням упередженості ШІ. А. Кріштофік пропонує дивитися на упередженість штучного інтелекту не як на цілком нову загрозу, а як на нову форму давньої проблеми, адже й людських суддів право здавна перевіряє на об'єктивність. Тому, доводить автор, наявні стандарти Європейського суду з прав людини, за якими оцінюють неупередженість судді, можна пристосувати й до алгоритмів. Один із цих стандартів (так званий об'єктивний тест) «...забезпечує алгоритмічну справедливість відповідною системою для перевірки упередженості в процесі прийняття рішень, з необхідними адаптаціями для „нелюдських суб'єктів, що приймають

рішення“, оскільки в цьому випадку врахування фінансових або особистих зв'язків не має сенсу» [47, с. 13]: те, що доречне щодо судді-людини (приміром, перевірка майнових інтересів), для програми просто незастосовне, тож стандарт потрібно розумно видозмінити.

Окрему увагу автор приділяє тому, як практично забезпечити алгоритмічні системи від упередженості. На його думку, «принцип неупередженості має забезпечуватися використанням різноманітних наборів даних та регулярним моніторингом таких систем державним органом» [47, с. 15], адже неупередженість не виникає сама собою й не гарантується одноразовою перевіркою на етапі запуску – вона потребує постійного зовнішнього контролю впродовж усього строку використання системи.

Особливості використання технології блокчейн в сфері доказового права у судовій діяльності досліджують Wang, Wu і Ma на матеріалах з судової практики США. Блокчейн – це технологія, яка дозволяє зберігання записів, при використанні якої дані практично неможливо ретроспективно змінити, і саме тому такі записи можуть, на перший погляд, вважатися беззаперечно надійними доказами. Автори застерігають від цього спрощення: блокчейн-запис поєднує машинне, автоматизоване опрацювання з початковим введенням даних людиною, а тому не вкладається у звичні категорії доказів. На прикладі справи *United States v. Lizarraga-Tirado* (про комп'ютерно-згенерований доказ) вони показують, що усталені підходи до «машинних» доказів уже не дають ради новій техніці.

Ключове застереження автори тут передають формулою «garbage in, garbage out»: якщо на вході в систему опинилися недостовірні дані, блокчейн бездоганно збереже їх незмінними, але не зробить правдивими. Тому перевіряти дані потрібно вже на етапі внесення, а не лише згодом. Загальний підсумок їхньої праці полягає в тому, що цифрові інновації змушують переосмислити звичні судові процедури, а головним завданням стає «адаптація судової процедури до вимог нових технологій та забезпечення

справедливого розподілу прав і обов'язків у межах цієї оновленої правової системи» [48, с. 10].

Завершує огляд найрадикальніша концепція децентралізованого правосуддя, викладена в роботі Ф. Аста та Б. Дефенса, які описують перехід від класичних систем вирішення спорів онлайн до вирішення спорів з використанням технології блокчейн з криптоекономічними стимулами замість фактора професійного судження людини. Свій підхід автори будують на поєднанні трьох інструментів: криптографії (яка є невід'ємною частиною архітектури блокчейн-систем), теорії ігор (науки про те, як учасники ухвалюють рішення, наперед прораховуючи дії одне одного) і так званого механізм-дизайну (свідомого добору «правил гри», за яких учасникам вигідно поводитися чесно). Спираються вони, зокрема, на ідею фокальних точок Т. Шеллінга: коли люди не мають змоги домовитися, вони схильні незалежно обирати одне й те саме найочевидніше рішення. Саме на цьому ґрунтується стимул для анонімних учасників системи голосувати за ту відповідь, яку, на їхнє переконання, підтримає й решта. Мету напряду автори формулюють так: «Галузь децентралізованого правосуддя має на меті використовувати технологію блокчейн та розробку механізмів для створення процедур вирішення спорів, здатних ефективно та справедливо вирішувати нові види спорів цифрової епохи» [49, с. 247]. Вони чесно визнають технічні, ринкові, правові та етичні виклики цього підходу, передусім невирішене питання юрисдикції та міжнародного визнання рішень таких децентралізованих майданчиків для арбітражу.

Світові дослідження засвідчують зміну парадигми в розумінні цифровізації правосуддя. Якщо на ранніх етапах її трактували як суто технічне оновлення процесів, то сучасні праці розглядають її як соціально-правову еволюцію, яка зачіпає саму природу правосуддя. Р. Сасскінд описує її як порогову зміну, найрадикальнішу за кілька століть. Д. Рейлінг пропонує дивитися на суд насамперед як на установу з обробки інформації, від способу опрацювання якої й залежить добір технологій, а Х. Гаффар додає соціальний

вимір, наголошуючи, що цифрова трансформація не лише відкриває можливості, а й здатна поглиблювати нерівність у доступі до правосуддя. Окремим каталізатором трансформаційних процесів стала пандемія COVID-19, яка, як показав сінгапурський досвід (Йо Муй Лін), спростувала чимало упереджень щодо дистанційних слухань і засвідчила, що навіть гострий спротив новому згодом поступається перед невідворотністю змін.

Порівняння різноманітних національних моделей дає ще один важливий урок: успіх цифровізації визначається не стільки самими технологіями, скільки нормативно-правовими, організаційними та культурними чинниками. Ретроспектива європейського досвіду (М. Фабрі) демонструє, що амбітні, впроваджувані «одним стрибком» проекти часто зазнають невдачі через недооцінку складності судового середовища, тоді як прості, поетапні рішення з відчутною й вимірюваною користю виявляються життєздатними.

Найгостріші питання зосереджені навколо новітніх технологій. Це і проблеми алгоритмічної упередженості, і доказовий статус блокчейн-записів, і радикальні моделі децентралізованого вирішення спорів. Спільним знаменником цих праць є запит на адекватні регуляторні рамки. Для України цей доробок має подвійне значення: він пропонує перевірені орієнтири й водночас застерігає від типових помилок. Тож завдання полягає не в механічному запозиченні, а в критичній адаптації кращих практик до національного контексту зі збереженням фундаментальних принципів правосуддя та поваги до них.

1.3 Національне законодавство: чинне та перспективне

Правове регулювання застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві України ще не набуло свого остаточного вигляду, проте вже перебуває на етапі активної трансформації, здатної суттєво

змінити як цивільний процес, так і правосуддя загалом. Ці процеси є невід’ємною частиною більш глобального процесу - цифрової трансформації держави.

Окремі механізми «оцифрування» процесуальних дій з’явилися задовго до «великої реформи» 2017 року: учасники судочинства поступово отримували інструменти електронної взаємодії ще за чинності «паперового» ЦПК України 2004 року. Перший нормативний фундамент заклали акти про електронні документи та електронний підпис. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV [7] визнав електронний документ рівноцінним паперовому й установив правила його обігу, відкривши можливість використовувати такі матеріали в судовому процесі, хоча й без детальної процесуальної процедури їх подання.

Наступний крок було зроблено у 2012 році, коли Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» від 4 липня 2012 року № 5041-VI [50] до ЦПК, ГПК і КАС були внесені відповідні зміни до статей 158-1, 74-1 та 122-1, що дозволили проводити засідання в режимі відеоконференції. Ця новела забезпечила можливість дистанційної участі у процесі - першу по-справжньому «цифрову» процесуальну дію, врегульовану на рівні кодексів.

У лютому 2014 року Державна судова адміністрація наказом № 30 затвердила структуру та регламент наповнення офіційного веб-порталу «Судова влада України», зобов’язавши суди оприлюднювати процесуальну інформацію (розклади, рішення, зразки заяв) і формалізувавши електронне подання матеріалів для розміщення [51].

Структурного значення набув Закон «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року № 1402-VIII, який після змін, внесених профільним законом про внесення змін до процесуальних кодексів, закріпив у статті 15-1 поняття та функціонал Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

(ЄСІТС) [52]. Сама стаття 15-1 з'явилася в цьому Законі одночасно з ухваленням нової редакції ЦПК – Законом від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, тож правову конструкцію ЄСІТС було закріплено на рівні закону про судоустрій ще до фактичного запуску системи.

Отже, до ухвалення нової редакції ЦПК правове поле України вже містило низку цифрових елементів: правовий режим електронного документообігу, можливість здійснення правосуддя в режимі відеоконференції, обов'язок судів вести офіційний веб-портал.

Проте головною точкою відліку «справжнього запуску» цифровізації правосуддя стала нова редакція Цивільного процесуального кодексу України, викладена Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. У ній уперше з'явилися базові регламенти цифровізації процесуальних процедур, насамперед стаття 14, що закріпила правовий статус ЄСІТС як електронного середовища для обміну документами між судами, учасниками процесу та іншими органами [53].

Законотворчу динаміку продовжив Закон від 27 квітня 2021 року № 1416-IX, який унормував поетапне створення та запуск ЄСІТС: підсистеми починають функціонувати через тридцять днів після оприлюднення відповідного оголошення, а положення про систему й окремі її модулі розробляє Державна судова адміністрація. Низку питань: розподіл справ, фіксування засідання технічними засобами, виклад рішень в електронній формі - було передано на підзаконний рівень [54].

На виконання цього сценарію 17 серпня 2021 року Вища рада правосуддя Рішенням № 1845/0/15-21 затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» і відеоконференцзв'язку, та визначила порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі [55]. Подальшим організаційним кроком стала Програма інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови ЄСІТС на 2022–2024 роки, затверджена наказом ДСА від 14 червня 2022 року № 178 [56]. Ця Програма

мала забезпечити організаційну підтримку та підвищити рівень інформатизації судів, органів і установ системи правосуддя, сформувані належні передумови для функціонування та подальшого розвитку ЄСІТС, посилити відкритість і взаємодію судів з іншими державними інституціями, підвищити доступність правосуддя для юридичних і фізичних осіб, а також сприяти оптимізації бюджетних витрат.

Потребує пояснення і зміна термінології. Із набуттям чинності Закону України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089-IX у статті 14 та низці інших норм Цивільного процесуального кодексу України словосполучення «інформаційно-телекомунікаційна» було замінено на «інформаційно-комунікаційна». З дати набуття чинності цим Законом 1 січня 2022 року, у чинній редакції Кодексу закріпилася оновлена назва – Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (ЄСІКС) [57].

Найперші кроки впровадження ЄСІТС виявилися недостатньо ефективними, тож 29 червня 2023 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» № 3200-IX. Закон поширив обов'язок мати зареєстрований електронний кабінет на адвокатів, нотаріусів, державних і приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органи державної влади та місцевого самоврядування, інші державні органи та юридичних осіб. Для фізичних осіб і фізичних осіб – підприємців реєстрація електронного кабінету залишилася добровільною. Відповідні вимоги стали обов'язковими з 18 жовтня 2023 року. Ця новела була спрямована на «примусове» переведення обміну процесуальними документами із судом у повністю електронний формат, що мало на меті скоротити паперовий документообіг та прискорити розгляд справ [58].

Цим Законом також було передбачено приведення у відповідність до його положень Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах

України, що і було згодом здійснено наказом Державної судової адміністрації України від 17 жовтня 2023 року № 485 [59].

Самостійну, але тісно пов'язану лінію цифровізації правосуддя утворює нормативне забезпечення відкритості судових рішень. Її початок поклав Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року № 3262-IV, який уперше поклав на державу обов'язок створити автоматизовану базу всіх рішень судів загальної юрисдикції – Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР) [60].

На виконання вимог цього Закону Кабінет Міністрів України постановою від 25 травня 2006 року № 740 затвердив Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, установив технічні вимоги до формату даних і доручив Державній судовій адміністрації забезпечити функціонування системи [61].

Відповідно до приписів Закону реєстр запрацював у відкритому доступі для рішень вищих ланок судової системи з 1 червня 2006 року; для місцевих загальних судів обов'язок публікації було відтерміновано до 1 січня 2007 року, дати досягнення його функціонального наповнення.

Подальший розвиток відбувався шляхом поступового вдосконалення процедур. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2009 року № 1007 Порядок ведення реєстру викладено в новій редакції, яка запровадила обробку тексту судового рішення перед оприлюдненням з метою знеособлення персональних даних (запобігання ідентифікації фізичної особи) та уточнила перелік реєстраційних реквізитів електронної копії рішення [62]. Постановою від 5 січня 2011 року № 9 було врегульовано тимчасове обмеження доступу до судових рішень про надання дозволів на проведення окремих слідчих дій або оперативно-розшукових заходів у кримінальних справах: такі рішення відкриваються для загального доступу лише після закриття справи чи постановлення вироку [63].

Наступні редакції Порядку деталізували процедури ведення реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2013 року № 247

уточнила перелік судових рішень, що підлягають внесенню до реєстру, вилучивши з нього, зокрема, ухвали слідчих суддів у кримінальному провадженні та рішення у справах про усиновлення [64]. Постанова від 17 червня 2015 року № 401 стала найбільш змістовною: вона деталізувала порядок надсилання рішень із використанням електронного цифрового підпису, оновила перелік реєстраційних реквізитів (метаданих), запровадила контекстний пошук та уточнила правила виправлення технічних помилок [65]. Постанова від 1 липня 2016 року № 400 розширила коло суб'єктів повного доступу до реєстру, віднісши до них Національне антикорупційне бюро [66].

Згодом структура нормативного регулювання змінилася докорінно. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 року № 550 (чинною з 1 жовтня 2018 року) усі попередні акти Кабміну щодо реєстру, зокрема постанову № 740 з наступними змінами, було визнано такими, що втратили чинність. Відтоді порядок ведення ЄДРСР визначається на рівні Вищої ради правосуддя, а сам цей реєстр інтегровано до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як її підсистему, що фактично «перезавантажило» реєстр і вписало його в ширшу та комплексну судову цифрову екосистему. Такі інтеграційні кроки мають принципове значення для забезпечення цілісності цифрового середовища правосуддя [67].

Для внутрішніх користувачів важливою віхою стало рішення Ради суддів України від 25 листопада 2021 року № 55, яке врегулювало повний доступ суддів до реєстру та зняло сумніви щодо потенційного конфлікту інтересів під час перегляду власних справ [68].

Із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації публічний доступ до ЄДРСР було тимчасово обмежено: вже 28 лютого 2022 року державне підприємство «Інформаційні судові системи» (адміністратор реєстру) повідомило про рішення обмежити доступ до реєстру як тимчасовий захід задля захисту від кібератак на сайти судової системи.

Відтоді реєстр працює в частково закритому режимі, і така ситуація залишається актуальною і дотепер [69].

Таким чином, шлях ЄДРСР постає як послідовність етапів: конституювання (2005 рік), запуску (2006–2007 роки), удосконалення (2009–2016 роки), інтеграції до ЄСІТС, розширення внутрішнього доступу (2021 рік) та воєнних обмежень відкритості (з 2022 року). Кожен етап супроводжувався окремими нормативними актами, що віддзеркалювали зростання технологічних можливостей і водночас нові виклики у балансуванні між принципом відкритості правосуддя, ефективністю та необхідністю забезпечення інформаційної безпеки.

На етапі формування стратегічного бачення держава оголосила курс на імплементацію норм Регламенту (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) [70], що передбачає рух до європейського рівня електронної ідентифікації та довірчих послуг. Цей курс було зафіксовано розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р, яким схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затверджено план заходів з її реалізації. У документі прямо вказувалось на потребу оновлення законодавства, зокрема Закону України «Про електронні довірчі послуги», з урахуванням стандартів eIDAS [71].

Важливим кроком стало схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р). У розділі Концепції «Правосуддя» до завдань у відповідній сфері віднесено: «впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних; визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених на основі такого аналізу; а також винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу стану дотримання законодавства та судової практики, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту» [16].

У сукупності розглянуті акти сформували послідовну класичну регуляторну лінію від перших кроків ознайомлення із цифровими технологіями до закріплення правового статусу ЄСІТС у ЦПК, й далі до деталізованої регламентації запуску модулів, технічних стандартів і стандартів захисту даних.

Нова хвиля нормативного розвитку пов'язана з підготовкою повноцінного регулювання штучного інтелекту. Попри схвалення відповідної Концепції ще в грудні 2020 року, вагомі подальші кроки відбулися суттєво пізніше: у жовтні 2023 року Міністерство цифрової трансформації України презентувало Дорожню карту з регулювання штучного інтелекту [72], що була покликана підготувати український бізнес до ухвалення профільного закону, орієнтованого на Регламент (ЄС) 2024/1689 (AI Act, офіційно ухвалений у 2024 році) [15], з наголосом на захисті прав людини у цифровому просторі та поетапному (bottom-up) запровадженні вимог.

У червні 2024 року Міністерство цифрової трансформації оприлюднило Білу книгу з регулювання штучного інтелекту – аналітичний документ, у якому як раз і було викладено бачення підходу «знизу вгору» (bottom-up) [73]. Його суть полягає в тому, що спершу запроваджуються добровільні інструменти та ринкові стимули (методологія оцінювання систем штучного інтелекту, регуляторна «пісочниця», маркування систем), і лише згодом відповідні правила закріплюються на рівні закону. Такий поміркований початок дає бізнесу час адаптуватися, а державі – можливість уникнути поспішних рішень, здатних зашкодити технологічному розвитку.

Окрему увагу варто приділити нормативному забезпеченню впорядкування публічних реєстрів. 10 вересня 2019 року було зареєстровано проєкт Закону «Про публічні електронні реєстри» № 2110 з метою створення єдиного правового поля для формування, функціонування та інформаційної взаємодії державних, комунальних та інших реєстрів і кадастрів, запровадження єдиного термінологічного апарату та вимог до технічної й семантичної інтероперабельності реєстрових даних [74]. На той час

прогресивні фахівці розглядали його, серед іншого, як «вікно можливостей» для закладення термінологічної основи застосування у державних реєстрах понять, притаманних технології розподіленого реєстру: обговорювалась можливість внесення таких дефініцій, як «блокчейн», «розподілений реєстр», «технологія розподіленого реєстру», «механізм консенсусу», «мережевий вузол на основі TRP», а також доповнення статті 27 проєкту нормою про модифікацію реєстру у зв'язку із запровадженням нових технологій за умови проведення тестових випробувань і пілотних проєктів. Відповідний законопроект було прийнято (було ухвалено Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18 листопада 2021 року № 1907-IX) [75]. Проте, поштовх до свідомого нормативного освоєння потенціалу сучасних технологій так і залишився нереалізованим – відповідні дефініції не були включені до нормативного тексту як на те розраховували автори та прибічники цієї ідеї, які були долучені до обговорення відповідного питання.

Становлення нормативної основи для цифровізації цивільного судочинства в Україні демонструє послідовну, хоча й нерівномірну еволюцію: від перших «точкових» рішень, що легітимізували електронний документ і відеоконференції, до сучасної багаторівневої архітектури, у центрі якої знаходиться Єдина судова інформаційно-комунікаційна система. Початкові акти 2000-х років заклали правову рівність електронних і паперових носіїв та започаткували дистанційні форми участі у процесі; натомість кодифікаційна реформа 2017 року з її статтею 14 ЦПК перетворила цифрові інструменти з факультативних на безальтернативні та інституційно необхідні. Подальші зміни 2021–2023 років деталізували процедури, запроваджували обов'язковість використання електронних кабінетів для професійних учасників процесу, з метою поступового витіснення паперового документообігу.

Паралельно розвивався окремий пласт регулювання, що забезпечує прозорість правосуддя: від Закону про доступ до судових рішень і створення ЄДРСР у 2005–2006 роках до його наступної інтеграції в судову

інформаційно-комунікаційну екосистему. Цей напрям підкреслює важливість забезпечення балансу між ефективністю, зручністю, відкритістю та безпекою інформаційної інфраструктури та потребу у впровадженні комплексної політики кіберзахисту.

Стратегічну рамку було доповнено курсом на гармонізацію з європейськими стандартами (eIDAS) і формування національної політики у сфері штучного інтелекту. Концепція розвитку штучного інтелекту 2020 року, Дорожня карта та Біла книга Міністерства цифрової трансформації окреслили майбутні вектори розвитку.

Резюмуючи, українська модель цифровізації судочинства характеризується поетапною інституціоналізацією, дедалі глибшою інтеграцією різних підсистем і поступовим переходом від «документоцентричної» парадигми до більш функціональної «процесоцентричної». Вона вже забезпечує легітимність електронного обміну, фактичне функціонування електронних кабінетів, відеозасідань і реєстру судових рішень, проте й надалі потребує вдосконалення технічних стандартів, стійких механізмів кіберзахисту, формування якісного регуляторного фреймворку для впровадження новітніх технологій. Лише синхронне розв'язання цих завдань забезпечить цілісність цифрового правосуддя, його відповідність європейським вимогам і здатність оперативно реагувати на нові виклики технологічної доби.

1.4 Іноземне законодавство: чинне та перспективне

Відправною точкою аналізу іноземного нормативного досвіду слугує акт, що найповніше відображає сучасний підхід Європейського Союзу до цифровізації правосуддя – Регламент (ЄС) 2023/2844 «Про цифровізацію судової співпраці та доступу до правосуддя у транскордонних цивільних, комерційних і кримінальних справах та про внесення змін до окремих актів у

сфері судової співпраці» [76]. Цей документ установлює уніфіковані правила цифрових комунікацій у сфері судової співпраці та регулює електронну взаємодію між фізичними, юридичними особами та компетентними органами у провадженнях із транскордонним елементом. У його основі лежить цілісна рамка, що поєднує технічну архітектуру (децентралізовану інформаційно-комунікаційну систему з точками доступу на основі e-CODEX), процесуальні механізми (відеоконференції, визнання юридичної сили електронних документів, застосування кваліфікованих електронних підписів і печаток, електронна сплата судових платежів) та інституційну координацію (виконавчі акти Європейської Комісії для забезпечення інтеоперабельності національних систем). Така комбінація техніко-правових інструментів фактично задає для транскордонних процедур стандарт «digital-by-default» (цифрова за замовчуванням), логіка якого полягає у зменшенні часових і транзакційних витрат, забезпеченні стійкості процесуальної комунікації за форс-мажорних обставин і підвищенні довіри до правосуддя через безпечні, доступні та функціональні електронні канали.

Регламент є складовою більш широкої політики Європейського Союзу щодо цифровізації правосуддя, започаткованої у зверненні Європейської Комісії від 2 грудня 2020 року «Цифровізація правосуддя в Європейському Союзі – набір можливостей», і спрямований на скорочення витрат і часу, підвищення ефективності та прозорості, а також транскордонну сумісність систем [77].

Він визначає предмет і сферу застосування, правила проведення слухань із використанням відеоконференцій чи інших технологій віддаленого зв'язку поза механізмами збирання доказів, правову природу електронних документів і порядок застосування електронних підписів та печаток, а також можливість електронної сплати платежів. Нормативно закріплюється децентралізована інформаційно-комунікаційна система як мережа національних бек-енд-систем та інтеоперабельних точок доступу на базі e-CODEX, що має забезпечити безпечний і надійний обмін даними між

компетентними органами держав-членів. Окремо встановлено вимоги до веб-доступності, інклюзивності та навчання користувачів і професіоналів у сфері правосуддя, а також інтеграцію з режимом довіри eIDAS через визнання кваліфікованих електронних підписів і печаток. Важливою є й конструкція відповідальності за обробку персональних даних у межах децентралізованої системи, де кожен відправник і отримувач самостійно визначають цілі та засоби обробки, що усуває регуляторну невизначеність щодо ролі контролерів.

Регламент застосовується з 1 травня 2025 року [76]. При цьому норми, що залежать від технічної готовності децентралізованої системи, набувають практичної дії поетапно – після ухвалення відповідних імплементаційних актів Європейської Комісії та з урахуванням перехідних строків, що дає державам-членам змогу синхронізувати національні рішення з наявними вимогами стосовно інтероперабельності.

Регламент є прикладом зрілої нормативної моделі цифрової трансформації правосуддя, у якій технологічна інфраструктура, правова інженерія та інституційне управління поєднуються у впорядковану екосистему. Така логіка випереджального розвитку, за якої держава першою перебудовує процесуальні канали під цифрові стандарти й лише потім очікує на адаптацію учасників процесу, видається цінним орієнтиром для модернізації українського цивільного судочинства. Помітним обмеженням цього акта є відсутність актуального регулювання стандартів застосування штучного інтелекту в процесуальній діяльності.

Показовим також є досвід Естонії, відомої стрімким впровадженням цифрових інновацій у державному врядуванні, зокрема й у судочинстві. 25 січня 2023 року естонський законодавець ухвалив Закон про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства [78], спрямований на надання цифровому провадженню повноцінного юридичного статусу та перехід до «паперонезалежного» (paperless) судочинства. Відповідний нормативний акт набрав чинності

1 квітня 2023 року. Згідно з внесеними змінами суд веде e-File (цифровий том) щодо кожної цивільної справи в інформаційній системі судів, до якого у хронологічному порядку вносяться процесуальні документи всіх інстанцій та інші пов'язані зі справою відомості. Паперові документи, подані до суду або складені судом, підлягають обов'язковому скануванню та збереженню в цій системі як електронні документи, що замінюють подані паперові копії. Самі паперові документи зберігаються в канцелярії суду до набрання чинності рішенням, яке завершує провадження. Закон зберігає додатковий «аварійний» механізм – за неможливості ведення цифрового тому внаслідок несправності технічних систем чи інших виняткових обставин допускається тимчасове ведення паперового тому, який після усунення перешкоди невідкладно долучається до інформаційної системи судів.

Естонська реформа не обмежилася переведенням судового діловодства в електронну форму, а й передбачила елемент автоматизованого ухвалення процесуальних актів. Згідно з доповненим § 464 (5) Цивільного процесуального кодексу Естонії підготовчу або іншу організаційну (розпорядчу) ухвалу, що не підлягає оскарженню, може бути постановлено частково чи повністю автоматизовано за допомогою призначеної для цього інформаційної системи - з урахуванням загальних вимог кодексу до судових ухвал; при цьому така ухвала не потребує підпису [78]. Ідеться не про передання інформаційній системі вирішення спору по суті, а про автоматизацію вузького, формалізованого сегмента процесуальних дій, у якому відсутній суддівський розсуд і виключені опції їх самостійного оскарження. У такий спосіб естонський законодавець окреслив обережну, але показову модель: автоматизація допускається там, де процесуальний результат є визначеним і не зачіпає права сторін на перегляд, що дає змогу розвантажити суд від рутинних розпорядчих рішень без шкоди для процесуальних гарантій.

Офіційні матеріали Міністерства юстиції Естонії наголошують, що метою змін є надання цифровому судовому тому чіткого правового статусу

та усунення дублювання, яке має місце при паралельній роботі одночасно з паперовими та електронними файлами. Довідкові матеріали європейського порталу електронного правосуддя (e-Justice) підтверджують, що в Естонії сторони можуть ініціювати цивільні та адміністративні справи й подавати процесуальні документи через систему e-File, а для окремих проваджень (зокрема наказного провадження) електронна форма встановлена як єдино можлива [79]. Реформа позиціонується як логічне завершення багаторічного впровадження системи e-File (цифрове провадження частково діє в судах ще з березня 2017 року) [80]. За офіційними даними, частка справ, що велися без паперового відповідника, помітно зростала ще до реформи (близько 38 % у 2020 році), а зміни 2023 року остаточно усунули принцип «паперового дубля справи за замовчуванням».

Цікавим прикладом є й досвід Сінгапуру, зокрема Закон про реформу судів (цивільного та кримінального правосуддя) № 25 (2021) [81]. Він закріплює системну, технологічно нейтральну можливість проводити провадження віддалено (відеоконференції в режимі реального часу та інші електронні засоби), ухвалювати рішення на підставі поданих матеріалів без усних слухань і допускає асинхронну взаємодію учасників із судом через електронні сервіси за умови дотримання критерію справедливості та процесуальної рівності сторін [82]. Окремо уточнено режим відповідальності за «цифрові» порушення процесу: несанкціоновані записи та трансляції онлайн-слухань прирівняно до неповаги до суду, а для доказів, що надаються через відеозв'язок, і для дистанційної участі свідків запроваджено спеціальні запобіжники.

Реформа виходить за межі суто технічної цифровізації: суд отримує виразні повноваження спрямовувати сторони до позасудового врегулювання – переговорів чи медіації - перед продовженням змагального розгляду, а також закріплюється процесуальна інфраструктура для тимчасових судових заходів на підтримку іноземних проваджень. Приклад Сінгапуру демонструє цікавий та широкий підхід до цифровізації

правосуддя, метою якого є створення «цифрової за замовчуванням» екосистеми судової комунікації.

Інформатизація судочинства в Новій Зеландії так само не є технічною надбудовою до паперової процедури, а інституційно інтегрована у процесуальний порядок через рамковий Закон про електронні суди та трибунали 2016 року (ECTA 2016) [83]. Юридичну конструкцію допустимості вибудовано навколо нової цифрової категорії: вимоги щодо процесуальної форми співвідносяться не з наявністю матеріального носія, а з можливістю надійної ідентифікації, відтворюваності та доступності документа для подальшого використання. Внаслідок цього електронне подання, електронне вручення та електронний обіг процесуальних документів набувають статусу, рівнозначного паперовим аналогам; момент отримання електронного документа, порядок сплати судового збору в електронному середовищі та інші технічні елементи врегульовано на рівні закону та підзаконних актів.

Закон діє у взаємодії з процесуальними правилами судів загальної юрисдикції та практичними протоколами судової адміністрації. Правила Високого суду 2016 року (High Court Rules 2016) [84] легалізують електронні канали комунікації та формальні вимоги до електронних подань, забезпечуючи узгодженість між рамковою «електронною компетенцією» і повсякденними процесуальними операціями. На рівні судової практики вироблено спеціальні електронні протоколи для цивільних справ у вищих судах, які деталізують структуру електронних матеріалів, правила нумерації та посилань, вимоги до якості сканів і титульних аркушів, що впорядковує цифрові досьє та підтримує керованість електронного архіву [85]. Одним з інфраструктурних елементів цієї екосистеми є сервіс «File and Pay», який забезпечує подання документів і сплату платежів у режимі онлайн [86].

Зіставлення новозеландського досвіду з естонським, сінгапурським та українським переводить аналіз від переліку країн до класифікації організаційно-правових моделей цифровізації, у якій Нова Зеландія постає

окремим типом – мінімалістичною дозвоільною рамкою з делегуванням, де закон прямої дії лише визнає функціональну рівнозначність електронного документа паперовому, а операційний шар винесено на рівень процесуальних правил суду й м'якого права.

Окрему сукупність даних для дослідження становить досвід Сполучених Штатів Америки – країни прецедентного права, у якій цифровізація судочинства розвивається переважно на рівні штатів і через процесуальні правила судів. Його огляд почнемо з Правил електронного подання та конвертації документів штату Невада (NEFCR) [87] – єдиних для всіх судів штату. Їхнє стрижневе рішення – визнання електронного документа в офіційному записі оригіналом, а не копією: Невада відмовляється від дуалізму «паперова справа – електронний образ» на користь єдиного цифрового першоджерела. Межею цього підходу є фізичні предмети та докази, які неможливо повноцінно відобразити чи конвертувати. Вони й надалі подаються та зберігаються традиційними засобами. До того ж оригінали поданих документів зберігає сам заявник до завершення справи, що лишає певний «паперовий слід» автентичності.

Показовою є й організація самого процесу подання документів. Документ, поданий через систему, реєструється автоматично й одночасно вручається іншим учасникам, а юридично визначальними є саме зафіксовані системою дата й час незалежно від подальших розбіжностей, що дає чітку правову визначеність щодо моменту вчинення процесуальної дії. Невідповідні вимогам документи не відхиляються остаточно: заявникові надається сім днів на усунення недоліків. До системи інтегровано й електронну сплату зборів разом з опрацюванням заяв про їх скасування, що додатково знижує бар'єри доступу.

Штат чітко визначає поняття «обов'язковість» і «доступ». Для адвокатів електронне подання обов'язкове, тоді як сторона обирає його добровільно, проте, обравши, дотримується до завершення справи – із запобіжником у вигляді можливості суду звільнити учасника від цього

обов'язку. Доступ до системи підпорядковано вимогам процесуальної доброчесності: користувача, визнаного зловмисним позивачем (*vexatious litigant*), позбавляють доступу до електронного акаунту. У сукупності це формує архітектуру «цифрова за замовчуванням», у якій технологічна зручність поєднується з процесуальними запобіжниками.

Інший приклад з США – Правило 3.672 Каліфорнійських правил суду (*California Rules of Court*), що встановлює порядок проведення віддалених засідань у цивільних справах, на які поширюється стаття 367.75 Кодексу цивільного процесу (*Code of Civil Procedure*) [88]. Його основною метою є підвищення узгодженості практики, поліпшення доступу до судів і зниження судових витрат, з дозволом для сторін брати участь віддалено в нарадах, слуханнях та інших засіданнях, наскільки це можливо. Правило застосовується до всіх цивільних справ, що підпадають під статтю 367.75 Кодексу, і не обмежує законних вимог чи прав щодо особистої присутності, а також не змінює чинних правил конфіденційності. Суд зберігає дискрецію вимагати очної присутності сторони, якщо це суттєво сприятиме вирішенню справи, якщо технічні можливості суду недостатні або якщо така потреба виникає безпосередньо під час віддаленого засідання. Суди можуть ухвалювати місцеві правила проведення віддалених засідань, узгоджені з відповідною статтею Кодексу та оприлюднені на вебсайті суду, які передбачають повідомлення про намір узяти участь віддалено (форма RA-010) і можливість заперечити проти дистанційного формату слухань чи розглядів, у яких досліджуються докази.

Практичні наслідки застосування цього Правила для судової системи штату Каліфорнія та правничої спільноти проявляються на кількох рівнях. На рівні організації процесів очікуваним є скорочення витрат часу на логістику та зменшення кількості відкладених судових засідань. Уніфіковані строки повідомлення та стандартизовані форми знижують імовірність процедурних спорів і супутніх клопотань, що навантажують діловодство суду. На рівні гарантій ключовим запобіжником є право суду вимагати очної присутності та

право сторони заперечити проти дистанційного формату в доказових слуханнях, що зменшує ризики спотворення допиту й забезпечує контроль за достовірністю та цілісністю показань. На соціальному рівні правило розширює доступ до правосуддя для учасників, віддалених від суду, обмежених у ресурсах або у мобільності.

Каліфорнійський досвід не вичерпується унормуванням віддалених засідань. Той самий штат одним із перших у Сполучених Штатах перейшов від цифровізації процедур до врегулювання використання у судах генеративного штучного інтелекту. Правилем 10.430 Каліфорнійських правил суду, ухваленим 1 вересня 2025 року, запроваджено вимогу, за якою кожен суд, що дозволяє своїм працівникам застосовувати генеративний штучний інтелект, зобов'язаний до 15 грудня 2025 року ухвалити політику такого використання [89]. Тим самим відкривається новий, інноваційний пласт організаційно-правового забезпечення правосуддя – регламентація застосування штучного інтелекту в діяльності судів.

Подібним шляхом рухається також і штат Іллінойс. Політика Верховного суду штату щодо штучного інтелекту, чинна з 1 січня 2025 року, ґрунтується на засаді технологічної нейтральності: використання штучного інтелекту учасниками провадження не забороняється і не може саме по собі ставитися їм у докір, а спеціальне розкриття факту застосування таких засобів у процесуальних документах не вимагається [90]. Відповідальність за достовірність і відповідність поданих матеріалів чинним правилами цілком зберігається за особою, яка їх подає, а наявні стандарти професійної етики, компетентності та конфіденційності поширюються на роботу зі штучним інтелектом без винятків.

Нью-Йорк натомість обрав модель централізованого дозволу. Об'єднана судова система штату ухвалила першу Тимчасову політику використання штучного інтелекту, чинну з жовтня 2025 року, дія якої поширюється на всіх суддів і несудових працівників [91]. Політика дозволяє використовувати лише схвалені інструменти, вимагає обов'язкового

людського контролю, перевірки згенерованих результатів і забороняє вводити конфіденційну інформацію до незатверджених чи загальнодоступних систем.

На федеральному рівні також помічені певні ініціативи. Консультативний комітет з правил доказування при Судовій конференції США пропонує проєкт нового Правила 707 Федеральних правил доказування і рекомендує його до оприлюднення для громадського обговорення. Це правило вперше прямо врегулювало б допустимість машинно-згенерованих доказів: результат роботи програмного засобу, поданий без супровідних пояснень експерта, мав би відповідати тим самим критеріям надійності, що й висновок експерта за Правилем 702 [92]. Також додатково пропонується поправка до Правила 901(с) щодо доказів, імовірно сфабрикованих або згенерованих штучним інтелектом: «Якщо сторона, яка оскаржує автентичність комп'ютерно-генерованих або інших електронних доказів, доведе суду, що присяжні можуть обґрунтовано дійти висновку, що докази були змінені або сфабриковані, повністю або частково, за допомогою штучного інтелекту, докази є допустимими лише в тому випадку, якщо сторона, яка їх пропонує, доведе суду, що ймовірність їхньої автентичності є більшою, ніж ймовірність їхньої неавтентичності» [92]. Ці пропозиції вже зараз певною мірою окреслюють напрями розвитку доказового права Сполучених Штатів.

Узагальнюючи огляд Сполучених Штатів, можна простежити логіку поетапного розвитку. Спочатку унормовуються базові цифрові процедури – електронне подання, конвертація документів і віддалені засідання. Згодом регулювання поширюється вже на новий рівень – до впорядкування використання штучного інтелекту в процесуальній діяльності (Каліфорнія, Іллінойс, Нью-Йорк) і, нарешті, до вдосконалення окремих аспектів доказового права на федеральному рівні. Таке регулювання здійснюється переважно засобами судового нормотворення: правилами судів і політиками

судових систем, а не законами, що забезпечує гнучкість і швидкість реагування на технологічні зміни.

Прикладом північноамериканського нормотворчого досвіду є й зміни до Правил цивільного судочинства Онтаріо (Rules of Civil Procedure), ухвалені наприкінці 2020 року [93]. Значною мірою вони стали безпосереднім наслідком пандемії COVID-19, яка змусила суди провінції терміново адаптувати свою роботу – запровадити віртуальні слухання, у пілотному режимі застосувати онлайн-платформу CaseLines та дозволити надсилання документів електронною поштою.

Серед нововведень вирізняється кілька напрямів. Відеоконференція стає звичайним способом проведення слухань, досудових засідань, нарад у справах та інших процесуальних дій – за відсутності вагомих підстав для особистої присутності. Правила допускають покладення судових витрат на сторону, яка без поважних причин заперечує проти віртуального слухання. Нове правило 1.08 надає стороні, що ініціює засідання, право обрати спосіб його проведення – особисто, телефоном чи відеоконференцією; заперечення щодо обраного способу вирішуються на нараді у справі, де суд враховує наявність технічних засобів, можливість оцінити достовірність показань і баланс зручності сторін.

Паралельно відбувається цифровізація документообігу та комунікації. Електронна пошта стає основним способом вручення документів (окрім позовних заяв) без потреби згоди сторін чи окремого судового наказу, що усуває необхідність друку та фізичної доставки. Працівники суду можуть надсилати завірені судові документи електронною поштою, а накази й рішення можуть видаватися та набирати чинності в електронній формі, без очікування паперових копій. Нове правило 4.01.1 допускає електронні підписи на документах, що підписуються судом, реєстратором, суддею чи посадовою особою. З Правил вилучено всі згадки про факс як спосіб вручення документів; електронні копії стенограм стають стандартом, якщо

суд не вирішить інакше, а при електронному поданні матеріалів достатньо однієї копії.

Ці зміни є лише першим етапом модернізації системи вищих судів Онтаріо. Їхня особливість полягає в нормативному закріпленні дистанційного формату як типового, а не виняткового, та в системній відмові від паперового діловодства. Попри це темпи впровадження залишаються помірними, а сама реформа зберігає характер адаптації наявної процедури, а не побудови принципово нової моделі судочинства.

Якщо реформа в Онтаріо вдосконалює класичну судову процедуру, то Британська Колумбія створила принципово нову інституцію. Трибунал з вирішення цивільних спорів (Civil Resolution Tribunal, CRT), що діє на підставі Закону про Трибунал з вирішення цивільних спорів (Civil Resolution Tribunal Act), та є першим у Канаді повністю електронним органом вирішення спорів [94]. Він розглядає позови на суму до 5000 доларів, позови, пов'язані із дорожньо-транспортними пригодами, кондомініумами, товариствами та кооперативними асоціаціями, а також позови щодо несанкціонованого поширення інтимних зображень.

На відміну від традиційної моделі судочинства, Трибунал пропонує онлайн процес вирішення спорів, доступний у будь-який час, а також безкоштовний консультаційний сервіс, який надає особі персоналізовану правову інформацію та варіанти дій ще до подання заяви.

Практичні результати діяльності Трибуналу підтверджуються офіційною статистикою. Згідно з річним звітом за 2024/2025 фінансовий рік (1 квітня 2024 року – 31 березня 2025 року), до Трибуналу надійшло 8806 заяв, а сервіс Solution Explorer було використано 35146 разів, причому лише 25 % звернень завершилися поданням заяви, а решта користувачів змогли врегулювати спір самостійно. Понад 99 % учасників обрали онлайн послуги Трибуналу [95]. Водночас величезний попит та зростання навантаження позначилися на строках розгляду справ: середній час

вирішення спору збільшився з 208 до 277 днів, що Трибунал визнає пріоритетною проблемою для вдосконалення.

У канадському досвіді ми так само можемо й побачити реакцію на поширення технологій штучного інтелекту. Федеральний суд Канади опублікував «Повідомлення для сторін і правничої спільноти щодо використання штучного інтелекту в судових провадженнях», яким запровадив певні процедурні запобіжники [96]. Якщо подані до суду документи, підготовлені для цілей провадження, містять контент, створений або згенерований штучним інтелектом, сторона зобов'язана зазначити про це в першому абзаці документа. Крім того, Федеральний суд закликає до обачності у використанні згенерованих юридичних посилань з огляду на ризик «галюцинацій» та фабрикування джерел, закріплюючи принцип обов'язкового людського контролю («human in the loop»), за якого згенерований зміст підлягає перевірці, а відповідальність за достовірність документа несе особа, яка його підписала. Такий підхід співзвучний рішенням американських штатів і свідчить про формування спільного для країн загального права стандарту: технологія ШІ допускається за умови збереження відповідальності людини за результат.

Повертаючись від аналізу країн прецедентного права до континентальної правової системи та переходячи з Північної до Південної Америки, варто зупинитися на ще одному (бразильському) прикладі нормативного впровадження інструментів цифрового правосуддя. Нормативна модель електронного судового процесу в Бразилії отримала завершений вигляд у Законі № 11.419 від 19 грудня 2006 року [97], який унормував використання електронних засобів у провадженні судових справ, обіг процесуальних актів та обмін процесуальними документами, надавши цифровим діям і документам статус, рівнозначний паперовим, за умови дотримання встановлених вимог до автентичності та цілісності.

Серцевиною цього законодавчого акта є дозвіл на використання електронних засобів у судочинстві, зокрема для повідомлення про

процесуальні дії та передавання процесуальних документів. Електронний судовий процес застосовується безвідносно до виду судочинства (цивільного, кримінального, трудового чи проваджень у спеціальних судах) і у будь-якій інстанції, що свідчить про універсальний та комплексний підхід до запровадження електронного документообігу в судовій системі.

Особливу увагу приділено розподілу справ і поданню документів: звернення з позовними заявами, надання заперечень, апеляцій та клопотань в цифровій формі можуть подаватися безпосередньо державними й приватними адвокатами. У такому разі автоматично формується реєстрація справи та видається електронний протокол, що значно спрощує й пришвидшує початковий етап судового провадження.

Певною мірою новаторськими є й положення про електронну документацію. Документи, створені в електронній формі та долучені до електронного провадження з верифікацією їх походження та ідентифікації підписанта, вважаються оригіналами для всіх юридичних цілей. Цифрові витяги й оцифровані документи, долучені до справи органами правосуддя, їхніми помічниками, прокуратурою, поліцейськими органами, державними установами та адвокатами, мають таку саму доказову силу, як і оригінали. Важливою є й вимога зберігати оригінали оцифрованих документів їх володільцем до остаточного вирішення справи або, якщо це передбачено, до спливу строку на подання позову про перегляд, що забезпечує можливість перевірки автентичності та цілісності цифрових копій.

Наслідки впровадження закону мають організаційний та етичний вимір. Організаційно унормовується цілодобовий режим звернення до суду, стандартизуються способи подання та комунікації, узгоджуються очікування сторін щодо строків і порядку взаємодії з судом та між собою, зменшуються випадки відкладення справ. В етичному вимірі зростають передбачуваність і прозорість процесу завдяки єдиним правилам для всіх. Водночас учасник, який з об'єктивних причин не може працювати з великими файлами чи

специфічними форматами, зберігає можливість подати матеріали у паперовій формі.

Отже, бразильський закон відображає комплексний підхід до цифрової трансформації судочинства, встановлюючи чіткі правила електронної взаємодії, визначення електронних документів і підписів та процедуру подання й опрацювання матеріалів. Це вагомий, проте також еволюційний, а не проривний крок до підвищення ефективності правосуддя та його відповідності сучасним технологічним можливостям, що забезпечує прозоріший і доступніший процес для всіх учасників.

Цифровізація в Бразилії не обмежується судочинством: її парламент є одним із найбільш технологічно зрілих у світі. Палата депутатів ще 2009 року запровадила платформу e-Democracia з інструментом Wikilegis, що дозволяє громадянам безпосередньо коментувати окремі статті законопроектів і пропонувати до них зміни. Цю платформу розробляє й підтримує внутрішня лабораторія інновацій HackerLab [98]. На стику нормотворчості й правосуддя діє портал LexML Brasil – національна мережа правової та законодавчої інформації, що за єдиним стандартом ідентифікації (URN) уніфіковано надає доступ до законодавства, судової практики, доктрини та законопроектів усіх трьох гілок влади [99]. Цей досвід показовий: цифровізація нормотворчості й цифровізація правосуддя в Бразилії розвиваються у зв'язці, що дає певне підґрунтя для висновку про наявність причинно-наслідкового зв'язку між якісною цифровою трансформацією законотворчого процесу та цифровізацією судочинства.

Проаналізований іноземний досвід дає підстави стверджувати, що цифрова трансформація цивільного процесу та правосуддя в цілому є загальносвітовою або іншими словами глобальною тенденцією, яка охоплює різні правові системи й регіони - від наднаціонального рівня Європейського Союзу (Регламент 2023/2844) та державного рівня цифрової Естонії до більш віддалених географічно Сінгапуру, Сполучених Штатів, Канади й Бразилії. За всієї різноманітності підходів простежується спільна послідовність

розвитку: спершу унормовуються базові цифрові процедури, такі як електронне подання, обіг документів та дистанційний процес, згодом постають повністю онлайн-інституції, як-от Трибунал з вирішення цивільних спорів у Британській Колумбії, а ще згодом вже на сучасному етапі формуються правила щодо застосування штучного інтелекту й відбувається цифровізація доказового права. Спільною є й змістовна частина регулювання: визнання рівнозначності електронної та паперової форми за умови автентичності й цілісності документів, збереження людського контролю та відповідальності людини за результат і розширення доступу до правосуддя.

Наявні відмінності проявляються радше у формі нормативного закріплення. Певні юрисдикції впроваджують цифровізацію комплексними законодавчими актами, інші - гнучкими підзаконними інструментами органів судової влади. Для України, яка належить до континентальної правової традиції, цей досвід є корисним. Передусім виправданим видається випереджальний, але обережний підхід до використання штучного інтелекту, застосування якого не має заборонятися, проте обумовлюватися людським контролем, конфіденційністю та незмінною відповідальністю людини за результат. Також ефективним видається поєднання комплексного законодавчого регулювання, близького українській традиції, з гнучкими підзаконними актами судової влади, здатними оперативно реагувати на технологічні зміни. Бразильський приклад підказує, що цифрова трансформація правосуддя нерозривно пов'язана й з цифровізацією нормотворчості: якісна цифрова законотворчість є необхідною передумовою ефективного цифрового судочинства.

Висновки до Розділу 1

1. Цифрова трансформація України на сучасному етапі є усталеним напрямом державної політики, темпи якого, однак, суттєво випереджають темпи теоретично-правового осмислення відповідних процесів.

2. Виявлено феномен «нормативного запізнення» (нормативного лагу) – стану, за якого регламентовані правом процедури перестають відповідати запитам учасників цифрової взаємодії, а розрив між доктриною цивільного процесуального права, темпами оновлення нормативного регулювання цивільного процесу та суспільними очікуваннями набуває системного характеру.

3. Обґрунтовано, що інформаційні технології в судочинстві мають розглядатися не як механічний набір окремих засобів, а як взаємопов'язана система з новими самостійними властивостями, дослідження якої потребує поєднання порівняльно-правового, функціонального та техніко-правового аналізу, доповненого соціальним, етичним та економічним вимірами. Соціальний вимір при цьому визначено показовим критерієм успішності цифровізації: без урахування цифрового розриву, системного навчання та прозорості судова інформаційна система ризикує стати інструментом, доступним лише підготовленому користувачеві.

4. Установлено, що етичною рамкою застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві є поєднання п'яти принципів Європейської етичної хартії СЕРЕJ з вимогою збереження людського контролю, за якої остаточне рішення завжди залишається за суддею. Виявлено концептуальну ваду поширеного підходу, за якого до алгоритмічних систем висуваються суворіші етичні стандарти, ніж ті, що реально застосовуються до судді-людини, та обґрунтовано принцип реалістичного вирівнювання таких вимог – співмірності етичних стандартів для машини з тими, які суспільство фактично застосовує до людини.

5. Проілюстровано, що вигоди від цифровізації правосуддя мають вимірюваний характер і охоплюють скорочення часових та фінансових витрат учасників процесу й судової системи, подолання просторових обмежень доступу до суду, цілодобову доступність електронних сервісів та підвищення прозорості судових процедур. Макроекономічний ефект цифровізації державних послуг, підтверджений загальнодержавними показниками користування та заощаджень, дає судовій системі додатковий аргумент інвестування в цифрову інфраструктуру як у засіб зменшення прихованих витрат, що роками залишалися невидимими в бюджетній звітності.

6. Показано, що кадровий ресурс і цифрова грамотність є умовою дієвості технологічних інвестицій. Без систематичного навчання користувачів придбана інфраструктура перетворюється на пасив, а надмірно обережне адміністрування консервує системи в початковому нерозвиненому стані. Цифрова компетентність судді вже дістала нормативне закріплення як окрема професійна вимога, а масштаби щорічного навчання суддів і працівників апаратів засвідчують перетворення цифрової підготовки на сталий елемент професійного розвитку судової системи.

7. Аналіз стану наукового розроблення проблеми засвідчив, що вітчизняна наука пройшла шлях від трактування електронного судочинства як «оцифрування» паперових процедур до його розуміння як організаційно-правової та соціальної трансформації, сформувавши усталені тематичні вузли: поняттєвий апарат і принципи, доказове право цифрової доби, практичну реалізацію механізмів електронного суду, критичне осмислення архітектури ЄСІТС, інструменти альтернативного розв'язання спорів та використання штучного інтелекту у правосудді.

8. Водночас вже наявні дослідження зберігають фрагментарний характер: новітні технологічні явища, насамперед штучний інтелект, осмислюються здебільшого описово та компаративно, без доктринальної інтеграції у цивільно-процесуальну теорію. Світова наука, своєю чергою,

демонструє зсув від розуміння цифровізації як технічного оновлення до її трактування як соціально-правової еволюції, успіх якої визначається не стільки самими технологіями, скільки нормативними, організаційними та культурними чинниками впровадження.

9. Дослідження нормативної бази показало, що українська модель цифровізації судочинства сформувалася шляхом поетапної інституціоналізації: від законодавчого визнання електронного документа та дистанційних форм участі у процесі – через закріплення правового статусу єдиної судової інформаційної системи у процесуальному законі до запровадження обов’язкових електронних кабінетів та ухвалення концепції системи наступного покоління. Стратегічну рамку доповнив курс на гармонізацію з європейськими стандартами та формування національної політики у сфері штучного інтелекту.

10. Зіставлення національного досвіду з іноземним виявило спільну послідовність розвитку (базові цифрові процедури – повністю онлайнові інституції – правила застосування штучного інтелекту й перегляд доказового права) за відмінності у формах та пріоритетах їх нормативного закріплення, що дозволило визначитись і з оптимальним вектором для України: не механічне запозичення, а критична адаптація найкращих практик у поєднанні з комплексним законодавчим регулюванням та гнучкими підзаконними інструментами, які знаходяться в компетенції органів судової влади та судового самоврядування.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1 Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (ЄСІКС)

Першим і найочевиднішим прикладом застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві України є Єдина судова інформаційно-комунікаційна система. У цьому підрозділі вона розглядається як самостійне явище за змістом, призначенням і місцем у системі правосуддя, тоді як питання її вдосконалення та реформа переходу від попередньої системи будуть висвітлені окремо в Розділі 4 цієї роботи. За своїм змістом ЄСІКС є судовою системою керування справами (Case Management System). Вона забезпечує комплексну організацію діяльності органів судової влади й охоплює електронний документообіг, планування та координацію процесуальних дій, управління доступом до матеріалів справи, а також інтеграцію із засобами комунікації та сервісами електронного підпису. Додатково така система реалізує автоматизований розподіл справ між суддями та технічну фіксацію судових засідань. Її застосування не лише підвищує продуктивність роботи судів, а й створює необхідні умови для прозорості та оперативності судочинства.

Організаційно ЄСІКС побудована як сукупність підсистем (модулів), порядок функціонування яких визначено Положенням, затвердженим рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 [55]. Для цивільного судочинства ключовими є три з них. «Електронний кабінет» виконує роль єдиної точки доступу користувача до сервісів системи. «Електронний суд» забезпечує обмін процесуальними документами – надсилання їх учасникам справи судом та подання документів до суду в

електронній формі. Підсистема відеоконференцзв'язку забезпечує дистанційну участь у судовому засіданні. Відтак поняття «електронний суд» і «ЄСІКС» співвідносяться як частина і ціле: перше позначає одну з підсистем обміну документами, друге – всю систему керування справами.

Як вже зазначалось вище – практичне значення цих інструментів суттєво зросло після ухвалення Закону України від 29 червня 2023 року № 3200-ІХ. З 18 жовтня 2023 року реєстрація електронного кабінету стала обов'язковою для адвокатів, нотаріусів, державних і приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади та місцевого самоврядування і юридичних осіб, тоді як для фізичних осіб вона залишилася добровільною [58]. Для професійних учасників процесу електронний обмін документами перетворився з факультативної можливості на стандартний режим взаємодії з судом, що змінило звичний порядок вручення документів та обчислення процесуальних строків.

Напрямок подальшого розвитку системи закріплено Концепцією ЄСІКС. Доступ до підсистем має відкриватися через єдиний персональний простір користувача, а автентифікація здійснюється із застосуванням засобів кваліфікованого електронного підпису [2].

2.2 Єдиний державний реєстр судових рішень

З точки зору оцінки цифрової інфраструктури Єдиний державний реєстр судових рішень, який діє в Україні з 2006 року [60], вже слід розглядати не як відокремлений архів текстів судових актів, а як автоматизовану підсистему, яка збирає, реєструє, зберігає та надає для пошуку електронні копії рішень судів усіх інстанцій і юрисдикцій. Саме на цьому рівні рішення набувають форми структурованих даних, придатних для подальшого пошуку, опрацювання та повторного використання.

Функціонально ЄДРСР наповнюється не вручну, а через автоматизовані системи судів: ухвалене рішення передається до реєстру з відповідними реквізитами та засвідчується електронним підписом, а порядок його внесення й технічні вимоги визначено на рівні підзаконних актів [59; 63]. Кожен запис супроводжується ідентифікаторами справи, що дозволяє здійснювати в майбутньому однозначну адресацію конкретного рішення та забезпечувати його зв'язок із матеріалами відповідного судового провадження. Ця автоматизація відрізняє ЄДРСР від звичайної електронної бібліотеки документів і робить його органічною складовою загального технологічного контуру судочинства.

ЄДРСР забезпечує повнотекстовий пошук та пошук за параметрами: судом, категорією справи, датою та іншими ознаками (атрибутами) рішення. У межах модернізації цей базовий інструментарій доповнюється засобами змістового (семантичного) пошуку й автоматизованого знеособлення текстів [2] та здатний ефективно підтримувати правозастосовну, наукову та дослідницьку роботу.

Архітектурно ЄДРСР інтегровано в Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему (ЄСІКС). Сучасна концепція побудови останньої передбачає відмову від монолітних рішень на користь модульної архітектури, за якої незалежні компоненти об'єднуються в цільові підсистеми відповідно до конкретних процесуальних завдань [2]. У цій структурі ЄДРСР відноситься до підсистем фіксації та виконання результатів розгляду судових справ поряд із Єдиним державним реєстром виконавчих документів, що чітко визначає його місце у загальному контурі цифрового правосуддя.

Окрему функціональну площину утворює режим відкритих даних. Масив даних ЄДРСР оприлюднюється не лише як окремі веб-сторінки з текстами рішень, а й у форматі машинозчитуваних наборів відкритих даних на офіційному порталі судової влади [100] та на національному порталі відкритих даних [101], – а також стає доступним через прикладні програмні інтерфейси (API) [102].

Це принципово важливо для інтеграції: відомості ЄДРСР можуть автоматично надходити до зовнішніх інформаційних систем, а сам ЄДРСР функціонує як вузол обміну даними в межах ширшої інфраструктури електронного врядування, що відповідає закладеним у ЄСІКС принципам інтероперабельності [2].

Машинозчитуваність і повнота реєстру роблять його базовим джерелом даних для національної екосистеми юридичних технологій. Приватні пошуково-аналітичні платформи будують свої сервіси на масиві ЄДРСР, тож повнота й актуальність його даних безпосередньо визначають якість похідних аналітичних продуктів. Понад те, структурований корпус судових рішень є передумовою застосування інструментів правової аналітики та машинного навчання: без доступного, повного й однорідного масиву даних розвиток систем підтримки рішень і прогностичної аналітики у правовій сфері був би неможливим.

Українська модель відкритого реєстру судових рішень узгоджується зі світовою тенденцією вільного доступу до права (Free Access to Law Movement). Від заснування першого Інституту правової інформації (LII) у 1992 році постала ціла низка таких інституцій – американський LII при Корнельському університеті, британсько-ірландський BAILII, австралійський AustLII та інші, – які з 2002 року об'єдналися в межах відповідного руху. Цікаво, що вільний доступ до права в багатьох країнах розвивався насамперед зусиллями недержавних інституцій, для яких головним обмежувальним чинником залишається фінансування [103]. На цьому тлі вирізняється особливість української системи: на відміну від низки розвинених юрисдикцій, де доступ до судових рішень все ще залишається фрагментованим або платним, Україна має єдиний, централізований і безоплатний реєстр, що охоплює рішення всіх судів. Така повнота й безоплатність є радше сильною стороною національної інфраструктури правосуддя.

Описані архітектурні, функціональні та інтеграційні характеристики засвідчують, що значення ЄДРСР визначається місцем у системі взаємопов'язаних цифрових сервісів та якістю взаємодії з ними.

2.3 Інформаційно-пошукові системи

Багатоманітність інформаційних технологій, що застосовуються для супроводу судових справ, потребує впорядкування. Корисну для аналізу класифікацію таких інструментів запропоновано в оглядовому дослідженні К. Захарова «Оглядове дослідження ІТ-інструментів для супроводу судових справ» [104]. За нею ці інструменти умовно об'єднуються в кілька великих груп: системи керування справами (Case Management Systems) – найпоширеніша категорія (43,6 %); пошуково-аналітичні системи (Legal Research Software, 20,5 %); сервіси для збору електронних доказів (eDiscovery, 14,7%); інструменти ризик-аналізу (Risk Assessment Tools, 7,7 %); а також системи фіксації робочого часу й додаткові сервіси. Центральне місце відповідно до наведеної класифікації посідають пошуково-аналітичні (інформаційно-пошукові) системи.

За функціональним призначенням пошуково-аналітичні системи забезпечують автоматизований збір, систематизацію та аналітичну обробку судових рішень, нормативних актів і пов'язаних джерел. У їхніх можливостях можна розрізнити три рівні: пошуковий – повнотекстовий пошук і фільтрацію за атрибутами рішення; аналітичний – формування статистичних зведень та оцінку ефективності учасників процесу; прогностичний – побудову моделей імовірного результату розгляду справ і рекомендацій щодо застосування правових норм. Сукупно ці функції роблять такі системи важливим інструментом підвищення якості юридичної аргументації та уніфікації судової практики.

Функціональні можливості таких систем сягають далі за просте опрацювання масиву судових рішень. Поряд із доступом до судової практики через Єдиний державний реєстр судових рішень, вони використовують нормативно-правову інформацію, доступну, зокрема, на офіційному вебсайті Верховної Ради України, який адмініструє Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України [105], а також відомості з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [106]. Показово, що ефективність цих систем визначається не стільки технічною досконалістю програмного забезпечення, скільки повнотою та актуальністю масивів даних, які вони обробляють. Тому державні джерела правової інформації, державні реєстри – насамперед Єдиний державний реєстр судових рішень та Єдиний державний реєстр юридичних осіб – виступають фундаментальною інфраструктурою, на якій ґрунтується робота приватних аналітичних платформ.

В Україні розгорнутим прикладом такого середовища є LIGA360 – комплексна інформаційно-аналітична платформа компанії «ЛІГА:ЗАКОН», що інтегрує нормативну базу, судову практику, моніторинг змін законодавства та аналітичні інструменти в єдиному робочому просторі. Структурним елементом цієї платформи, безпосередньо орієнтованим на пошук та аналіз судових рішень, є модуль Verdictum [107].

Іншим помітним розробником є ТОВ «Інформтехнологія» (бренд НАУ), яке пропонує дві взаємодоповнювані системи: офлайн-систему МЕГА-НАУ (НаУ-Експерт) з унікальною локальною базою судових рішень, джерелом якої слугує Єдиний державний реєстр судових рішень [108], та онлайн-систему ipLex з базами нормативно-правової, судової й довідкової інформації [109]. Тим самим один постачальник одночасно пропонує і автономне (офлайн), і хмарне (онлайн) рішення для роботи з правовою інформацією. До цього ряду варто також додати онлайн-платформу ZakonOnline, яка поєднує пошук судових рішень і законодавства з інструментами аналітики судової практики [110].

2.4 Інші приклади застосування ІТ

Окрім розглянутих ЄСІКС, реєстру судових рішень та інформаційно-пошукових систем, національна практика охоплює й інші категорії інструментів, виокремлені в наведеній класифікації [104]: сервіси для збору електронних доказів, інструменти ризик-аналізу, засоби фіксації судових засідань та додаткові сервіси. Розглянемо їх послідовно.

Окрему категорію становлять сервіси для збору електронних доказів (eDiscovery). За класифікацією К. Захарова це хмарні рішення, які дають змогу завантажити власний архів файлів або підключити інше джерело інформації – електронну пошту, повідомлення месенджерів – і перетворити неструктуровані дані на структуровані: від збирання метаданих і повнотекстового пошуку до оцифрування зображень із вилученням тексту, фільтрації за допомогою штучного інтелекту, дедуплікації, перевірки цілісності файлів через хеш-коди та візуалізації зв'язків між документами.

Українська практика розвивалася дещо іншим шляхом. Замість опрацювання власних масивів сторони тут сформувалася потужна екосистема рішень для розвідки за відкритими джерелами (OSINT), що спирається на розвинену інфраструктуру відкритих державних даних. Такі платформи виконують суміжну функцію: збір, агрегацію та структурування юридично значущих відомостей, проте орієнтуються переважно на відкриті державні реєстри, публічні сайти та соціальні мережі, а не на приватні документи учасника процесу.

Найпомітнішим прикладом є YouControl – аналітична система, що формує повне дос'є на кожну компанію та фізичну особу-підприємця на основі понад двісті двадцять офіційних джерел, відстежує зміни в державних реєстрах і візуалізує зв'язки між афілійованими особами [111]. Платформа Clarity Project зосереджена на перевірці контрагентів та аналітиці публічних закупівель (Prozorro), здійснюючи пошук у понад ста сорока державних реєстрах [112]. Своєю чергою Opendatabot забезпечує доступ до даних

державних реєстрів і щоденний моніторинг змін, формуючи механізм раннього виявлення юридично значущих подій [102].

Ці інструменти фактично виконують роль національного аналога систем збору доказів, адаптованого до української специфіки відкритих даних. Утім, вони зосереджені на відкритих джерелах і перевірці контрагентів, тоді як класичний eDiscovery (з притаманною йому глибокою семантичною обробкою неструктурованих приватних даних, автоматичним розпізнаванням текстів і зображень та підтвердженням цілісності доказів) залишається в Україні суттєво менш розвиненим напрямом.

Загальновідомо, що вітчизняна судова практика поки що не має нормативно закріплених механізмів використання предиктивних алгоритмів. Натомість аналітичні платформи судової практики формують альтернативний вектор такого технологічного прогнозування. При цьому вони зосереджуються переважно не на персональних характеристиках учасників процесу, а на статистичних закономірностях правозастосування.

Платформа «Суд на долоні» інтегрувала масиви даних із п'ятнадцяти державних реєстрів, зокрема Єдиного державного реєстру судових рішень, що надавало змогу формувати комплексні дос'є на учасників процесу, аналізувати історію їхньої судової активності та виявляти статистичні патерни в рішеннях конкретних суддів [113] (на жаль, у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану роботу сервісу наразі тимчасово призупинено). Сервіс PravoSud оперує базою понад вісімдесят мільйонів документів, забезпечує щоденне оновлення інформації та візуалізацію аналітики через графіки й діаграми, що дозволяє виявляти системні тенденції у правозастосуванні, як-от статистичну упередженість окремих суддів у певних категоріях справ [114].

Сервіс Lexcovery репрезентує спробу застосувати алгоритми штучного інтелекту для семантичного аналізу судових рішень: він ідентифікує успішні аргументаційні стратегії на основі прецедентів Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду та Європейського суду з прав людини [115]. Система

здійснює контент-аналіз великих текстових корпусів, виявляючи аргументи, що корелюють із позитивними процесуальними результатами, і пропонує їх до застосування в поточних справах.

Технічна фіксація судових процедур стала однією з найвідчутніших трансформацій української судової системи останнього десятиліття: вона змінила формат процесу: від суб'єктивного паперового протоколювання до об'єктивної аудіовізуальної документації судового засідання. Можливість участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції із застосуванням технічних засобів відеозапису закріплено на законодавчому рівні ще з 2012 року, причому носій відеозапису долучається до протоколу судового засідання [50]. Масштабного застосування підсистема відеоконференцзв'язку набула в межах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, що виявилось особливо значущим в умовах пандемічних обмежень і воєнного стану, коли територіальна мобільність учасників процесу істотно звузилася. За даними державного підприємства «Інформаційні судові системи», від 2021 року проведено понад 2,5 млн сеансів відеоконференцзв'язку [116].

Централізоване зберігання відеозаписів у хмарній інфраструктурі судової влади розв'язує проблему локального архівування на оптичних носіях, яке раніше створювало ризики фізичного пошкодження або втрати матеріалів. Доступ до відповідних електронних сервісів уніфікується засобами електронної ідентифікації, що забезпечує автентифікацію користувачів. Офіційний вебпортал «Судова влада України» виконує функцію оприлюднення процесуальної інформації, перетворюючи абстрактний конституційний принцип публічності на конкретний механізм громадського контролю за судовими процесами [51].

Екосистема допоміжних юридичних технологій демонструє широту та неоднорідність бізнес-ідей та комерційних продуктів, що мають на меті задоволення різноманітних потреб учасників процесу: від автоматизації рутинних процедур до створення альтернативних механізмів доступу до правосуддя.

Juscutum Legal Alarm створює інфраструктуру екстреної правової допомоги через геолокаційний виклик адвоката в критичних ситуаціях, таких як обшуки, затримання, непередбачені слідчі дії [117]. Додаток функціонує як «тривожна кнопка», що передає координати користувача найближчому доступному адвокату без потреби телефонної комунікації, що є критично важливим у стресових обставинах. Ця технологія підтримує конституційне право на правову допомогу, скорочуючи час надання правової підтримки з метою запобігання можливим процесуальним порушенням.

Чат-бот «Правомен» репрезентує спробу автоматизувати первинне правове консультування через алгоритмічну обробку типових запитів [118]. Сервіс працює цілодобово (24/7) і надає базові консультації з поширених питань: влаштування на роботу, оренди житла, отримання необхідних документів, вступу до закладів освіти, податкової системи тощо. Доступність такого інструмента відображає значний попит на просту правову інформацію, який традиційна інфраструктура не завжди задовольняє через вартість або територіальну віддаленість. Водночас така автоматизація несе ризик спрощення правових проблем до алгоритмічних шаблонів, а отже й ігнорування індивідуальної специфіки окремої конкретної ситуації.

Сервіс OpenLex запроваджує принципово новий механізм фінансування судових спорів (краудфандингову модель), за якої інвестори вкладають кошти у процесуальні витрати в обмін на частку від очікуваної суми судового стягнення [119]. Позивач, який не має власних ресурсів для процесу, оприлюднює інформацію про справу на платформі, потенційні інвестори оцінюють її перспективи й узгоджують свою частку від стягнення в разі успіху. Така модель перетворює судовий процес з індивідуального конфлікту на фінансовий актив, який може бути профінансований через краудінвестиції, і створює альтернативу традиційним механізмам доступу до правосуддя: безоплатній правовій допомозі чи відстроченню судового збору через ринковий розподіл процесуальних ризиків.

Згадування також потребує державний приклад застосування штучного інтелекту, запроваджений у застосунку «Дія» сервіс Дія.AI. Міністерство цифрової трансформації позиціонує його як перший у світі державний ШІ-агент, який не лише консультує громадян, а й безпосередньо надає державні послуги онлайн [120]. Сервіс побудовано на моделі Gemini від Google. Він здатний швидко й точно консультувати щодо різноманітних питань, які стосуються порядку отримання понад двохсот державних послуг, розуміти запити користувачів і відповідати природною мовою, опрацьовуючи звернення мільйонів громадян без затримки.

Дія.AI розроблено не як «ще один звичайний довідковий чат-бот», а вже як структурний елемент «агентивної держави», що надає сервіси громадянам. Цей кейс ілюструє якісно новий рівень державних цифрових послуг та забезпечує перехід від статичних форм цифрової взаємодії до інтелектуального посередника між громадянином і державою. Для сфери правосуддя він має значення орієнтиру. Такий або схожий підхід здатний знизити бар'єр доступу до правової інформації та процесуальних сервісів, насамперед для осіб, які не можуть дозволити собі професійну юридичну допомогу.

2.5 Зарубіжний досвід

Глобальний ринок LegalTech-продуктів демонструє значно вищий рівень інституційної зрілості у порівнянні з українською екосистемою, що виявляється як у технологічній досконалості окремих продуктів, так і у формуванні цілісних платформних рішень, здатних охопити повний цикл правничої діяльності. Аналіз провідних зарубіжних LegalTech-рішень розкриває фундаментальні тенденції цифрової трансформації правосуддя, які можуть слугувати орієнтиром для розвитку вітчизняних ініціатив.

Однією з перших розглянемо платформу Westlaw Edge компанії Thomson Reuters – еволюційний крок у технології правових досліджень, що поєднує штучний інтелект та аналітику задля перетворення процесу пошуку й аналізу правових джерел [121], а її концептуальна новизна полягає в переході від пасивного пошукового інструмента до активного інтелектуального помічника, який не лише знаходить релевантні джерела, а й оцінює їхню правову вагу, історичний контекст та можливі зв'язки з іншими справами.

Функціональну структуру Westlaw Edge формують кілька ключових інструментів. Система пошуку WestSearch Plus, керована штучним інтелектом, позбавляє потреби конструювати складні запити й передбачає, які джерела можуть бути релевантними вже за початковим зверненням користувача. Модуль судової аналітики Litigation Analytics надає докладну статистику про суддів, суди, юридичні фірми та сторони у справах, історію винесених рішень, середню тривалість розгляду, типові результати за категоріями спорів, перетворюючи правове дослідження на стратегічне планування судового процесу. Інструмент KeyCite Overruling Risk застосовує алгоритмічний аналіз для виявлення прихованої негативної історії справ, тобто ситуацій, коли судові рішення формально не скасоване, але його правову силу неявно підважено критичними коментарями в пізніших рішеннях або змінами в судовій доктрині. Це дозволяє юристу побудувати оптимальну стратегію захисту інтересів клієнта у складній справі.

Система дає змогу порівнювати будь-які дві редакції регуляторного акта, демонструючи зміни законодавства в часі та допомагаючи зрозуміти логічну спрямованість цих змін.

У тому самому сегменті працює Lex Machina - продукт, що репрезентує парадигму прогностичної правової аналітики, перетворюючи судові рішення з текстових документів на структуровані дані для статистичного моделювання результатів спорів [122]. Заснована дослідниками Стенфордського університету та придбана компанією LexisNexis у 2015 році, платформа

застосовує аналітичний підхід у сферах, де складність правовідносин і обсяг судової практики роблять його особливо цінним. Ідея продукту полягає в роботі з усім масивом судової практики замість окремої справи. Історичні закономірності правозастосування в цьому випадку так само дають змогу прогнозувати ймовірність винесення тих чи інших майбутніх рішень, а юристи переходять від персональних інтуїтивних оцінок до реалізації доказово обґрунтованих стратегій.

Система Lex Machina охоплює аналіз мільйонів судових справ із федеральних і судів окремих штатів, видобуваючи структуровані відомості про сторони, суддів, адвокатів, юридичні фірми, типи позовів, процесуальні стадії, тривалість розгляду та результати справ. Система надає статистику по федеральних округах США, забезпечуючи порівняльний аналіз правозастосовних тенденцій у різних юрисдикціях. Платформа дає можливість аналізувати поведінкові закономірності учасників процесу: скільки справ певної категорії розглянув конкретний суддя, який відсоток справ завершувався рішенням на користь позивача, якою була середня тривалість провадження, які процесуальні тактики застосовували успішні адвокати. Використання Lex Machina провідними юридичними фірмами засвідчує інституціоналізацію прогнозової аналітики у правничій професії, проте водночас породжує ризик виникнення так званих «самоздійснюваних пророцтв»: адвокати, керуючись статистичними прогнозами, обирають процесуальні стратегії, що згодом ці прогнози підтверджують, закріплюючи наявні правозастосовні тенденції на майбутнє.

Помітним з точки зору використання цифрових технологій для підвищення ефективності судочинства є RelativityOne – комплексна платформа для збору, обробки, перегляду та надання електронних доказів у судових процесах і внутрішніх розслідуваннях (eDiscovery [123]). Її розробники створили технологію, що перетворила опрацювання величезних обсягів електронних даних зі складного ручного завдання на керований алгоритмічний процес. Virізняє Relativity універсальність, завдяки якій

платформа здатна обробляти мільйони документів із багатьох пристроїв та юрисдикцій через єдиний інтерфейс, стандартизуючи процедури електронного виявлення доказів незалежно від типу даних, їхнього обсягу чи технологічної складності.

Архітектура хмарної версії платформи RelativityOne забезпечує повний цикл електронного виявлення доказів: збереження електронної інформації задля запобігання її знищенню, збір даних із різноманітних джерел (електронна пошта, месенджери, хмарні сховища, мобільні пристрої), їх обробку та індексацію для пошуку, перегляд документів з позначенням релевантності й привілеїв, а також підготовку матеріалів для надання опонентам або суду. Система застосовує генеративний штучний інтелект, що імітує дії людини-рецензента: навчаючись на прикладах кодування документів, вона автоматично виявляє ключові документи з високою точністю й істотно скорочує час перегляду. У такий спосіб оптимізується й виявлення документів, захищених адвокатською таємницею, із контекстуальним аналізом для розрізнення привілейованих комунікацій. Окремі модулі платформи допомагають розробляти стратегію справи та формувати правові наративи на основі алгоритмічного аналізу: виявлення ключових тем, подій і зв'язків між учасниками.

Про інституційну вагу Relativity свідчить його широке використання провідними юридичними фірмами, корпораціями та іншими організаціями в усьому світі. Завдяки цьому система стала фактичним стандартом для складних проєктів електронного пошуку та аналізу доказів. Платформа обробляє будь-які обсяги документів з автоматичним масштабуванням обчислювальних ресурсів залежно від потреб проєкту. Вартість продукту залишається значним бар'єром для малих і середніх фірм, що певною мірою поглиблює цифрову нерівність у доступі до передових технологій.

Європейський сегмент ринку репрезентує платформа Legora – колаборативне рішення на основі штучного інтелекту для юридичних компаній. Legora є шведською розробкою у сфері спільного застосування

штучного інтелекту в правничій практиці, що видозмінила операційну модель юридичної роботи через поєднання агентного міркування штучного інтелекту з традиційними робочими процесами юристів [124]. Засновану у 2023 році групою фахівців з машинного навчання у Стокгольмі під первісною назвою Lega, платформу було спрямовано на розв'язання фундаментальної проблеми юридичних департаментів компаній – потреби швидко опрацьовувати значні обсяги документації, зберігаючи водночас контроль якості та відповідність внутрішнім стандартам організації. В основу продукту покладено ідею єдиного робочого простору. Помічник на основі штучного інтелекту не заміщує юриста, а посилює його спроможності завдяки глибокій інтеграції з корпоративними базами знань, системами документообігу та історією попередніх правових рішень фірми.

Продукт Legora сформовано навколо кількох базових компонентів, що разом утворюють цілісну екосистему юридичної роботи. Інструмент Tabular Review перетворює масиви договорів на інтерактивну таблицю, у якій кожен документ стає рядком, а кожен запит до штучного інтелекту – окремим стовпцем з отриманими даними. Ця можливість має критичне значення для процедур юридичної перевірки (due diligence), що традиційно потребували тижнів ручної праці. Компонент Workflows становить багатокроковий механізм, який дає юристові змогу впорядковувати складні правові завдання, формулюючи їх природною мовою: система самостійно планує послідовність дій, виконує пошук у базах даних, перевіряє цитування, створює проміжні аналітичні документи та синтезує підсумковий результат, не вимагаючи програмування складної логіки. Функція Research поєднує агентне міркування з традиційним пошуком через внутрішні системи документообігу, юридичні бази даних та веб-ресурси, забезпечує перевірку цитувань і добір релевантних прецедентів у єдиному інтерфейсі. Надбудова Word Add-In інтегрує можливості Legora безпосередньо в середовище Microsoft Word, дозволяючи юристам рецензувати документи, додавати

коментарі та редакційну розмітку і звертатися до всієї бібліотеки запитів фірми без переходу між програмами.

Ще одним показовим європейським рішенням є DeepJudge – система пошуку знань для юридичних організацій, керована штучним інтелектом. DeepJudge є швейцарською технологічною розробкою у сфері корпоративного пошуку та управління знаннями для правничих організацій, що здобула визнання завдяки здатності індексувати й опрацьовувати повний обсяг внутрішніх даних юридичної фірми без міграції або перебудови вже наявних систем документообігу [125]. Систему орієнтовано передусім на розв’язання критичної проблеми правничих фірм – опрацювання величезних обсягів інституційних знань, накопичених десятиліттями практики, які нерідко залишаються недоступними або важкодоступними через обмеженість традиційних механізмів пошуку. Це унеможливорює ефективне використання колективної експертизи організації для нових справ. Технологічним ядром DeepJudge є пошук за змістом запиту. Система розпізнає буквальне значення слів, а разом з ним і контекст, юридичний намір і релевантність до обставин конкретної справи, що дає юристам змогу отримувати точні відповіді на питання на кшталт того, чи погоджувалася протилежна сторона на певну умову в попередніх переговорах через аналіз усієї історії взаємодії фірми з відповідним контрагентом.

Цінною функцією DeepJudge є можливість регламентації рівнів доступу. Система чітко враховує наявні дозволи й вимоги ділової етики, індексує дані без їх переміщення з первинних джерел і автоматично дотримується всіх налаштованих правил конфіденційності та запобігання конфлікту інтересів, що робить її придатною для використання у фірмах зі складною, мультиюрисдикційною структурою обмежень доступу до робочої інформації.

Традиційно досвід юридичної фірми існував у формі колективної пам’яті юристів, обізнаних з конкретною справою чи клієнтом, а також у вигляді паперової документації, пошук потрібних даних у якій потребує

значних зусиль. DeepJudge перетворює цю експертизу на структуровану й керовану інтелектуальну базу знань доступну будь-якому авторизованому користувачеві.

DeepJudge було визнано постачальником номер один у дослідженні індексу споживчої лояльності (Net Promoter Score) від SKILLS.law за 2025 рік [126], що свідчить про відповідність продукту реальним потребам користувачів.

На стику технологій і права також перебуває Casetext (CoCounsel) – платформа правових досліджень із генеративним інтелектом. Casetext став можливим внаслідок розвитку керованих штучним інтелектом правових досліджень через поєднання генеративного штучного інтелекту з традиційними пошуковими технологіями [127]. Черговий технологічний ривок відбувся із запуском у 2023 році асистента CoCounsel, побудованого на основі моделі GPT-4 від OpenAI, що суттєво змінило класичні підходи до здійснення правової роботи завдяки здатності шукати релевантні справи, генерувати правовий аналіз, складати документи, аналізувати договори та готувати юридичні меморандуми з поясненнями та посиланнями на джерела.

В той час як інші платформи допомагають юристам, LegalZoom пропонує обходитись взагалі без них. Логіка проста: замість того щоб платити адвокату за рутинну роботу, людина відповідає на низку запитань в сервісі у мережі Інтернет і отримує готовий заповіт чи угоду [128]. Правова допомога, яку традиційно надавали як персональну консультацію, тут перетворюється на стандартизований продукт: його можна автоматизувати, тиражувати й продавати за фіксованою ціною. За цим стоїть проста, але смілива теза: значну частину буденних правових потреб цілком можна буде задовольнити цифровим інструментом, не звертаючись за дорогою індивідуальною допомогою юриста. Засновник компанії формулює місію «демократизувати право», а платформа працює в усіх п'ятдесяти штатах і понад трьох тисячах округів США.

Цілком очікувано колегії адвокатів кількох штатів вирішили класифікувати продукт як неліцензовану юридичну практику. Проте для величезної кількості людей в США, яким адвокат не по кишені, подібні сервіси є чи не єдиною реальною можливістю отримати правову допомогу, та скоріше є інструментом забезпечення соціальної справедливості, ніж загрозою юридичній професії.

Як вже вказувалось, європейські регулятори висувають до правничого ШІ власні вимоги, а отже LISA – розробка нідерландської компанії Fledger вибудована саме навколо них [129]. Її назва розкривається як Legal Intelligent Smart Assistant, а її призначення – стати помічником, який бере на себе офісну юридичну рутину, упорядковує робочі процеси й відкриває швидкий доступ до внутрішніх і зовнішніх джерел знань. Принципова відмінність від американських аналогів полягає не стільки у функціях, як у врахуванні пріоритетів: систему від початку підпорядковано європейським стандартам якості та безпеки, а захист даних і відповідність регуляторним вимогам трактуються не як додаткова опція, а як базова умова самого існування цього продукту.

Інструментарій платформи охоплює п'ять напрямків, що разом покривають типовий цикл правничої роботи. Юридичний діалог (Legal Chat) дає юристові змогу ставити запитання про законодавство, прецеденти чи внутрішні процедури фірми й діставати відповідь одразу; аналітичні складники – аналіз окремого документа (Document Analysis) і поглиблене опрацювання великих масивів (In-depth Analysis) видобувають важливі відомості, виявляють ризики та закономірності там, де ручний перегляд тисяч сторінок був би непосильним, зокрема в процедурах комплексного юридичного аудиту. Ще один елемент зводить різні розділені внутрішні й зовнішні джерела в єдину точку доступу (Access to Knowledge), а останній складає типові документи за шаблонами й контекстом справи (Document Drafting). Важливо, що в усіх цих діях дані лишаються в технологічному контурі самого клієнта: архітектура LISA не прив'язує юридичну фірму до

одного певного постачальника моделі й не живить її матеріалами для навчання зі сторонніх систем.

За цим стоїть ширша відмінність двох підходів до правничого ШІ. Якщо американські та азійські платформи нерідко змагаються швидкістю й масштабованістю, то LISA втілює континентально-європейську традицію, де приватність за замовчуванням і дбайливе поводження з персональними даними є засадничими принципами архітектури, а не пізнішим додатком. Звідси й її природна ніша для цього продукту: юридичні департаменти з надмірно регульованих галузей, як-от фінанси, охорона здоров'я чи фармацевтика, де будь-який витік здатний обернутися важкими санкціями й репутаційними втратами. Така орієнтація має й зворотний бік: у перегонах за функціональним різноманіттям LISA, ймовірно, буде поступатись американським конкурентам, натомість вона пропонує те, що для європейського ринку важить часом більше за широту можливостей: передбачувану відповідність регуляторним вимогам і юридичну певність щодо долі даних.

CaseFleet є рішенням, що фахово вирішує відносно просте завдання: упорядкування фактів. Продукт призначається для судових команд та поєднує факти, свідків, дати й документи в єдину фактологічну хронологію, кожен елемент якої прямо пов'язаний із доказом, що його підтверджує [130]. Існує чітко визначений спосіб, у який ці факти збираються: юрист створює окремий факт безпосередньо під час читання документа, виділивши потрібний фрагмент тексту, і той одразу лягає в хронологію з посиланням на джерело. Зникає звичний розрив між переглядом матеріалів і фіксуванням висновків: не потрібно ні перемикатися між програмами, ні переписувати цитати вручну. За інформацією від самих розробників продукт було «створено судовими юристами для судових юристів».

Цінність такого підходу полягає в можливості побудови цілісної картини. Але звідси випливає й природне обмеження CaseFleet. Найбільшу віддачу система дає у складних, багаторічних справах із величезними

масивами документів, де людська пам'ять просто не здатна втримати всі релевантні деталі, а структурована база фактів стає когнітивною інфраструктурою команди. Натомість для відносно простих спорів зусилля щодо використання такого продукту можуть не виправдатися. Отже, CaseFleet є продуктом, цінність якого зростає пропорційно складності судової справи.

Висновки до Розділу 2

1. Національна практика застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві вже утворює цілісний технологічний контур, ядром якого є єдина судова інформаційно-комунікаційна система як система керування справами, що охоплює електронний документообіг, автоматизований розподіл справ, дистанційну участь у засіданнях та фіксацію судових процедур.

2. Дистанційна участь у судових засіданнях і цілодобова доступність електронних сервісів утворили новий функціональний стандарт доступу до суду, за якого процесуальні дії можуть вчинятися без фізичної присутності та поза межами робочих годин установ. Для учасників процесу це означає зниження витрат, незалежних від результату розгляду, а для суду – гнучкіше управління навантаженням. Нова форма участі при цьому зберігає процесуальні гарантії, оскільки функція кожної дії (повідомлення, фіксація, ідентифікація) виконується цифровим інструментом не гірше за паперовий аналог.

3. Особливе та дуже важливе інфраструктурне значення має Єдиний державний реєстр судових рішень, який є не лише архівом текстів судових актів, а й автоматизованою підсистемою структурованих даних, інтегрованою в загальний контур цифрового правосуддя та відкритою у форматі машинозчитуваних наборів даних. Повнота, централізованість і

безоплатність національного реєстру перетворює його ще й на базове джерело даних для всієї вітчизняної екосистеми юридичних технологій.

4. Відкриті машинозчитувані масиви судових даних виконують роль інфраструктурного палива національної екосистеми юридичних технологій – доступність повних і безоплатних наборів визначила напрям розвитку вітчизняних сервісів та знизилася бар'єр входу для розробників. Сталість цього ефекту потребує нормативного закріплення інтеграційних інтерфейсів доступу до державних систем і гарантій стабільності форматів даних, без яких приватні рішення залишаються вразливими до односторонніх технічних змін з боку держателя реєстрів.

5. Навколо державної інфраструктури вже сформувалася й розвинулась приватна: пошуково-аналітичні платформи, що поєднують нормативну базу, судову практику та аналітичні інструменти; системи пошуку за відкритими джерелами, які виконують роль національного аналога інструментів збору електронних доказів; аналітичні сервіси судової практики, що наближаються до предиктивної аналітики; допоміжні застосунки (від екстреної правової допомоги до автоматизованого консультування та державного ШІ-агента).

6. Однак виявлено й характерну нерівномірність у розвитку: вітчизняна практика зосереджена на роботі з відкритими державними даними, тоді як класичні інструменти глибокої обробки приватних масивів доказів залишаються нерозвиненими, а предиктивні алгоритми не мають нормативно закріплених механізмів використання.

7. Аналіз провідних зарубіжних рішень засвідчив суттєво вищий рівень інституційної зрілості глобального ринку юридичних технологій, який еволюціонує від пасивних пошукових інструментів до активних інтелектуальних помічників, здатних оцінювати правову вагу джерел даних, прогнозувати результати спорів, опрацьовувати масиви зібраних доказів та автоматизувати створення документів.

8. Зарубіжний ринок демонструє дві відмінні моделі розвитку правничого штучного інтелекту. Американські та азійські платформи

змагаються передусім швидкістю й потужністю аналітичних функцій, тоді як європейські рішення від початку проєктуються під вимоги регуляторів – з регламентованістю доступів, урахуванням професійної етики та захистом даних. Для України оптимальним є не вибір однієї з цих моделей, а поєднання їхніх переваг – функціональної потужності й темпу розвитку з вбудованою відповідністю нормативним вимогам, без успадкування надмірної зарегульованості.

9. Одночасно цей досвід підсвічує й нові ризики: ефект впливу прогностної аналітики, поглиблення цифрової нерівності через можливу високу вартість передових технологічних продуктів, баланс між функціональною універсальністю та вимогами захисту даних.

10. Практика застосування інформаційних технологій у судочинстві як в Україні, так і за кордоном випереджає її нормативне та доктринальне осмислення, а отже, подальша цифрова трансформація впирається в проблеми правового, організаційного та інфраструктурного характеру.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

3.1 Системні недоліки інформаційного забезпечення судочинства

Архітектура цифрового правосуддя постає перед вибором, що лежить глибше за суто технологічну площину й сягає загальних засад проєктування складних систем. В цьому сенсі ми можемо зіставити дві основні стратегії: еволюційну модернізацію наявного технологічного парку та революційну побудову принципово нової технологічної інфраструктури. Перша передбачає поступове долучення нових цифрових інструментів до традиційної судової архітектури зі збереженням усталених процесуальних механізмів та інституційних практик. Такий підхід мінімізує ризики й забезпечує послідовність у функціонуванні системи. Проте ця обережність провокує й появу головної вади: еволюційний шлях успадковує обмеження попередньої архітектури й нерідко зводить роль нових технологій до лише поверхневого вдосконалення застарілих структур без помітної зміни їх базових характеристик.

Натомість інша – революційна стратегія ґрунтується на інших засадах, а саме виходить з припущення, що справжня трансформація полягає не в автоматизації звичних процесів, а в перегляді самої природи судочинства в умовах випереджаючого технологічного розвитку та застосування таких принципово нових технологій, як штучний інтелект та блокчейн. Йдеться про систему, у якій процедури проєктуються з урахуванням потреб та можливостей цих нових технологій, а також їх функціональних обмежень. Однак такий перехід пов'язаний зі значними ризиками – від ймовірності виникнення технічних збоїв до професійного несприйняття,

непередбачуваних правових наслідків та послаблення основних процесуальних гарантій. Ця дилема залишається нерозв'язаною саме тому, що обидва підходи завжди є альтернативними один одному та мають принципові архітектурні суперечності.

Додатковим ускладненням є відсутність у класичній судовій системі простору для експерименту. Правосуддя за своєю природою не припускає помилок: кожне рішення позначається на правах конкретних осіб, а кожна процесуальна новація здатна порушити баланс прав та обов'язків сторін. Суд функціонує в режимі безперервної операційної діяльності, де навіть короточасний збій призводить до тяжких наслідків з огляду на обов'язок держави гарантувати надійний доступ до правосуддя. За таких умов експериментальне впровадження радикальних рішень стає практично неможливим, оскільки ціна помилки на реальних справах є надмірно високою. Проте без попереднього випробування неможливо визначити оптимальну архітектуру, виявити приховані дефекти та скоригувати застосовані підходи. Унаслідок цього постає парадокс: судочинство як система потребує експериментального простору для розвитку, однак сама природа судочинства такий простір виключає.

Консерватизм судової системи було б помилкою зводити до простого несприйняття нового. Це системна характеристика, глибоко закорінена в природі правосуддя як сталого соціального інституту. Суди впродовж століть ґрунтувалися на передбачуваності, процесуальній формалізованості та інституційній стабільності. Дизайн судових процедур є свідомо стандартизованим задля обмеження суб'єктивізму й забезпечення однаковості правозастосування. Проте на практиці така формалізація не усуває відповідних проблем і потребує додаткового інструментарію, зокрема узагальнення судової практики. Суддя засвоює та згодом реалізує професійні стандарти в середовищі, яке цінує прецедентність, обачність та повагу до усталеного. Отже, ми часто бачимо, як відповідна інституційна культура природно породжує опір радикальним змінам, особливо тим, що зачіпають

основні процесуальні механізми. Таким чином, консерватизм, який убезпечує правосуддя від популістських реформ і політичних впливів, одночасно постає найсерйознішим бар'єром для технологічної модернізації, утримуючи судову систему серед найменш динамічних соціальних інститутів.

Самостійну проблему становить масштабування успішних технологічних рішень. Навіть ефективний продукт, створений для окремого суду чи юрисдикції, під час поширення на всю систему стикається з численними перешкодами. Через технологічну нерівномірність між судами різних рівнів і регіонів рішення, дієве в добре оснащеному апеляційному суді, може виявитися непридатним у районному суді з обмеженою цифровою інфраструктурою. Про обмеженість цифрової інфраструктури свідчать і офіційні дані: наприкінці 2024 року рівень оснащення судів засобами інформатизації становив близько 90 % (на початок року – близько 80 %), тобто частина судів все ще лишалася недооснащеною [3]. І це ми маємо на увазі лише базове технологічне оснащення судів. У разі, якщо ж ми в майбутньому будемо розглядати можливість використання в судах систем ШІ замкнутого контуру (таких, що працюють повністю офлайн на обладнанні суду) – проблема оснащення буде виглядати набагато драматичніше. Централізоване масштабування не враховує організаційної різноманітності судів і «нав'язує» універсальний продукт, що погано пристосований до місцевих умов. Децентралізований підхід, навпаки, породжує несумісні системи та унеможливорює міжсудову координацію й обмін даними. Бракує також механізмів швидкого обміну знаннями: успішні інновації рідко документуються та поширюються як найкращі практики. Як наслідок, кожен суд самостійно розв'язує завдання, вже вирішені в інших установах, витрачаючи власні, хронічно обмежені ресурси на повторне опрацювання вже розв'язаних іншими задач.

Інерція початкових рішень – ще один системний чинник. Архітектурний вибір, що його було зроблено на початковому етапі цифровізації, завжди матиме довготривалі наслідки, виправлення яких

згодом буде і надзвичайно складним, і ресурсовитратним. Вибір між еволюційною та революційною стратегіями, рішення щодо централізації чи децентралізації систем, визначення меж для експериментування – усе це стратегічні рішення, що визначатимуть траєкторію розвитку цифрового правосуддя на десятиліття. Хибно обрана архітектура здатна законсервувати застарілі підходи, обмеживши можливості для подальших інновацій і перетворивши технології з інструмента модернізації на чинник відтворення неефективних практик. Тому пошук розумного балансу в цих питаннях виглядає непересічним, складним, але дуже важливим завданням.

3.2 Технологічні межі застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві

Застосування штучного інтелекту в судочинстві впирається в перешкоду, що лежить глибше за окремі технічні недоліки й торкається самої природи «машинного розуміння» права. Сучасні системи, попри помітні досягнення в обробці природної мови та аналізі великих масивів даних, виявляють системні вади, які ставлять під сумнів їхню придатність там, де ціною помилки може бути порушення процесуальних прав.

Першою розглянемо напевно найбільш відому ваду ШІ – здатність до галюцинування. Для правосуддя цю рамку слід конкретизувати. В юридичних ШІ-інструментах галюцинацію визначають як відповідь, що містить або хибну інформацію, або неправдиве твердження, нібито джерело підтверджує певну тезу. Правові галюцинації розкладають на два виміри – правильність (фактична точність) і обґрунтованість (зв'язок відповіді з її джерелами). Особливо небезпечний випадок – коли відповідь правильна по суті, але хибно обґрунтована: вона посиляється на джерело, яке насправді її не підтверджує [131].

Серед усіх технологічних вад схильність великих мовних моделей до галюцинування (генерування правдоподібної, але фактично хибної інформації, поданої з тією самою впевненістю, що й достовірні дані) є, напевно, найгострішою. Більше того, моделі схильні приймати юридично хибні припущення користувача й відповідати, виходячи з них, замість того щоб, сперечаючись з користувачем, їх спростовувати (упередженість до підлаштування (model sycophancy)).

Щодо масштабу – то він суттєвий. За даними AI Index 2026, на новому тесті точності рівень галюцинацій 26 провідних моделей коливається від 22 % до 94 % [132]. Надійність моделей різко падає, коли хибне твердження подано саме як переконання користувача. Цей дефект прямо стосується правосуддя: модель, що підсумовує показання й не відрізняє переконання свідка від установленого факту, здатна спотворити доказ. У такому разі система може з повною впевненістю послатися на неіснуюче судове рішення, вигадати процесуальну норму чи сформулювати неіснуючий правовий принцип, що виглядатиме правдоподібно навіть для досвідченого юриста.

Найсвіжіші галузеві заміри демонструють дуже суттєвий розрив між моделями. Бенчмарк HALC-Bench (AIMultiple, 2026) перевіряє стійкість моделі до галюцинації в довгому контексті. Найкраща модель правильно утримується від вигадки у 98,1 % випадків, тоді як найслабша – лише у 33,3 %. (Конкретні значення наведено в таблиці 3.2.1) [133].

Таблиця 3.2.1

Стійкість моделей до вигадкування неіснуючих фактів у довгому контексті (HALC-Bench, AIMultiple, 2026) [133]

Модель	Точність, %	Хибні відповіді, % (100 – точність)
gpt-5.5	98,1	1,9
gemini-3.1-pro	96,6	3,4
kimik-2.6	94,6	5,4
minimax-m2.7	94,5	5,5
qwen-3.6-plus	92,2	7,8
glm-5.1	87,2	12,8

claude-opus-4.8	81,4	18,6
claude-sonnet-4.6	73,0	27,0
gemini-3.5-flash	67,2	32,8
gpt-5.4-mini	33,3	66,7

Водночас динаміка останніх років обнадійлива. За даними HalluLens, більші моделі в межах однієї лінійки зазвичай галюцинують менше, хоча між різними лінійками ця закономірність зберігається не завжди [134]. Інакше кажучи, новіші й потужніші моделі в межах своїх ліній поступово стають надійнішими, а поєднання їх із пошуковим доповненням (RAG – Retrieval Augmented Generation) ще додатково знижує частоту вигадок.

Проте на складних, насичених знаннями завданнях надійність стабільно залишається низькою. За AA-Omniscience лише три передові моделі досягли індексу надійності знань (Omniscience Index) вище нуля, який демонструє, що модель стабільно дає правильні відповіді частіше, ніж помилкові. Навіть моделі з найвищою точністю (Grok 4 і GPT-5) мають рівень галюцинацій 64 % і 81 % [135]. Право є одним з найвибагливіших доменів, бо потребує точного відтворення конкретних статей і положень законодавства.

Ситуацію ускладнює неповнота й фрагментарність юридичних даних, доступних для навчання таких систем. Правові масиви неоднорідні й часто неповні: значна частина судової практики, особливо рішень нижчих інстанцій, не оцифрована або оцифрована частково, а доступ до багатьох документів обмежений з різних причин – від технічних до інституційних. До того ж право перебуває в постійній зміні – оновлюється законодавство, з’являються нові тлумачення норм, формується нова практика. Системи, навчені на історичних даних, неминуче відстають від поточного стану регулювання. Виникає певний парадокс: чим актуальніша правова проблема, тим менше даних про неї доступно для навчання, а отже, тим вища ймовірність хибних висновків. Через неактуальність даних штучний інтелект

може спиратися на скасовані норми чи застарілу практику, не враховуючи, що правове поле вже змінилося.

Для українського контексту окрему складність становить мовна та правова адаптація глобальних технологій. Переважна більшість найпотужніших мовних моделей навчена здебільшого на англomовних текстах, а їхнє правове «розуміння» сформоване переважно на матеріалах англо-американської традиції. Пристосування таких систем до української мови та континентальної правової системи наражається на численні бар'єри. Юридична термінологія не завжди має точні міжмовні відповідники: поняття з чітким значенням в одній системі може бути відсутнім або означати інше в іншій. Йдеться не про простий переклад, а про засадничі відмінності правових концепцій, логіки правового мислення та структури аргументації. Система, натренована на прецедентному праві, може виявитися малопридатною для аналізу кодифікованого законодавства. А дефіцит українськомовних правових корпусів означає, що навіть спеціалізоване донавчання моделей лишається обмеженим через брак якісних даних.

Структурування юридичних даних складніше, ніж видається на перший погляд. Правові документи мають складну внутрішню будову, де значення складається з мовного змісту, юридичного контексту, ієрархії норм і узгодження часового зв'язку між окремими положеннями. Система, яка опрацьовує правові тексти як звичайні документи, втрачає критично важливі правові значення та зв'язки. Формалізація правових даних потребує, крім технічних рішень, глибокого юридичного розуміння того, що саме і яким чином має бути структуроване. Наявні стандарти юридичного документообігу нерідко або недостатньо деталізовані для машинного аналізу, або, навпаки, надмірно ускладнені для ефективного опрацювання.

Окремим обмеженням є поточний брак спеціалізованих моделей правового міркування (LRM – Legal Reasoning Models), які від самого початку були б розроблені саме під юридичну логіку та аргументацію. Загальні великі мовні моделі, попри універсальність, не мають глибокого

розуміння правової логіки, принципів тлумачення норм і механізмів правового обґрунтування. Юрист не просто читає текст закону, а тлумачить його в контексті правової системи, застосовує правові принципи й спеціальні методи інтерпретації, враховує ієрархію джерел і аналізує колізії норм. Системи загального призначення такими навичками не володіють. Створення спеціалізованих Legal Reasoning Models потребує технічної експертизи разом з глибоким залученням правників до проєктування й навчання моделей, що поки лишається рідкістю через брак міждисциплінарної співпраці.

Зрештою, будь-які можливості штучного інтелекту лишаються залежними від базового рівня технологічної інфраструктури. Найдосконаліші алгоритми безсилі без належної обчислювальної потужності, надійних каналів передачі даних і якісно оцифрованих правових масивів. Судова система потребує не лише програмного забезпечення, а й фундаментальної передової цифрової інфраструктури - від електронних систем документообігу до захищених баз даних судових рішень. Впровадження штучного інтелекту передбачає попереднє досягнення певного рівня базової цифровізації, однак саме цей рівень часто недосяжний через обмеженість ресурсів та організаційні труднощі.

3.3 Прогалини та колізії правового регулювання застосування штучного інтелекту в цивільному процесі

Проблеми, що супроводжують впровадження штучного інтелекту в цивільне судочинство, мають глибоке коріння, зокрема вже згадуване вище усталене відставання права від технологій. Право за своєю природою реагує на вже наявні явища, а не випереджає їх, тож щодо технологій воно послідовно посідає похідну, «наздоганяючу» позицію. Практика державних органів додає до цього ще один додатковий бар'єр: вона орієнтується не на саму технологію, а на її правове врегулювання, яке й собі з'являється із

запізненням. Унаслідок цього між появою інструмента й моментом, коли орган влади може правомірно ним скористатися, накопичується подвійний часовий розрив, що додатково ускладнює ситуацію.

Теоретично такий розрив можна сприймати двояко: як тимчасову незавершеність регулювання, яку належить природним чином подолати, або як підставу, приховуючись за якою можна майже необмежено утримуватися від руху вперед. На практиці це, на жаль, трапляється нерідко: виявляється, відсутність прямої законодавчої норми, яка передбачає дію, можна тлумачити як заборону на здійснення такої дії. Цікаво, що опорою для цього виступає стаття 19 Конституції України, відповідно до якої «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [136]. Такий підхід доречно класифікувати як своєрідний «державний неолуддизм» – свідомі дії, спрямовані на штучне стримування технологічних змін, формально обґрунтовані посиленням на букву закону.

Проте такий висновок не впливає зі змісту процитованої конституційної норми. Вона вимагає законності дій, а не збереження наявних практик, і не забороняє інновацій, а лише підпорядковує їх чітким правовим рамкам. Гарантія, спрямована проти свавілля, у наведеному прочитанні обертається на підставу для бездіяльності, що фактично призводить до наслідків, майже протилежних початковому призначенню норми. Відповідальність за подолання цього бар'єру лежить безпосередньо на законодавцеві, формуючи для нього зрозуміле завдання – завчасно створювати необхідне та достатнє правове підґрунтя для цифрової трансформації правосуддя, усунувши тим самим і цю саму підставу для можливої бездіяльності.

За цим питанням стоїть ще одне, навіть більш глибоке питання про природу судової влади: які елементи правосуддя є невідчужуваною прерогативою людського розсуду, а які можуть бути формалізовані й

автоматизовані без втрати справедливості. Конституція України покладає здійснення правосуддя виключно на суддів. Відповідно до статті 127 Конституції України «Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних» [136]. Ця стаття очікувано не визначає, де проходить межа допустимої автоматизації, залишаючи відповідне питання до вирішення на законодавчому рівні.

Розглянемо наявні прогалини послідовно.

Першою з них є несформованість самого режиму регулювання штучного інтелекту. Інформативним є опис ситуації, висловлений в матеріалі Територіального управління Державної судової адміністрації України в Чернівецькій області: «В Україні наразі існує секторальне регулювання ШІ. Зокрема, частково питання автоматизованої обробки даних покриває Закон України „Про захист персональних даних“. Першим у світі комплексним законом про ШІ є Закон ЄС про штучний інтелект. Він спрямований на усунення ризиків для здоров'я, безпеки та основних прав, а також захищає демократію, верховенство права та навколишнє середовище. Тому використання технологій ШІ в судочинстві повинно здійснюватися саме крізь призму цих основних гарантій» [137]. Проте з юридичної точки зору, Україна є суверенною державою, все ще не є країною – учасником ЄС, а отже вкрай сумнівною ідеєю наразі виглядає пропозиція спиратися на Закони ЄС як на джерела права, навіть якщо мова йде про використання для цього «призм».

Повертаючись до нашого національного рівня ми бачимо, що відправною точкою слугує Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена ще у 2020 році [16], тобто до ще початку активного поширення самої технології в тому вигляді, в якому ми її наразі успостерігаємо. Звісно ж, вона лишається документом стратегічного планування, позбавленим конкретних механізмів нормативної імплементації. Підхід до регулювання штучного інтелекту в Україні ще тільки формується: на час розробки Білої книги Мінцифри бракувало спеціального закону про

III (який наразі за участі Мінцифри все ще розробляється) [138], тож застосовуються лише наявні норми, що лише частково адресують його використання [73].

Процесуальні кодекси, що формувалися в еру паперового судочинства, є структурно неготовими до повноцінної інтеграції автоматизованих систем підтримки прийняття рішень та автоматизованого ухвалення рішень. Процесуальне законодавство не передбачає делегування окремих процесуальних повноважень автоматизованим системам, не містить механізмів верифікації результатів роботи штучного інтелекту й не визначає процесуального статусу висновків, згенерованих алгоритмами.

Процесуальна форма, розрахована на судочинство, що здійснюється людиною, може бути непридатною або навіть шкідливою для судочинства з використанням автоматизованих процедур. Водночас реновація процесуального законодавства без чіткого розуміння можливостей і меж штучного інтелекту та інших технологій здатна породити нові неефективні нормативні конструкції, що не відповідатимуть реальним потребам цифрового правосуддя.

Окремим бар'єром є відсутність стандартів машинозчитуваних нормативно-правових актів. Законодавство часто публікується у форматах, призначених для читання людиною, а не для машинного опрацювання. Це не суцільна проблема, і вже багато зроблено задля її вирішення: Верховна Рада України забезпечує доступ до низки ключових парламентських і законодавчих масивів даних у машинозчитуваних форматах через Портал відкритих даних ВРУ. Зокрема, реєстр наборів відкритих даних доступний у CSV, JSON та XML, а окремі розділи, включно з даними про законопроекти та базою «Законодавство України», мають власні структуровані набори даних і API-доступ [139]. Але навіть попри це структура актів, система посилань, ієрархія норм, темпоральні зв'язки між положеннями лишаються імпліцитним знанням, зрозумілим юристові, але все ще недоступним для III без складної додаткової обробки.

Запровадження стандартів машинозчитуваного законодавства потребує насамперед суттєвого перегляду самої форми нормативно-правових актів, а не лише впровадження для цього окремих технічних рішень, а це, своєю чергою, стикається з консерватизмом законодавчої техніки та браком співпраці між юристами й інженерами.

Прогалини виявляються й у регулюванні питань верифікації електронних доказів, які технічно вже можуть бути повністю або частково згенерованими системами з використанням ШІ-моделей. Процесуальне законодавство оперує традиційними категоріями доказів, розрахованими на матеріальний світ і людську діяльність. Постає й низка нових нерозв'язаних питань: «чи може вважатися доказом висновок, згенерований штучним інтелектом?», «як верифікувати його достовірність?», «хто та яким чином відповідає за помилки в алгоритмічно згенерованих доказах?», «як забезпечити право сторін на спростування доказів, що мають штучну природу?».

Доктринальна відповідь на цю категоріальну прогалину вже почала формуватись. У кримінально-процесуальній науці О. Метелев пропонує доповнити частину 2 статті 84 КПК України словами «цифрові докази» та унормувати їх визначення в окремій статті, за яким «цифровий доказ – це відомості, отримані у встановленому КПК порядку у штучно створеному середовищі, у цифровій (дискретній) формі, та зафіксовані на цифровому (електронному) носії і відтворені за допомогою відповідного програмного забезпечення та технічного обладнання, які за результатами безпосереднього дослідження в суді визнані такими, що встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що підлягають доказуванню» [140, с. 64]. Для цивільного судочинства ця дефініція цікава акцентами на штучно створеному середовищі походження відомостей та на програмній відтворюваності – ознаках, які категорія електронних доказів за статтею 100 ЦПК України прямо не артикулює.

Усі ці прогалини мають одну спільну природу: вони є проявами того самого відставання права від технологій. Подолати його здатна лише завчасна, узгоджена законодавча робота усіх задіяних гілок влади, яка дала б судовій системі правові підстави використовувати потенціал та можливості штучного інтелекту, не виходячи за межі закону. Описане вище значною мірою стосується також й інших технологій, таких як технологія розподіленого реєстру, а також нових об'єктів права, які все ще залишаються поза увагою законодавця (цифрові речі, цифровий контент, віртуальні активи, тощо).

3.4 Інституційно-організаційні чинники, що ускладнюють цифровізацію судочинства

Інституційні перешкоди цифровізації беруть свій початок із самої організаційної природи правосуддя. Судова система діє як державна монополія: на відміну від ринку, де конкуренція спонукає суб'єктів господарювання впроваджувати нові технології під загрозою втрати позицій, суд саме таких стимулів самовдосконалення позбавлений. Учасник процесу не обирає суд за рівнем його технічної оснащеності. Справа надходить до нього за правилами підсудності, а не виходячи з міркувань потенційно можливої «якості обслуговування». Централізоване становище правосуддя впливає із самих засад побудови судоустрою, яке, за статтею 125 Конституції України, ґрунтується на принципах територіальності та спеціалізації [136]. Проте ця сама ознака, послаблює внутрішній запит на технологічне оновлення: суди не змагаються за користувача й не ризикують втратити його через «низький рівень сервісу» або відсталість обладнання, а отже, не мають зовнішнього економічного мотиву пришвидшувати чи поліпшувати свою роботу за рахунок інструментів цифровізації.

Брак конкуренції впливає й на процес селекції технологічних рішень. На звичайному ринку невдалі розробки відсіюються разом із втратою позицій, а вдалі швидко поширюються через великий попит. Впроваджене в певний момент помилкове або недостатньо ефективне програмно-технічне рішення може використовуватись у судах роками за відсутності альтернатив для порівняння та зовнішнього тиску до змін. Так само й вдала розробка, запроваджена одним окремим судом, не обов'язково далі пошириться далі на всю систему – переймати кращу практику ніщо не змушує. Утворюється характерна суперечність: найбільша цінність судової влади – забезпечення рівного доступу до правосуддя, обертається на перешкоду для технологічного розвитку, який міг би цей доступ додатково істотно розширити.

Опір нововведенням з боку юридичної спільноти не зводиться до звичайного консерватизму. Правнича професія історично склалася як спільнота тлумачів тексту, де професійна майстерність полягає в умінні аргументувати, відшукувати прецеденти й тлумачити складні норми. Це сформувало певну професійну ідентичність з природною насторогою до технологій, що претендують формалізувати судовий процес, який традиційно вважався радше мистецтвом, ніж алгоритмізованою дією. Штучний інтелект сприймається тут не як допоміжний інструмент, а як виклик самій сутності професії. Суддя чи адвокат, який десятиліттями нарощував експертизу, досвід, інтуїцію та формував власну унікальну правосвідомість, бачить у системах автоматизованого аналізу мовчазне знецінення цієї експертизи та непересічний виклик її унікальності.

Цю насторогу закріплює структура професійних стимулів. Статус і визнання суддя здобуває за якість рішень, розуміння правових нюансів і здатність розв'язувати складні колізії, а не за технічну винахідливість. Кар'єрне просування від технологічної прогресивності ніяк не залежить, а надмірний ентузіазм щодо нового подеколи сприймають як відхід від власне суддівської роботи. Професійні об'єднання правників, від яких природно

було б очікувати ролі провідників модернізації, нерідко, навпаки, захищають старий та усталений стан справ, адже їхня легітимність тримається на збереженні фахових традицій та захисті інтересів членів спільноти, в той час як їх частина вбачає в цифровізації пряму загрозу власній затребуваності. Утворюється інституційне замкнене коло: ті, хто має найбільше повноважень і авторитету для змін, водночас найменше зацікавлені у їх впровадженні.

Наступний чинник – нерівномірність технічного оснащення судів різних рівнів і регіонів, яка з питання розподілу ресурсів переростає в системну перешкоду. Районні суди віддалених територій працюють подеколи з мінімальною інфраструктурою, застарілими комп'ютерами й нестабільним зв'язком. На загальну недостатню матеріально-технічну забезпеченість судів звертала увагу й Вища рада правосуддя у щорічній доповіді за 2024 рік [3]. Стан фінансового забезпечення судової влади був окремим предметом аналізу Рахункової палати України [141]. За такого розриву уніфіковане цифрове рішення стає важко застосовним: система, розрахована на технологічно спроможні суди, виявляється непридатною там, де інфраструктура обмежена. Орієнтація ж на найслабшу ланку означала б відмову від передових можливостей і зведення функціональності до примітивного рівня. Постає вибір між технологічною амбітністю та практичною здійсненністю, яка прямо залежить від рівня матеріального забезпечення.

До матеріально-технічного аспекту додається ще людський. Судді та працівники апаратів мають неоднаковий рівень цифрової грамотності, різний досвід роботи з технікою й різну готовність опановувати нові системи. Молодші судді, чиє становлення припало вже на цифрову епоху, сприймають такі інструменти більш природно. Частина суддів старшого покоління натрапляє на відчутний дискомфорт, який виходить за межі простого небажання змін і зачіпає звичні способи роботи з інформацією. Через це уніфіковані програми навчання дають слабкий результат – вони не зважають

ні на розбіжність вихідних компетенцій, ні на індивідуальні особливості засвоєння цифрових навичок.

Завершує цей перелік питання координації технологічних змін. Тривалий час цифровізація правосуддя не мала системного характеру: окремі суди запроваджували різні, часто несумісні рішення без єдиної архітектури, а підтримку нерідко надавали міжнародні партнери й донори – зокрема проєкт «Підтримка цифрової трансформації» за фінансування USAID і UK Dev. Також надавались кошти від Європейського Союзу в межах Ukraine Facility Plan [142]. Згодом держава перейшла до централізованої моделі. Запроваджені Єдина судова інформаційно-комунікаційна система та проєктний офіс цифровізації правосуддя, покликані забезпечити спільні стандарти й технологічну сумісність рішень. Цілком усунути ризик фрагментації, утім, складно: принцип незалежності судів поширюється й на організаційні питання, тож можливості суто адміністративної, централізованої уніфікації обмежені, а окремі пілотні проєкти, запроваджені без достатнього ресурсу та плану щодо масштабування, ризикують назавжди залишитися ізольованими розробками.

3.5 Правові та інші вимоги до підготовки та якості даних у системах цифрового правосуддя

Функціональність інформаційно-комп'ютерних систем знаходиться в залежності від якості даних, які у відповідних системах використовуються. Щодо технологічної природи штучного інтелекту, передусім великих мовних моделей, то вона ще більшою мірою визначається залежністю від даних, на яких ці моделі навчаються. Йдеться не про технічне обмеження, а про сам спосіб, у який працює машинний інтелект: алгоритм не осягає право так, як це робить людина, а виявляє статистичні закономірності у попередньо отриманих масивах правової інформації. Відповідно, повнота і якість цих

масивів безпосередньо окреслюють межі майбутніх можливостей системи. Звідси впливає й менш очевидний висновок: найгостріші проблеми впровадження штучного інтелекту в правосуддя коріняться не в досконалості алгоритмів чи обчислювальній потужності, а в доступності та якості правових даних, які будуть джерелом знань інтелектуальних систем.

Брак якісних наборів даних для навчання правових систем виявляється складнішою проблемою, ніж проста нестача оцифрованих матеріалів. Правові дані неоднорідні й структурно складні: це тексти судових рішень разом з їхніми метаданими, процесуальними зв'язками, темпоральними зв'язками, прив'язками до конкретних правових ситуацій. Формування якісного правового набору завжди починається з глибокої та структурованої анотації, яка передбачає попередню юридичну кваліфікацію кожного елемента. На цьому шляху виникають непрості питання: яке судове рішення вважати взірцем для навчання, як врахувати, що позиція, що була визнана правильною кілька років тому, згодом може бути переглянута судом вищої інстанції; як коментувати справи, де різні суди за схожих обставин дійшли протилежних висновків. Кожне з них потребує методологічних рішень на перетині юриспруденції, інформатики й теорії пізнання.

Складність зростає ще й тому, що правові набори даних мають бути великими та, що важливо, збалансованими – репрезентувати різні категорії справ, юрисдикції та правові позиції. Якщо мовну модель навчати переважно на справах однієї категорії, виникає системне зміщення, і для інших типів спорів вона стає малоприсадибною. Досягти балансу заважає сама нерівномірність судової практики: одні категорії справ розглядаються масово, інші трапляються рідко. Навчання на всьому доступному масиві без відбору призводить до того, що модель надмірно пристосовується до найпоширеніших категорій і втрачає здатність опрацьовувати нетипові, а часто й найскладніші ситуації. Ручний відбір даних, навпаки, потребує величезних інтелектуальних зусиль. Якщо кожне рішення має проаналізувати

кваліфікований юрист – це зробити підготовку справді якісних правових наборів вкрай ресурсомісткою задачею.

Окремої гостроти проблема набуває через дефіцит україномовних правових корпусів. Глобальні мовні моделі залишаються виразно англоцентричними: новітні дослідження фіксують стійкий розрив у якості між англійською та низькоресурсними мовами, який не зникає навіть зі збільшенням розміру моделі [143]. Українська належить саме до низькоресурсних мов, а уявлення цих моделей про правові поняття до того ж формувалися переважно на матеріалі англо-американської традиції. Українська мова з її морфологічною складністю, багатством синонімії та специфічною юридичною термінологією становить окремий виклик для автоматичного опрацювання. Юридичні тексти українською мають особливості, що виходять за межі загальномовних правил: специфічні синтаксичні конструкції, усталені формалізовані звороти, власні правила перехресних посилань. Модель, навчена на загальних україномовних текстах, без спеціалізованого тренування на правових корпусах виявиться малопридатною для роботи з юридичними документами.

Масштаб потреби значний: для навчання спеціалізованих правових моделей потрібні десятки, а то й сотні тисяч анотованих правових документів українською мовою. Наявні ресурси (насамперед Єдиний державний реєстр судових рішень, який за законом є автоматизованою системою надання електронних копій судових рішень) [60] містять величезні масиви текстів, але не структуровані у спосіб, придатний для машинного навчання. Рішення зберігаються та оприлюднюються як цілісні текстові документи (зокрема у форматах PDF та архівів відкритих даних): без поділу на структурні елементи, без позначення цитат із законодавства, без маркування правових аргументів, без анотації фактичних обставин, без супутніх матеріалів справи (протоколів судових засідань, протоколів допиту свідків, оцифрованих письмових доказів). Перетворення цього сирого матеріалу на якісний навчальний набір потребує колосальної лінгвістичної та юридичної розмітки,

яку досі не виконано і яка, вочевидь, не має достатнього фінансування та інституційної підтримки.

Потреба у донавчанні мовних моделей ШІ на національному правовому матеріалі впливає й із відмінностей між правовими системами держав. Навіть маючи певні базові уявлення про правові поняття, глобальні моделі сформували їх переважно на прецедентному праві англосаксонської традиції. Континентальна система, до якої належить Україна, побудована на інших засадах: первинним тут є кодифіковане законодавство, а судова практика виконує скоріш інтерпретаційну, ніж правотворчу роль. Історично інакше будується юридична аргументація, за іншими мовними та логічними шаблонами формулюються висновки, іншим процесуальним вимогам підпорядкована форма та структура судових рішень.

Тому донавчання означає не лише адаптацію загальних моделей до української мови, а й їх переорієнтацію на континентальну правову традицію. Навчальні процедури мають враховувати особливості кодифікованого права, оцінку правових принципів та інститутів, тлумачення норм і правову кваліфікацію фактів.

Бракує, відповідно, і стандартів підготовки даних для юридичних систем, через що створення наборів перетворюється на неупорядкований процес без узгоджених критеріїв якості та єдиних методологічних засад. Різні дослідницькі групи й технологічні компанії застосовують власні підходи до структурування правових даних, несумісні формати, різні способи анотації, відмінні таксономії правових понять. Така «природна» фрагментація означає, що набори, створені різними командами, не вдається об'єднати для навчання потужніших моделей, а результати досліджень буде важко порівнювати, бо моделі оцінюють на різних даних і за різними критеріями.

Стандартизація підготовки правових даних потребує згоди між правничою і технологічною спільнотами щодо базових засадницьких питань: які елементи судового рішення виокремлювати як самостійні структурні одиниці, за якою системою анотувати правову аргументацію, у який спосіб

позначати посилання на законодавство та судову практику та які метадані є критично важливими для правового аналізу.

Такі стандарти мають відображати реальну логіку правового мислення. Без них значні інвестиції у створення наборів даних ризикують виявитися марними. Отже, ми певною мірою маємо переосмислити державні підходи до роботи з юридичними даними. Паралельний рух буде здійснюватися технічною спільнотою, яка вже зараз опікується створенням великих мовних моделей, донавчених на україномовному корпусі універсальних (не юридичних) даних. На національному рівні цей процес вже розпочато. Міністерство цифрової трансформації спільно з Київстаром працює над національною великою мовною моделлю «Сяйво», яка, за задумом, «глибоко розумітиме український контекст і працюватиме на вітчизняних серверах» [144]. Поява такої моделі здатна закласти базовий, загальномовний шар для обробки української природної мови. Для потреб правосуддя, однак, її самої по собі недостатньо: юридичні застосування все одно потребуватимуть спеціалізованого донавчання на якісних правових корпусах, а отже повертають нас до окреслених вище проблем підготовки й якості даних, які залишаються визначальними.

3.6 Багаторівневий характер проблем цифрової трансформації правосуддя: від глобальних викликів до національних особливостей

Найскладнішою і найменш залежною від наявності якісних технічних рішень перешкодою цифрової трансформації правосуддя виявляється глибока недовіра суспільства до самої ідеї передавати функції здійснення правосуддя автоматизованим системам. Ця недовіра постає не з ірраціонального відторгнення новацій, а з усталеного сприйняття правосуддя як власне людського інституту, що спирається на моральне судження, етичну рефлексію та здатність співпереживати унікальним в кожному окремому

випадку життєвим обставинам. Століттями судова система складалася як простір, в якому абстрактні норми застосовуються до конкретних людських ситуацій, а формальна юридична логіка має додатково балансуватися розумінням справедливості як окремої від права моральної категорії. Відповідно, автоматизація цього процесу часто сприймається як викривлення самої природи правосуддя та зведення складного морально-правового явища до механічного опрацювання наборів даних.

Цю недовіру додатково поглиблює загальна криза довіри до судової влади. За даними соціологічних досліджень, суди традиційно посідають одне з найнижчих місць у рейтингах довіри громадян до державних інститутів. За дослідженням Центру Разумкова, рівень довіри до судів є одним із найнижчих у суспільстві: про недовіру до судової системи повідомили 77,7 % опитаних, а про довіру – лише 11,4 % [145].

У такому контексті впровадження інструментів, побудованих з використанням технологій штучного інтелекту, може сприйматися не як засіб підвищити якість правосуддя, а як спробу ще більше «віддалити суд від людини» замінити бодай потенційно відповідального суддю безособовим і невідзвітним алгоритмом. І тут вбачається характерна суперечливість: технології, покликані підвищити об'єктивність і передбачуваність рішень, натомість видаються механізмом, що остаточно позбавляє правосуддя людського виміру. Навіть попри критику суддів за суб'єктивізм чи упередженість, громадяни зберігають уявлення про можливість апеляції до людяності як про шанс бути почутим і зрозумілим. Саме таку позицію недвозначно формулює Голова Вищої ради правосуддя Григорій Усик: «штучний інтелект ніколи не зможе взяти до уваги особливості морально-етичного компонента під час розгляду судової справи» [146].

Дійсно, судовий процес – це складна інтерпретаційна, герменевтична робота, за якої кожна справа потребує знаходження балансу між формальною визначеністю та справедливістю у конкретному випадку. Суддя не механічно

підводить факти під норму, а тлумачить контекст, оцінює моральну складову ситуації, враховує засади справедливості, не завжди прямо виражені в законі.

Схожу позицію ми бачимо від судді-спікерки Північного апеляційного господарського суду Марини Барсук: «судовий процес – це живий процес змагання, у якому кожна сторона повинна бути впевненою, що рішення ухвалює мисляча людина, а не алгоритм. Саме „людський“ суддя здатен оцінити не лише факти, а й моральні, етичні та соціальні аспекти справи, пояснити своє рішення та нести за нього відповідальність» [147]. Втім, у цій тезі не пояснюється, на чому саме така впевненість має ґрунтуватися. Відповідно, існує й протилежний погляд: частина суспільства може вважати рішення, ухвалені із застосуванням штучного інтелекту, навіть менш упередженими. Вочевидь, алгоритмічне правосуддя є надійним запобіжником від судової корупції – проблеми, яку Україна не змогла вирішити протягом усього періоду незалежності. Це деструктивне явище стало однією з причин того неприйнятно низького рівня довіри до судової системи, про який вже було згадано вище.

Через це за наявності цих двох принципово полярних позицій вирішальним аргументом тут має стати неупереджена статистична оцінка результатів роботи таких систем, проведена професійними суддями.

Центральним при цьому є питання алгоритмічної справедливості, під якою слід розглядати здатність систем уникати упереджень, похідних від отриманих навчальних даних. Якщо історична судова практика містила елементи дискримінації за певними ознаками, модель, навчена на цих даних, ризикує відтворити й навіть посилити їх, перетворивши суддівські помилки з минулого на нову системну властивість алгоритму.

Ще одне дуже важливе питання – це питання непрозорості алгоритмічних рішень. Сучасні великі мовні моделі III часто діють як «чорна скринька». Навіть самі розробники не завжди можуть пояснити, чому система дійшла певного висновку. На перший погляд, така непрозорість суперечить засадничому принципу правосуддя – праву на отримання

вмотивованого рішення, що дає сторонам змогу зрозуміти логіку суду й оскаржити його рішення. Проте ця проблема «чорної скриньки» тут радше перебільшена: слід відрізнити розуміння того, як технічно генерується текст, від розуміння аргументів у вже згенерованому рішенні. Перше належить до внутрішнього устрою технології, а друге є цілком доступним для оцінки результатом. Так само те, що наука досі не пояснила в усіх деталях роботу людського мозку, не заважає оцінювати обґрунтованість його висновків. Зрештою, немає сенсу впроваджувати системи, які або взагалі не обґрунтовують своїх рішень у звичний для людини спосіб, або роблять це гірше за суддю-людину.

Одразу постають й питання відповідальності. Хто саме відповідатиме за помилку рішення, ухваленого штучним інтелектом: розробники системи, установа, що її впровадила, чи суддя, який поклався на її висновки? Традиційна модель суддівської відповідальності передбачає можливість встановити конкретну особу, чиє рішення можна оскаржити чи переглянути. Розподілений характер відповідальності в алгоритмічних системах розмиває цю ясність, створюючи ризик ситуації, коли помилка не буде мати автора.

В будь-якому випадку очевидно, що як при винесенні рішення суддею-людиною, так і при винесенні рішення, яке ухвалюється з використанням систем штучного інтелекту, ідентифікація особи, від імені якої воно постановляється, має бути стовідсотковою, а учасник справи має явним чином висловити згоду на розгляд власної справи без участі людини. Якщо система має допоміжний характер, відповідальність лишається на людині, яка її застосовує. Коли ж рішення генерується автоматично, питання відповідальності розпадається на складники: відповідальність за упередженість фактично знімається, відповідальність за законність і обґрунтованість перетворюється на обов'язок удосконалювати протоколи роботи системи, а відшкодування завданої шкоди (якщо такий інструмент буде колись впроваджено) теоретично може забезпечуватися через спеціальні

фонди, страхування або компанії, що обслуговують систему на платній основі.

Конкретною перешкодою цифровізації може бути й брак культури технологічної грамотності в правничій спільноті. Судді та адвокати здатні критично оцінити правову аргументацію, але часто безпорадні там, де потрібно фахово оцінити принципи роботи нейронних мереж, якість наборів даних чи обмеження алгоритмів. Така нестача знань цифрової доби живить дві неприємні крайнощі. З одного боку це наївна довіра до технологій та їх сприйняття як беззастережно об'єктивних інструментів, а з іншого боку – це цілковите їх відторгнення як непрозорих і небезпечних механізмів.

Не тільки судді, а й правники в цілому нерідко виявляють і брак технічних навичок, і концептуальну неготовність переосмислити старі правові практики в сучасному цифровому контексті. Тут йдеться не про опанування окремих програм, систем та пристроїв, а про формування нового типу правового мислення, здатного ефективно поєднувати технологічне розуміння з юридичним фаховим аналізом. Без такої грамотності правнича спільнота лишається пасивним споживачем рішень, розроблених без належного розуміння специфіки права. Шкідливою є також нездатність ані критично оцінити придатність впроваджених систем, ані належним чином сформулювати вимоги до них з урахуванням засад правосуддя, духу й букви закону – тобто усього того, що бракує технічним фахівцям та інженерам, роботою яких є розробка таких нових систем.

Висновки до Розділу 3

1. Проблеми, що обмежують подальший розвиток інформаційних технологій у цивільному судочинстві, мають системний, багаторівневий характер і не зводяться до недосконалості окремих технологічних продуктів.

2. На інституційному рівні визначальними є дилема між еволюційною та революційною стратегіями цифровізації, принципова відсутність у правосудді простору для експерименту, консерватизм судової системи як її сутнісна характеристика, державна та централізована природа судової влади, що послаблює внутрішні стимули до технологічного оновлення, а також нерівномірність технічного оснащення судів і неоднорідність цифрової компетентності серед представників суддівського корпусу.

3. Виявлено, що цифровізація судової системи України здійснюється централізовано, за моделлю «згори вниз», а тому її фактичний темп визначається не можливостями передових судів, а готовністю найслабшої ланки. Технологічна нерівномірність судів різних рівнів і регіонів робить одночасне розгортання єдиних рішень нерівноцінним за ефектом, а частина судів залишається недостатньо оснащеною. Передумовою успішного централізованого впровадження є попереднє вирівнювання базової цифрової інфраструктури та врахування локальних особливостей експлуатації.

4. Продемонстровано, що як нормативні так само й організаційні рішення, ухвалені на початковому етапі цифровізації, мають довготривалу дію, а тому ціна помилки в цих питаннях є особливо високою. На технологічному рівні ключовими обмежувальними факторами для застосування штучного інтелекту визначено якість даних, схильність великих мовних моделей до галюцинацій, а також до підлаштування під хибні припущення користувача, англоцентричність глобальних моделей, дефіцит структурованих україномовних правових корпусів, відсутність стандартів підготовки юридичних даних і машинозчитуваного законодавства. Правові дані є неоднорідними та структурно складними, їх якісна анотація потребує попередньої юридичної кваліфікації кожного елемента, а створення спеціалізованих моделей правової аналітики - глибокого залучення правників до проєктування й навчання таких систем, що все ще лишається рідкістю.

5. Якість, збалансованість і захищеність правових даних визначено самостійною передумовою легального застосування правничого штучного

інтелекту. Дефіцит україномовних правових корпусів, відсутність стандартів підготовки юридичних даних і потреба знеособлення персональних даних у навчальних масивах утворюють взаємопов'язаний вузол. Без стандартних знеособлених наборів навчання національних моделей або неможливе, або відбувається поза правовим полем, а розв'язання цього вузла потребує згоди правничої і технологічної спільнот щодо базових засад підготовки даних, які відображали б реальну логіку правового мислення.

6. Установлено, що чинне законодавство не містить ані переліку процесуальних дій, які можуть виконуватися алгоритмом без участі людини, ані критеріїв віднесення дій до таких, що потребують людського розсуду. Ця прогалина блокує розв'язання похідних питань – процесуального статусу алгоритмічних рекомендацій, порядку їх оскарження та розподілу відповідальності за наслідки їх використання – і тому підлягає усуненню першочергово.

7. На нормативному та соціальному рівнях виявлено: відсутність національного режиму регулювання штучного інтелекту; структурну неготовність процесуальних кодексів до інтеграції нових автоматизованих систем; прогалини у верифікації електронних доказів, згенерованих алгоритмами; практику «державного неолуддизму» – штучного стримування технологічних змін з формальним посиленням на конституційний принцип законності; глибоку суспільну недовіру, підживлювану загальною кризою довіри до судової влади, проблемами алгоритмічної справедливості, непрозорості та суб'єктів відповідальності.

8. Обґрунтовано, що перелічені проблеми є взаємопов'язаними й тому не можуть бути розв'язані ізольовано: їх подолання потребує узгодженого поєднання нормативних, технічних та інституційних рішень.

РОЗДІЛ 4

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

4.1 Вже здійснені кроки: реформа ЄСІТС – ЄСІКС

Найбільш важливим та масштабним кроком держави назустріч ефективній цифровій трансформації правосуддя поза всяким сумнівом є побудова єдиного цифрового середовища для функціонування судової влади.

Його доцільно розглядати не як низку розрізнених технічних оновлень, а як цілеспрямовану зміну організаційних, правових і технічних засад процесу інформаційно-технічного забезпечення судів. У межах такого підходу реформа переходу від Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) до Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС) постає головним практичним експериментом, на прикладі якого можна оцінити і здобутки, і межі чинної державної політики цифровізації правосуддя.

Цей процес бере свій початок зі Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, яка окреслила напрям щодо «забезпечення широкого використання інформаційних систем (ІС) для надання більшої кількості послуг „електронного правосуддя“; створення в судах інформаційних систем електронного менеджменту» [148]. На рівні процесуального закону нові вимоги закріплено у статті 14 Цивільного процесуального кодексу України, яка передбачає здійснення цивільного судочинства з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи [53]. Безпосереднім інструментом реалізації цього завдання стала Концепція побудови ЄСІТС,

затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 7 листопада 2019 року № 1096, яка передбачала ведення електронного діловодства, запровадження «Електронного суду» й побудову системи на засадах гібридної розподіленої хмарної технології [149].

Практична реалізація задуму, однак, оголила саме ті вади, які вже проаналізовано вище. Система не функціонувала як цілісна. Історично вона складалася радше як сукупність окремих програмних рішень, створених у різний час і на різних технологічних стеках, а кожен з ключових функцій – від документообігу до фіксації перебігу засідань забезпечував власний модуль. Частина цих рішень було побудовано на архітектурі та технологіях кінця 1990-х – початку 2000-х років, а отже вони вже не піддаються модернізації. Інші побудовані на новіших, але теж фактично вже застарілих технологіях. Така технологічна різноманітність спричиняє збої в роботі та підвищує ризики для інформаційної безпеки й збереження даних [2].

Об'єктивність такої оцінки була підтверджена незалежним контролем. При взаємодії Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації та Міністерства цифрової трансформації, за сприяння Проєкту ЄС «Право-Justice» і програми USAID «Справедливість для всіх» у 2023–2024 роках проведено технічний і функціональний аудит ЄСІТС, за результатами якого було підтверджено технічну застарілість, архітектурну неспроможність і функціональну обмеженість системи та надано рекомендації щодо розроблення нової [2].

Концепцію оновленої системи ЄСІКС було затверджено наказом Державної судової адміністрації України від 30 квітня 2025 року № 178, і саме цей акт започаткував новий етап трансформації старої системи юридично. Принциповою новизною документа є переведення фокусу з комп'ютеризації окремих робочих місць на побудову сучасного оптимізованого судового інформаційного простору. Саму реформу заплановано здійснити у два етапи з горизонтом завершення до 2028 року, де перший етап охоплює 2025–2026 роки, а другий – 2026–2028 роки [2, с. 44].

Світоглядну основу ЄСІКС становить система основоположних її принципів. Їх 15, і всі вони є вкрай важливими для досягнення основної мети системи: створення ефективного, прозорого та доступного правосуддя для всіх учасників судових процесів. Це такі принципи, як: людиноцентричність, доступність та інклюзивність, уніфікація та єдність, якісне управління даними, інтероперабельність, захищеність та надійність, забезпечення технологічної незалежності від вендора та розробника, використання технологічної спадщини, збереження історичних даних, урахування користувацьких поведінкових патернів, достатня зворотна сумісність, інкрементність (поетапна розробка та впровадження), ефективність, доцільність і своєчасність, сприяння самопредставництву.

Вони задають іншу логіку проєктування, за якої пріоритетом стають потреби кінцевого користувача, безперервність та оптимізованість робочих процесів.

Для забезпечення більш високої економічної ефективності під час розробки та подальшої експлуатації системи, розробники вбачають найбільш доцільним впровадження єдиного централізованого рішення, яке забезпечить інтеграційне середовище реалізації необхідної функціональності. «Спроектвана за принципом компонованої архітектури система забезпечить перевикористання наявних сервісів, функціональних компонентів і даних, зробивши їх доступними користувачу через єдиний інтерфейс» [2, с. 16].

Серед окремих функціональних компонентів центральне місце належить підсистемі електронного документообігу суду, яка охоплює весь рух електронної справи від автоматизованого надходження електронних документів до архівного зберігання справи в цифровій формі. Що є найбільш цікавим: саме в цій підсистемі у частині її функціоналу прямо передбачається використання технології штучного інтелекту, зокрема при генерації проєктів документів, перевірці текстів документів на наявність орфографічних та змістових помилок, формуванні стислого змісту документа, підборі релевантної судової практики, підборі оптимальної моделі розгляду справи та

навіть для створення віртуального аватару-асистента. Проте одночасно з посиленням на можливість використання штучного інтелекту згадана Концепція визначає, що місце та допустимі межі застосування ШІ в ЄСІКС мають відповідати консолідованій думці європейської суддівської спільноти, «що знайшла своє закріплення в Європейській етичній хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, а також у 26 Висновку Консультативної ради європейських суддів „Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві“, які визначають виключно асистивну роль штучного інтелекту в судових системах» [2, с. 42].

Загальна оцінка зробленого така. Реформа ЄСІКС є дуже важливим, своєчасним та професійним кроком на шляху цифровізації судочинства, який (звісно ж за умови фахової практичної реалізації) здатен не тільки досягнути задекларованої мети, а ще й створити достатні передумови до нових трансформаційних кроків, що спиратимуться на новітні технології, зокрема ті, корисний потенціал яких ми наразі лише вивчаємо.

Тим важливішим вже зараз є розуміння й того, що залишилось поза межами концепту реформи ЄСІКС, яка уніфікує наявні процесуальні форми, але не пропонує кроків щодо їх подальшої технологічної трансформації.

Як приклади наявних доктринальних дефіцитів можна навести невизначеність щодо правосуб'єктності цифрових учасників процесу, зокрема ШІ-агентів та децентралізованих автономних організацій, використання в якості доказів цифрових речей, використання технології блокчейн для забезпечення незмінності даних у судовому провадженні, використання смарт-контрактів при здійсненні судочинства тощо. І все це не просто технологічний футуристичний калейдоскоп – це все те, з чим більшість держав світу буде мати справу вже у найближчому майбутньому.

Невизначеність щодо правосуб'єктності ШІ-агентів не може виглядати суто теоретичним питанням у 2026 році. Так, Естонія вже позиціонує себе як перша у світі держава, що заявила про намір запровадити для ШІ-агентів

окремі цифрові ідентифікатори, які дозволяли б їм діяти від імені особи у верифікований і підконтрольний спосіб [150].

Також цілком зрозуміло, що відсутність законодавчих процесуальних рамок для більш широкого застосування штучного інтелекту (за межами лише асистивного функціоналу) є блокуючою перешкодою і не може бути компенсовано на рівні Концепції та усунено на рівні засобів інформаційної системи.

Із цього випливає, що ЄСІКС варто сприймати не як завершальну точку реформи, а як необхідний базовий рівень, на якому стає можливою повноцінна цифрова трансформація судочинства. Проте перехід від наздоганяючої (рефлексивної) до випереджальної (проактивної) моделі регулювання потребує самостійних правових і організаційних рішень, які чинна реформа лише позначає, але не забезпечує. Опису та обґрунтуванню таких рішень і присвячено наступний підрозділ.

4.2 Запропоновані способи розв'язання проблем

Від того, що держава вже зробила, доречним буде перейти до побудови концептуально нових теоретичних моделей використання інформаційних технологій, які у переважній більшості виходять за межі поточного реформувального циклу. Такі моделі ми можемо умовно розподілити на три основні (різні, але пов'язані між собою) напрями: реалізація максимального потенціалу технологій штучного інтелекту при здійсненні цивільного судочинства, третейський розгляд спорів як випробувальне середовище для процесуальних інновацій та інші технологічні інструменти, що мають забезпечити державі умови випереджального розвитку у сфері судочинства.

4.2.1 Особливості використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві

Дискусія про штучний інтелект у правосудді традиційно будується навколо питання можливості допуску таких технологій до судової діяльності. Це запитання вже втратило актуальність: штучний інтелект є не прогнозом, а процесуальним фактом, із яким суди й учасники справ стикаються повсякденно. Це технологічне явище вже стало помітною частиною повсякденної реальності людства, а поточні темпи його розвитку переконливо демонструють, що вже в найближчому майбутньому ці технології відіграватимуть трансформаційну роль у більшості галузей інтелектуальної діяльності. Тому більш продуктивною є вже інша постановка проблеми: за яких архітектурних і нормативних умов застосування штучного інтелекту не буде підривати основоположних гарантій цивільного процесу та як зробити так, щоб реалізація потенціалу нових технологій не призвела до неприйнятних втрат у якості судочинства. Основна мета цього сценарію – максимізація функціональності та ефективності судочинства. Центральна теза цього підрозділу полягає в тому, що переважна частина наявних заперечень проти штучного інтелекту, за уважної їх оцінки стосується не технології як такої, а лише найпримітивнішого способу її використання, а саме використання універсальної мовної моделі загального призначення, позбавленої юридичної спеціалізації, прив'язки до достовірних джерел, локального контролю, механізмів перевірки та фіксації дій.

Докази численних фактів професійного несприйняття ШІ ми знаходимо у прикладах з національної судової практики. В ухвалі Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 8 лютого 2024 року у справі № 925/200/22 апелювання учасника справи до «позиції» ChatGPT щодо вже вирішеного судом питання було кваліфіковано як недобросовісне користування процесуальними правами та неповага до суду. Водночас Суд відмовився визнавати відповіді мовної моделі достовірним доказом й

сформулював межу, що згодом набула характеру орієнтиру: штучний інтелект здатний бути корисним допоміжним засобом у сфері правосуддя, проте не може заступити роль судді [151]. Подальша практика виявила і зворотний бік явища – проникнення згенерованого тексту до самих судових актів: апеляційний суд скасував вирок першої інстанції, мотивувальна частина якого спиралася на теоретичні міркування, згенеровані ChatGPT, що поставило під сумнів самостійність суддівського розсуду [152]. Поява процесуальних документів із галюцинаціями штучного інтелекту, включно з викривленням змісту норм і практики, стала предметом окремого наукового аналізу [153].

Сукупність висловлюваних застережень можна звести до п'яти повторюваних ліній, які прямо кореспондують із проблемами, окресленими вище: фабрикація неіснуючих норм, рішень і правових позицій; непрозорість алгоритмічного висновку (проблема «чорної скриньки»); відсутність у штучного інтелекту правосуб'єктності й похідна від неї невизначеність адресата відповідальності; ризики для конфіденційності даних; нарешті, загроза ерозії суддівської незалежності. Цей критичний дискурс в Україні є доволі розвиненим: він охоплює різні академічні позиції, зокрема ті, що пов'язують допустимість застосування з обов'язковим людським контролем (Я. Берназюк) [13], пропонують заборону делегування здійснення правосуддя алгоритмічним системам (Ю. Матвєєва) [154]; пропонують систему підходів та умов використання ІІІ (В. Рядінська, О. Карпушова) [155]. Паралельно формується початковий квазі-регуляторний шар, роль якого наразі виконують рекомендації щодо відповідального використання штучного інтелекту [156] та європейські етичні орієнтири [6].

Розглянемо «вади» ІІІ послідовно. Галюцинація мовної моделі є не помилкою у звичному розумінні, а є закономірним наслідком самого принципу її роботи – послідовного передбачення найімовірнішого наступного елемента тексту. Там, де факт багаторазово й одноманітно представлений у навчальних даних, відповідь буде коректною; там, де факт є

рідкісним, новим або взагалі неіснуючим, модель усе одно сформує статистично правдоподібний витвір – комбінацію символів, що «має вигляд» номера постанови, правдоподібно звучить як прізвище судді чи відтворює правову позицію в стилістиці, характерній для актів певного суду. Стилiстично бездоганий i водночас позбавлений фактичного підґрунтя, такий текст є небезпечним саме через цю оманливу досконалість. Показово, що сама фахова література з машинного навчання визнає обмеженість здатності великих мовних моделей точно відтворювати знання, а проблему походження відповіді й оновлення знань – відкритою [157, с. 1].

Інженерна відповідь на це обмеження визріла задовго до поширення широковідомих чат-моделей і сьогодні вже має статус галузевого стандарту: це пошуково-доповнена генерація (retrieval-augmented generation), запропонована у праці П. Льюїса зі співавторами як поєднання мовної моделі із зовнішнім сховищем знань (непараметричним індексом документів), звідки система добирає релевантні фрагменти ще до формування відповіді. Як зазначають дослідники: «Ми провели ретельне дослідження навченого компонента пошуку, підтвердивши його ефективність, а також продемонстрували, як індекс пошуку можна замінити „на ходу“ для оновлення моделі без необхідності її перенавчання» [157, с. 5]. У юридичних термінах таку конфігурацію доречно уявляти не як знавця, що відповідає з пам'яті, а як дослідника, котрий спершу запитує з реєстру відповідні акти й рішення, опрацьовує їх і лише потім будує відповідь, прив'язану до знайдених джерел із точними посиланнями, а за їх відсутності прямо про це повідомляє. Українські державні реєстри, передусім Єдиний державний реєстр судових рішень, є структурованими цифровими масивами, придатними слугувати такими авторитетними зовнішніми бібліотеками. Надійність зростає ще більше, коли над генерацією надбудовується верифікаційний шар, окрема перевірна стадія, на якій інша модель зіставляє кожне твердження з підтягнутими документами й блокує відповідь у разі розходження. Так відбувається трансформація «штучного інтелекту,

який вигадує» до штучного інтелекту з перевіреними висновками, прив'язаними до джерел. При цьому слід також розуміти, що державний реєстр судових рішень хоча і є важливим джерелом контексту, не може бути джерелом достатнім для надійного виконання моделлю аналітичних функцій. При розгляді справи суддя одночасно бере до уваги: норми законодавства, фактичні обставини справи, наявні докази, позиції сторін та інших учасників процесу, судову практику по відповідній категорії справ. Тож штучний інтелект для адекватного виконання зіставних когнітивних завдань має отримувати щонайменше ті ж самі дані – звісно, у цифровій формі як єдино можливій у цьому разі. Отримання цього «широкого» контексту дає можливість враховувати його повною мірою, а процес судження при такому врахуванні пояснювати.

Тут ми торкаємось ще глибшого рівня критики ШІ, який стосується не результатів, а самої природи технології: модель оперує юридичною формою: нормативними формулюваннями, типовими конструкціями, термінологією – не торкаючись змісту, який ця форма опосередковує. Класичний уявний експеримент Дж. Сьорла про «китайську кімнату» демонструє, що формально бездоганне маніпулювання символами саме по собі не свідчить про розуміння позначеного ними сенсу [158]. Для процесу, побудованого на вимогах щодо вмотивованості судового рішення [53], це принципова перешкода: не може вважатися законним акт, мотиви якого лишаються незрозумілими навіть для того, хто його постановив. До того ж, у глибоких нейромережах опрацювання відбувається в межах сотень мільярдів параметрів, чиї нелінійні взаємодії не вкладаються у послідовність кроків, яка є доступною до інтерпретації.

Проте навіть ця перешкода не є абсолютною. Останніми роками сформувалася окрема дисципліна – механістична інтерпретованість, мета якої полягає в тому, щоб «прочитати» чорну скриньку ШІ-моделі зсередини. Дослідження компанії Anthropic щодо моделі Claude 3 Sonnet показало, що за допомогою розріджених автокодувальників можна виокремлювати значні

масиви внутрішніх ознак, статистично пов'язаних із конкретними поняттями й навіть із категоріями безпеки: упередженістю, оманливістю, улесливістю [159]. Ідеться не про «читання думок» моделі чи вичерпне пояснення кожної відповіді, а радше про дедалі повніший інструментарій, що дає змогу певною мірою «зазирати» у внутрішні механізми її поведінки. Дослідження є важливим науковим кроком у переході від сприйняття нейромереж як «чорних скриньок» до прозорих та контрольованих систем. Найновіші результати цієї ж дослідницької програми свідчать, що інструментарій швидко потужнішає. У липні 2026 року дослідники Anthropic описали в мовних моделях «глобальний робочий простір» – компактний набір внутрішніх репрезентацій, які модель здатна вербалізувати і якими можна керувати, та показали, що через нього читаються й ті міркування, які не потрапляють у видимий текст відповіді, включно з ознаками прихованих намірів [160]. Для правосуддя це означає принципову можливість доповнити аудит зовнішнього сліду системи аудитом окремих аспектів її внутрішньої «когніції», хоча ці результати поки мають статус нерецензованого препринту і стосуються моделей самої компанії. Цю ж лінію додатково доповнює суто процесуальний запобіжник: аудиторський слід. Коректно спроектована система фіксує кожен крок взаємодії (текст запиту, перелік використаних джерел, попередню та фінальну версії відповіді, внесені людиною правки). У такому випадку опосередкований штучним інтелектом процес здатен стати навіть прозорішим за суто людський, у якому значна частина інтелектуальних операцій назавжди залишається прихованою у свідомості людини-судді.

Питання правосуб'єктності залишається також відкритим та недоопрацьованим. Наразі ані українська, ані європейська правові системи не визнають штучний інтелект суб'єктом права, а отже, він не здатний самостійно нести юридичну відповідальність. Коли алгоритмічна рекомендація стає підставою неправомірного рішення, що завдає шкоди, умовно постають три можливі суб'єкти відповідальності: розробник моделі,

організація, що її експлуатує та особа, яка її використовує. Вочевидь, відповідальним завжди має бути той суб'єкт, який з використанням інструменту вчиняє дії, що спричиняють настання юридичних наслідків. Архітектурним засобом реалізації цього підходу є концепція обов'язкового збереження людської ланки (human-in-the-loop) всюди, де алгоритмічний результат породжує правові наслідки. Таке бачення є безальтернативним на поточній стадії розвитку ШІ та гарантує відсутність ризиків «заміщення судді» через остаточне усунення людини з процесу винесення судових рішень.

Щодо питання відповідальності ми можемо розглядати й ідею розподіленої моделі, де розробник системи ШІ відповідає за можливості й обмеження моделі, оператор – за коректність її розгортання, а суддя чи правник – за безпосередні результати використання. Схожий підхід не є винаходом доби штучного інтелекту й має світові прецеденти в таких галузях, як медицина, фінанси, авіація тощо.

На відміну від питання відповідальності, проблема конфіденційності потребує не лише регуляторної, а й архітектурно-технічної відповіді. Значна частина вітчизняної критики ототожнює «сервіс штучного інтелекту» з хмарною послугою від великого іноземного постачальника, якому правник, надсилаючи запит, фактично передає і сам текст запиту і всі долучені матеріали. Таке ототожнення є хибним. Альтернативою є локальне розгортання моделі у внутрішньому контурі установи, за якого кожен із запитів ніколи не залишає її комп'ютерне обладнання, внутрішню мережу суду.

Реалістичними для бюджету, співмірного з можливостями українського державного органу, такі рішення зробив стрімкий поступ компактних відкритих моделей високої якості. Модель Gemma 4 за архітектури «суміші експертів» із сукупних 26 мільярдів параметрів активує під час висновку лише близько 3,8 мільярда, випереджаючи на відкритих рейтингах моделі, у рази більші за неї, і може працювати цілком офлайн на комп'ютерах та у

локальній мережі установи суду. Модель підтримує понад 140 мов, а отже є прямо орієнтованою на повноцінний цифровий суверенітет (повний контроль установи над власними даними, інфраструктурою та самою моделлю) [161]. Техніки стиснення (дистиляція знань, прунінг, квантизація) разом із доменною спеціалізацією на ретельно відібраному українському правничому корпусі: актах законодавства, рішеннях із Єдиного державного реєстру, доктрині, узагальненнях практики та статистиці наділятимуть малу спеціалізовану модель можливостями перевершувати великі моделі загального призначення на правничих завданнях, подібно до того, як вузький фахівець перемагає ерудита на полі власної спеціалізації. Звідси прямо впливає концепт цифрового суверенітету правосуддя: локальні моделі усувають ризики зовнішнього спостереження за ухваленням рішень, залежності від технологічного курсу чужої юрисдикції, раптового припинення обслуговування та односторонньої зміни його комерційних умов. Локальні моделі функціонують як звичайна інфраструктура установи, що їй належить, а не як орендована послуга. Саме на такій основі вибудовується й перший національний проєкт створення власної великої мовної моделі – «Сяйво» (Мінцифра спільно з «Київстаром»), орієнтований на український контекст і призначений для роботи в державних сервісах. Його мета – зробити критичну мовну інфраструктуру власністю держави, не потрапляючи у залежність від зовнішніх постачальників [144].

Найбільш медійним і водночас найменш точним образом для професійної юридичної дискусії є образ «ІІІ-судді» як системи, що одноосібно ухвалює судові акти. Неможливість реалізації саме такого сценарію наразі має не технологічну, а суто нормативну природу. Стаття 124 Конституції України встановлює механізм здійснення правосуддя виключно судами, а стаття 127 вимагає, щоб суддею був громадянин України, який відповідає визначеним вимогам [136]. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [162]. Відповідно, жодна ІІІ-

система не може бути суддею ані в українській, ані в європейській моделі. Це обмеження є нормативним і не відпадає з жодним технічним кроком удосконаленням моделей.

Проте це не означає, що саму ідею алгоритмізованого правосуддя треба повністю відкидати. Виглядає так, що припустимими можуть бути контрольовані винятки щодо окремих категорій справ, де змістовний правовий аналіз мінімальний, а основну частину роботи становить точне відтворення усталеного й легко алгоритмізованого процесуального порядку: судові накази у безспірному стягненні заборгованості, стандартні вимоги про стягнення аліментів, а також малозначні справи з усталеною практикою. Тут помічник на основі штучного інтелекту може готувати проєкт судового акта з прив'язкою до матеріалів реєстру та усталеної практики, який суддя перевіряє, коригує або відхиляє. Це не знецінює правосуддя, а перерозподіляє суддівський час із рутинних категорій на складні справи, тож економічний ефект тут буде очевидним.

Поряд із підготовкою проєктів актів розгортається друга цінна функція – аналітичне опрацювання справ, що розглянуті судами, та відстеження сталості судової практики, що впливає зі схожих правовідносин. У цій ролі штучний інтелект виступає не заміником судді, а додатковим аналітичним шаром над вже наявною судовою інфраструктурою (зокрема над контуром ЄСІКС): він виявляє розбіжності, групує однотипні справи та сигналізує про відхилення, відповідаючи саме на потреби у передбачуваності судових рішень. Така модель є цілком узгодженою з наявними міжнародними орієнтирами – Європейською етичною хартією СЕРЕJ 2018 року, яка вимагає, щоб штучний інтелект слугував загальному інтересу, поважав основоположні права й залишався під контролем користувача, не нав'язуючи готового результату [6], а також з Висновком № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів щодо допоміжних технологій у судовій діяльності [163]. Фактично цей же напрямок аналітики судової практики може бути використано для вдосконалення правового поля

через виявлення прогалин у праві у випадках, коли саме вони виступили першопричиною неузгодженості висновків суддів при розгляді цивільних справ, що впливають зі схожих правовідносинах та при споріднених фактичних обставинах.

У підсумку перелік «сутнісних вад» штучного інтелекту фактично описує лише один режим: універсальну модель загального призначення, яка позбавлена правничої спеціалізації, не спирається на достовірні зовнішні джерела, працює поза локальним контуром і не має ані перевірного шару, ані фіксації висновків/дій. Хибним при цьому є не сам зміст критики, а безпідставне перенесення її висновків з конкретного об'єкта на цілий феномен. Натомість належно спроектований правничий штучний інтелект, який є спеціалізованим, має пошуково-доповнену генерацію і верифікацію, розгортається локально, зберігає людську ланку та аудитований слід вже сьогодні є валідованим інженерним шаблоном, придатним до впровадження, а отже, таким, що вже потребує правильного нормативного оформлення та розумної регламентації. Технологія послідовно рухається назустріч людині: знижує поріг входу, вчиться пояснювати власні висновки, позбувається залежності від постачальників та зменшує апаратні вимоги. У зв'язку з цим правнича спільнота має відповідати на цей рух з тією самою професійною серйозністю, з якою свого часу вона опановувала перші текстові редактори, матричні принтери, комп'ютерні правові бази, електронний підпис і, нарешті, повноцінне дистанційне електронне судочинство.

4.2.2 Третейські суди як тестове середовище для інновацій судової системи

Аналіз, проведений вище, демонструє той факт, що державне правосуддя за своєю природою не є сприятливим середовищем для сміливих високотехнологічних експериментів: ставки тут надто високі, процесуальна

форма свідомо ригідна, а наявність конституційної вимоги щодо виконання функцій судді людиною встановлює жорстку межу для інновацій та експериментів. Постає закономірне запитання: чи існує в національній правовій системі альтернативний простір, у якому нові технологічні рішення можна було б випробувати на реальних спорах, не наражаючи на ризик порушення основоположних гарантій, встановлених для такого соціального інституту, як система правосуддя? Відповідь, яка пропонується, полягає в тому, що таким простором є третейський розгляд справ, який варто свідомо використовувати як полігон для відпрацювання інновацій перед їх перенесенням у державне судочинство.

Така придатність третейського розгляду до цієї ролі ґрунтується на його особливій правовій природі.

Законом України «Про третейські суди» встановлено, що «третейським судом є недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин». Це означає, що юрисдикція третейського суду походить не від владних повноважень держави, а від волі сторін, вираженої у третейській угоді [164].

Як зазначив Конституційний Суд України, третейські суди не є державними органами, не входять до системи судоустрою і не здійснюють правосуддя, а їхні рішення не є актами правосуддя. Натомість вони є недержавними незалежними органами захисту майнових і немайнових прав у сфері цивільних і господарських правовідносин [165]. Саме ця обставина має ключове значення. Оскільки третейський розгляд не є державним правосуддям, конституційні норми, що визначають правовий статус судді, тут не діють у той самий спосіб, а отже, за згодою сторін стають припустимими санкціоновані відхилення від звичних процесуальних стандартів. І тут виникає простір, у якому й можливе технологічне експериментування.

Дуже важливо одразу прояснити, що таке експериментування не означає беззаконня. Зовнішні межі поля діяльності вже окреслені законодавцем, і вони не мають штучних обмежень для технологій. По-перше, відповідно до статті 6 Закону України «Про третейські суди» з юрисдикції третейських судів вилучені окремі великі категорії справ, зокрема спори про визнання недійсними нормативно-правових актів, справи у сімейних правовідносинах (крім таких, що виникають із шлюбних договорів), справи про банкрутство, справи за участю органів державної влади чи місцевого самоврядування, справи, пов'язані з державною таємницею, а також багато інших [164]. Держава в такий спосіб захищає найбільш чутливі сфери цивільних та адміністративних правовідносин від можливості використання недержавних інструментів вирішення спорів.

По-друге, держава додатково зберігає контроль над результатом через інститут оскарження рішення третейського суду та процедуру видачі виконавчого листа на його примусове виконання. Отже, межі для експериментування вже обмежені законом ззовні, і завдання полягає не в тому, щоб превентивно дисконтувати ідеї додатковими заборонами, а в тому, щоб збільшити кількість тестових сценаріїв використання та користуючись цим побачити реальні горизонти технології.

Першим очевидним напрямом такого випробування є підготовка проєктів рішень третейських судів за допомогою штучного інтелекту та створення супровідних систем підтримки прийняття рішень. У третейському провадженні, де сторони добровільно погодилися на відповідний формат, інструмент на основі штучного інтелекту може готувати проєкт рішення, прив'язаний до правових джерел і релевантної практики за вже описаною архітектурою з пошуково-доповненою генерацією та верифікаційним шаром. Оскільки остаточне рішення ухвалює третейський суддя (арбітр), принцип обов'язкового збереження людської ланки залишається непорушним, а третейське середовище дає змогу випробувати ШІ-моделі на справжніх

спорах без тих конституційних ризиків, що супроводжують державне правосуддя.

Другим напрямом є онлайн-вирішення спорів з автоматизованим виконанням його рішень. Третейський розгляд можна повністю перевести у цифровий формат із автоматизованим проведенням засідань, а для придатних до цього процесуальних випадків - поєднати його додатково з механізмами автоматизованого виконання рішень, побудованих на основі технології блокчейн з використанням смарт-контрактів, що детальніше буде розглянуто нижче. Консенсуальна природа третейського розгляду робить його найприроднішим середовищем для першого випробування моделей, у яких результат вирішення спору може реалізовуватись у вигляді автоматизованого його виконання. В цьому випадку сторони будуть позбавлені необхідності залежати від складних процедур примусового виконання рішень третейських судів, які знаходяться за периметром швидкого третейського розгляду спору.

Запропоновані технологічні відхилення потребують власних, специфічних для штучного інтелекту запобіжників, які не дублюють вже наявних законних гарантій, а доповнюють їх. Першим є поінформована згода сторін на застосування штучного інтелекту в їхній справі. Фактично це переводить абстрактну суспільну тривогу та недовіру до технологій у площину автономії волі учасників, які свідомо обирають відповідний формат. Другим є захищеність даних у поєднанні з повним аудиторським слідом – автоматичною фіксацією кожного кроку роботи системи (тексту запиту, переліку використаних джерел, попередньої та фінальної версій проєкту, внесених людиною правок). Ці дві умови, накладені поверх передбачених законом меж підвідомчості та судового контролю, формують достатній захисний контур, не вимагаючи запровадження жодних штучних додаткових обмежень.

У випадку, якщо системні дослідження, які були проведені в такому тестовому середовищі, на практиці доведуть свою ефективність та продемонструють рівень рішень, зіставний з рівнем професійної людини-

арбітра, це буде дуже добрим знаком, а одночасно й стимулом для послаблення нормативної рамки. Наприклад, державою можуть бути внесені зміни до Закону України «Про третейські суди» в частині визначення «третейського судді», доповнивши її опцією розгляду спору спеціалізованою ІІІ-системою для алгоритмічного вирішення спору, а також можуть бути скорочені винятки із підвідомчості справ третейським судам. Так, наприклад, без жодних системних ризиків з кола наявних обмежень для третейського розгляду можуть бути прибрані справи, що виникають з трудових відносин, справи з захисту прав споживачів, справи, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України.

Запропонована модель має й ширше інституційне значення. З одного боку, фактична «природна монополія» держави на вирішення спорів супроводжується відомими негативними наслідками: хронічним перевантаженням судів, повільністю розгляду, інерційністю практики та слабкими стимулами до інновацій. Розвинений сектор третейського розгляду послаблює вплив названих негативних факторів та виконує функцію фактично єдиного конкурентного стимулу до вдосконалення державного судочинства. З іншого боку третейський розгляд виконує функцію механізму трансферу: рішення, валідовані у середовищі з «низькими ставками» й добровільною участю сторін, дають емпіричні докази придатності та готові архітектурні шаблони, які згодом можуть бути перенесені до державного цивільного судочинства з відповідно відкаліброваними запобіжниками. Полігон у цьому сенсі є не самоціллю, а контрольованим джерелом інновацій, що живить більш складну та довготривалу реформу.

Це означає, що третейський розгляд справ з використанням надсучасних технологічних продуктів здатен забезпечити постійне функціонування та наявність у державі інформативного зворотного зв'язку саме від того експериментального рівня, якого державне правосуддя нормативно позбавлене.

4.2.3 Забезпечення державою умов випереджального розвитку інструментів цивільного судочинства

Попередні підрозділи окреслили три передумови переходу до нової якості судочинства: новий технологічний та інфраструктурний контур ЄСІКС, розумним чином спроектований правничий штучний інтелект та інститут третейського розгляду справ як гнучке середовище для випробування інновацій. Проте ми не можемо говорити про випереджальний розвиток держави допоки вона займатиметься лише автоматизацією вже наявних процесів. Ключова теза полягає в тому, що замість оцифрування старих процедур можливо від самого початку проектувати нову, орієнтовану на штучний інтелект та інші сучасні технології архітектуру правозастосування, з тим, щоб безліч попередньо випробуваних сценаріїв легко інтегрувались в єдине ціле з новими технологічними здобутками.

Рух назустріч інноваціям потребуватиме введення нового загального поняття. Для подальшої наукової дискусії пропонується концепт «системи автоматичного правозастосування» як рамкової категорії, що охоплює кілька самостійних складових: «автоматичне правосуддя», «автоматичну адміністративну процедуру», «автоматичні державні сервіси» та «автоматичне нормопроєктування». Споріднену логіку частково відображає й вже наявна міжнародна дискусія навколо так званої агентної держави (the agentic state), у якій інтелектуальні системи здатні виконувати рутинні завдання, координувати дії між установами та навіть готувати проекти політик за збереження людського нагляду [166].

Для концепту систем автоматичного правозастосування слід одразу визначити межі його можливого застосування: усі питання, вирішення яких має алгоритмічну дискретну логіку, а тому є не стільки юридичними, скільки технічними – можуть (а тому й мають) передаватися техніці, тоді як усе, що має політичну або ціннісну природу, залишається за людиною. Саме цей «водорозділ» може в кожному окремому випадку використовуватись для

визначення оптимальних меж автоматизації та слугувати запобіжником від підміни демократичного вибору алгоритмом.

Випереджальний розвиток вимагає наявності низки передумов: він не може бути реалізованим за відсутності нормативних, матеріальних, технологічних, наукових та кадрових ресурсів, які б на рівні держави у розумний спосіб були б об'єднані з чітко визначеною політичною волею та мали запит суспільства на його успішну реалізацію.

4.2.3.1 Законодавство 2.0

Щоб автоматичне правозастосування стало можливим, передусім змінитися має сама форма закону. Поняття «Законодавство 2.0» у цьому дослідженні позначає переосмислення законодавства: перетворення права паперової епохи на право цифрової епохи. Основною ознакою такого нового права є безперервне забезпечення державою користувачів правової інформації усіма наявними нормативно-правовими актами у форматі та порядку, максимально зручних для споживачів такої інформації та її машинної обробки.

Первісною його основою є повне оцифрування національних правових джерел. Україна вже має певну базу у вигляді офіційного веб-порталу законодавства, однак просте оцифрування тексту саме по собі ще не робить його придатним або зручним для машинної обробки: це лише перший, найнижчий шар перетворення.

Наступним та визначальним шаром є машинозчитуваність права за замовчуванням. Ідеться не просто про цифровий текст, а про нормативні акти, структуровані так, щоб автоматичні системи могли швидко та якісно опрацьовувати не тільки їхній синтаксис, а й засвоювати зміст. Цей концепт уже сформований у світовій практиці під назвою «Правила як код» (Rules as Code): у дослідженні Організації економічного співробітництва та розвитку

«Cracking the Code» обґрунтовано створення машинозчитуваної версії правил паралельно з їхнім звичайним текстовим викладом і вбудовування технологій (програмного коду) безпосередньо до нормативного акту [167]. Рухаючись далі, нам не слід обмежуватись забезпеченням технічної здатності у прочитанні нормативного тексту, а шукати нові горизонти можливостей в здатності комп'ютерних систем не тільки розпізнавати текст, а й навіть чітко розуміти його.

Не маючи наміру занурюватись тут глибоко у філософську або навіть біологічну дискусію про можливості сучасних комп'ютерних технологій розуміти сенси чи виносити логічні судження внаслідок обробки природної мови просто зазначу, що станом на зараз є набагато більше підстав допускати таку можливість, ніж це було усього п'ять років тому. Наразі науково-технічний прогрес в розвитку технології великих мовних моделей не зупиняється, і більше того, прискорюється, і він здатен вже в найближчому майбутньому зробити ці факти цілком очевидними та такими, що не потребують ніяких додаткових доказів. Довідково зазначу, що тест Тьюрінга, розроблений для оцінки здатності машини демонструвати поведінку, невідрізнену від людської, був успішно пройдений ще такими старими за мірками теперішнього часу мовними моделями GPT-4.5, так і LLaMa-3.1-405B [168].

Машинозчитуване законодавство не є суто теоретичним проєктом, а певна робота в цьому напрямку вже має і результати: затверджені технічні стандарти. Стандарт Akoma Ntoso, ухвалений консорціумом OASIS у межах LegalDocML, пропонує юридичний XML-словник для подання законодавчих і судових документів у такому вигляді, щоб машина могла оперувати їхньою структурою та змістом [169]. На рівні Європейського Союзу запроваджено Європейський ідентифікатор законодавства (ELI), який надає актам стабільні унікальні веб-ідентифікатори та онтологію для машинозчитуваних метаданих [170], а також Європейський ідентифікатор судових рішень (ECLI), що виконує аналогічну функцію для судової практики [171].

У сукупності ці інструменти надають змогу зв'язувати правові дані, тобто формувати загальноєвропейський граф правових знань.

Важлива можливість, яку відкриває машинозчитуване право, полягає у зв'язуванні норми з практикою її застосування, зокрема судовим процесом. За допомогою ідентифікаторів на кшталт ELI та ECLI кожен норму можна пов'язати із судовими рішеннями, в яких вона застосована, утворюючи живий правовий масив, де співвідношення між приписом і його тлумаченням є явним і доступним для автоматичного аналізу.

Рухаючись ще далі вперед, усталений вже термін «машинозчитуваність» ми маємо додатково розширити до ще більш широкого терміну – «машиноспоживність». Фактично нормативний акт може мати не лише текстову частину, а й відповідний їй програмний код, який у необхідних випадках буде автоматично використовуватись (виконуватись) інформаційно-комп'ютерними системами для реалізації волі законодавця.

Якщо для одних юрисдикцій концепція «право як код» виглядає занадто футуристично, то інші вже роблять практичні кроки у цьому напрямку. Прикладом слугує проєкт «Better rules – better outcomes» з Нової Зеландії. Як вказують його автори: «Методологія „Better Rules“ дає нам можливість розробляти законодавство як у письмовій формі, так і у вигляді програмного коду ще на самому початку процесу розробки політики, забезпечуючи збереження первісного задуму законодавства в програмному коді з самого початку» [172].

Ще одна корисна можливість такого підходу до нормотворення полягає у безперервному моніторингу якості правового масиву засобами штучного інтелекту. Щойно законодавство стає машинозчитуваним, машиноспоживним та пов'язаним із практикою, системи ШІ будуть здатні в режимі реального часу здійснювати його ревізію: виявляти прогалини, внутрішні суперечності, застарілі та фактично «мертві» норми, а також випадки неоднакового застосування нормативних приписів судами. На цій основі профільні органи можуть готувати обґрунтовані зміни до

законодавства, а саме право перетворюється на об'єкт постійного машинного контролю якості. У такій логіці поняття «досконалого нормативно-правового акта» вперше набуває операційного, придатного до перевірки змісту.

Цікаво, що цей самий механізм спрощує порівняння однотипних правових інститутів у різних юрисдикціях і створює технічну основу для конвергенції права. Цей аспект є вкрай важливим в контексті виконання Україною зобов'язань з гармонізації національного законодавства з нормативним полем ЄС. Обов'язки України щодо адаптації та поступового наближення національного законодавства до права Європейського Союзу впливають насамперед з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої Законом України № 1678-VII, зокрема зі статті 474 Угоди та відповідних секторальних положень і додатків до неї [173].

Практична корисність концепту «Законодавство 2.0» розгортається одночасно у двох основних напрямках. З одного боку, оцифровані правові бібліотеки світу різко здешевлюють порівняльне правознавство, а штучний інтелект допомагає добирати, адаптувати та запозичувати вдалі іноземні норми й інститути, сприяючи поступовій конвергенції права. З іншого боку, ті самі інструменти служитимуть насамперед внутрішньому впорядкуванню національних правових масивів.

Особливо важливо підкреслити, що машиноспоживне право не означає машинного ухвалення політичних рішень. Тут застосовується сформульований попередньо принцип розподілу компетенцій: формалізація та дизайн структури норм може бути справою техніки, тоді як ціннісний вибір, що втілюється у законодавстві, залишається прерогативою законодавця, тобто людини. Машиноспоживність слугує прозорості та спрощенню (автоматизації) застосовності права, а не витісненню демократичних принципів нормотворення. Ще однією важливою технічною передумовою описаних перетворень є модернізація державних реєстрів, яку буде розглянуто далі.

4.2.3.2 Державні реєстри 2.0. Реєстр судових рішень

Машиноспоживне право органічно потребує настільки ж придатної до машинного опрацювання інфраструктури даних. Центральним вузлом такої інфраструктури для цивільного судочинства (а рівно й судочинства в цілому) є Єдиний державний реєстр судових рішень, ведення якого забезпечує Державна судова адміністрація на підставі Закону України «Про доступ до судових рішень» і який є відкритим для безоплатного цілодобового доступу [60]. Концепт «Реєстри 2.0» означає перетворення цього ресурсу з пасивного сховища текстів на активну комп'ютерну систему, структуровану й придатну для ефективного опрацювання комп'ютерними системами різного функціоналу та технологічного стеку, зокрема й тими, що використовують технології штучного інтелекту. Провідними тут є два напрями: структурування даних «назустріч ШІ-моделі» та використання реєстру як еталонного джерела даних для правничого штучного інтелекту. Сама Концепція ЄСІКС уже передбачає модернізований реєстр судових рішень, що передбачає семантичний пошук і автоматичне знеособлення даних [2], і запропонований концепт розвиває далі це архітектурне бачення.

Перший напрям полягає у структуруванні даних реєстрів у спосіб, орієнтований на потреби аналітичних і генеративних систем. Нині реєстри зберігають дані та судові рішення переважно як суцільний текст, тоді як концепт «Реєстри 2.0» вимагатиме їх додаткової постобробки. Для судових рішень це може бути, наприклад: виокремлення фабули кожного рішення, категоризація справ за деталізованими класифікаторами та формування структурованих метаданих, що пов'язують рішення з застосованими нормами за допомогою ідентифікаторів на кшталт ECLI [171] та використання стандарту Akoma Ntoso [169]. При цьому максимально корисним на стадії імплементації буде одночасне поєднання двох підходів: ретроспективного опрацювання вже існуючого масиву судових рішень і застосування стандартизованих машиноспоживних шаблонів на етапі ухвалення, щоб

кожне нове рішення було структурованим з моменту його першої публікації у реєстрі. Основна мета є очевидною – рішення суду має бути легким у пошуку та максимально «зрозумілим» для його опрацювання різнорізними комп'ютерними системами. Така ж сама логіка цілком прийнятна і для будь-яких інших державних реєстрів, проте цілком очевидно, що кожен з них буде мати власну архітектуру та власні набори даних виходячи з власного функціонального призначення та можливості посвідчувати для користувачів ті чи інші факти, що мають юридичне значення.

Обмежувальним чинником вже зараз стає не потужність ШІ-моделі, а якість даних, які вона обробляє. Тому другий напрям розглядає судовий реєстр як еталонне джерело не тільки основних (акти органів судової влади), а й додаткових (супроводжуючих контекст рішення) даних, необхідних для ефективного застосування штучного інтелекту. Структуровані, очищені та пов'язані з конкретними справами та нормами права дані є, по суті, зовнішньою базою знань для архітектури з пошуково-доповненою генерацією та основним джерелом експертизи для будь-яких систем підтримки прийняття рішень. З огляду на це якість і повнота корпусу судових даних самі по собі стають завданням правової політики: потрібно забезпечити, щоб усі рішення дійсно існували в цифровій структурованій формі, без дублів і розбіжностей.

Так, додатково до текстів судових рішень, реєстр можна доповнити технічними записами судових засідань, повне фіксування яких суд і так здійснює відповідно до статті 247 Цивільного процесуального кодексу України [53]. Прив'язка цих записів і стенограм до справи перетворює реєстр на своєрідну «машину часу», що зберігає не лише результат, а й деталі перебігу судового процесу. Основне призначення цього шару нині є суто внутрішнім: він слугує джерелом даних при здійсненні апеляційного та касаційного контролю за повнотою й коректністю судового розгляду, за аналогією з тим, як відеозапис обшуку дозволяє провести подальшу оцінку законності відповідної слідчої дії. Але усі дані, що збираються та

обробляються в межах судових процесів, становлять виняткову цінність для здійснення «доменно-специфічного донавчання» спеціалізованих моделей ШІ (адаптації великих попередньо навчених мовних моделей з метою задоволення потреб конкретних галузей або професійних сфер) [174, с. 3]. Мова тут йде про донавчання саме тих моделей, які дозволятимуть у майбутньому генерувати проєкти рішень на рівні, співставному з якістю документів, які підготовлені професійними суддями.

Розширення обсягу даних, що зберігаються не потребує поступок у забезпеченні приватності. Ту саму модель, що вже закладена в статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» [60], варто поширити й на новий шар даних: максимальна відкритість поєднується з автоматизованим знеособленням персональних даних (знову ж таки, це може робитися в автоматизованому режимі з використанням технологій штучного інтелекту), тобто з розвитком наявного механізму заміни ідентифікуючої інформації позначеннями на кшталт «Особа» з номером. Так зберігається баланс між публічністю правосуддя та захистом персональних даних учасників процесу.

Належним чином структурований і наповнений вичерпними супровідними даними реєстр є цінним не лише для процесу створення та донавчання спеціалізованих систем судового ШІ. Відкриваються й похідні можливості щодо впровадження нових підходів до аналізу даних судової статистики на великих масивах даних: аналіз ефективності та строків розгляду різними судами та різними суддями, моніторинг одноманітності судової практики, виявлення процесуальних аномалій та патернів, що можуть свідчити про корупційні правопорушення, а також забезпечувати прозоре управління судовою системою в цілому. Ці аналітичні спроможності будуть створюватись в результаті належного формування наборів якісних даних, які будуть містити вичерпну інформацію про розгляд кожної справи судом та їх професійного подальшого структурування.

4.2.3.3 Системи фіксації та валідації фактів, що мають юридичне значення

Масиви даних, які підлягають автоматизованій обробці, мають бути надійними, а надійними вони є лише тоді, коли надійними є самі факти, що до них потрапляють. Відповідно, ще одним важливим інструментом забезпечення випереджального розвитку є побудова систем фіксації та валідації фактів, що мають юридичне значення.

Цивільне процесуальне право оперує категорією електронних доказів: відповідно до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України [53] електронними доказами є «інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (у тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі». Проте електронна форма сама по собі не вирішує проблеми надійного забезпечення незмінності змісту даних, що за її допомогою зберігаються. Тому на законодавчому рівні Законом України «Про електронні документи» [7] було впроваджено поняття електронного документа, який має зміст, виражений у цифровій формі, інструменти ідентифікації його автора та криптографічні гарантії незмінності цього змісту.

Так, наразі відповідно до статті 17-1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»: «Удосконалений електронний підпис чи печатка повинні відповідати таким вимогам: бути однозначно пов'язаним (пов'язаною) з підписувачем або створювачем електронної печатки; надавати можливість ідентифікувати підписувача або створювача електронної печатки; створюватися з використанням особистого ключа, який підписувач або створювач електронної печатки може з високим рівнем достовірності використовувати під власним одноосібним контролем; бути

пов'язаним (пов'язаною) з електронними даними, на які накладено удосконалений електронний підпис чи печатку, таким чином, щоб будь-яка наступна зміна таких даних могла бути виявлена» [175].

Загальною особливістю функціонування таких класичних систем забезпечення довіри є наявність певного централізованого посередника, який одночасно надає сторонам обміну цифровими документами гарантії автентифікації їх авторів (підписантів) та незмінності змісту. Це кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг, які мають відповідати низці спеціальних вимог до них, установлених законом та бути акредитованими державою, в особі центрального засвідчувального органу. Інформація про таку акредитацію розміщується на офіційному веб-сайті Національного агентства України з акредитації, а також іноземних органів з оцінки відповідності, акредитованих відповідно іноземними органами з акредитації – підписантами багатосторонньої угоди про визнання Міжнародного форуму з акредитації та/або Європейської кооперації з акредитації (EA MLA). З використанням цієї ж технології в Україні успішно було реалізовано й державний сервіс, який вже став стандартом де-факто – «Дія.Підпис».

Такий механізм використання електронного документообігу вже є впровадженим та реально працює, проте розвиток комп'ютерних технологій дозволяє піти ще далі в питаннях фіксації фактів, що мають юридичне значення та реалізувати відповідний функціонал без використання послуг від централізованих посередників, а отже повністю позбутися будь-якої залежності від них. Така можливість випливає з використання технології блокчейн (Blockchain), перша практична реалізація якої була презентована при створенні першої у світі криптовалюти біткоїн (Bitcoin) [176]. Технологія блокчейн відноситься до широкого класу технологій – технологій розподіленого реєстру. На сайті Банку міжнародних розрахунків міститься наступне визначення технології розподіленого реєстру: «Технологія розподіленого реєстру (DLT) охоплює протоколи та супутню

інфраструктуру, які дозволяють комп'ютерам, розташованим у різних місцях, пропонувати та перевіряти транзакції, а також синхронізовано оновлювати записи в мережі» [177]. Попри те, що мова йде про «пропонування та перевірку транзакцій» технологія може бути застосованою ширше та використовуватись для оновлення в мережі взагалі будь-якої інформації. Далі наводяться певні характерні особливості даної технології:

1) Таке децентралізоване сховище даних зазвичай має дуже розгалужену систему, окремі вузли якої, розташовані географічно по всьому світу, мають однакову інформацію, яка є «валідованою», тобто такою, яку обґрунтовано вважають достовірною одночасно усі учасники мережі.

2) Інформація, яка «зберігається» у такому розподіленому реєстрі, завжди має часову мітку та не може бути ретроспективно видаленою/зміненою особою, яка її попередньо додала до реєстру.

3) Системи, побудовані з використанням технології розподіленого реєстру, підтримуються великою кількістю валідаторів, а отже працюють безперервно 24/7 і є дуже стійкими до зламу з боку атакуючої особи (неможливо отримати доступ та змінити дані, які знаходяться одночасно на тисячах комп'ютерів по всьому світу).

4) Системи, побудовані з використанням технології розподіленого реєстру, переважно є публічними та доступ до інформації, що в них зберігається є загальним.

5) Переважна більшість систем, побудованих з використанням технології розподіленого реєстру, є порівняно дорогим механізмом збереження даних (оскільки реалізована за принципом надлишкового їх дублювання), а вартість збереження даних безпосередньо залежить від їх обсягу.

Щодо функціонального призначення таких систем - слід уточнити, що технологія сама по собі не накладає жодних власних обмежень на потенційно можливі сценарії їх використання. Проте при розробці нових

систем з використанням технології розподіленого реєстру треба враховувати їх особливості, про які вже було сказано вище.

Описана технологія є вельми універсальною та вже фактично використовується для того, щоб без участі централізованих посередників:

- передавати цінність дистанційно від однієї особи до іншої;
- двом особам дистанційно обмінятися цінностями на заздалегідь визначених умовах (функціонал смарт-контрактів «smart-contracts»);
- постійно зберігати важливі дані у цифровій формі;
- верифікувати осіб;
- випускати в обіг (емітувати) цифрові активи (цифрові речі);
- залучати кошти для ведення бізнесу;
- токенизувати активи реального сектору економіки тощо.

У даному випадку нас цікавлять можливості використання технології для функціональних потреб інформаційних систем, що забезпечують цивільне судочинство. Цей інструмент дозволяє фіксувати будь-які дані в чітко відстежуваних та суворо хронологічній послідовності.

Звісно ж, ідея використання технології розподіленого реєстру для підвищення ефективності правоохоронної та судової діяльності не є абсолютно новою.

Так у роботі Fahad F.Alruwaili описується модель CustodyBlock – ланцюг зберігання доказів, побудований на основі блокчейну та смарт-контрактів. Вона забезпечує контрольований і відстежуваний доступ до ланцюга доказів для задіяних учасників, наприклад, судів, правоохоронних органів, юридичних фірм тощо, та гарантує, що всі учасники мають відповідні повноваження для зберігання, обміну та спільного використання даних з фіксацією випадків звернення та обробки, а докази зберігаються без ризику атак [178].

Показово, що вимога повної відтворюваності дій із цифровими об'єктами вже дістала унормування в суміжній кримінально-правовій площині. Характеризуючи міжнародну практику поводження з

арештованими віртуальними активами, О. Метелев виокремлює серед фундаментальних принципів «принцип відтворюваності дій (auditability) – створення умов для відтворення кожної дії, пов’язаної з переміщенням або моніторингом активів, у подальшому судовому розгляді» [179, с. 311]. У цивільному судочинстві цю саму логіку втілює вимога повного аудиторського сліду систем фіксації юридично значущих фактів.

Ще один практичний приклад демонструє нам КНР, яка впроваджує технології дуже агресивно та не зволікає з впровадженням блокчейн-інновацій в судову діяльність, а вже протягом тривалого часу розгортає та експлуатує блокчейн-інфраструктуру. Ще у вересні 2018 року Ханчжоуський інтернет-суд запустив власну судову блокчейн-платформу, до якої юридично значущі дії заносяться у незмінний спосіб. Станом на жовтень 2019 року вона вже зберігала понад 1,98 мільярда інформаційних одиниць [180]. Згодом цей підхід дістав загальнонаціональне нормативне закріплення: у 2022 році Верховний народний суд КНР ухвалив Рекомендації щодо посилення застосування технології блокчейн у судовій сфері, які ставлять за мету сформувати єдину відкриту систему технічних стандартів блокчейну для правосуддя й об’єднати суди та суспільні сектори в інтероперабельний (технологічно взаємопов’язаний) блокчейн-альянс [181].

Після демонстрації можливостей використання технології розподіленого реєстру для потреб цифровізації судочинства повернемося до загального погляду на сучасні механізми фіксації фактів, що мають юридичне значення, тобто до державних реєстрів, які на загальнодержавному рівні виконують свою незамінну роль в частині цих аспектів правозастосування. Виглядає цілком очевидною можливістю використання потенціалу технології розподіленого реєстру при проєктуванні сучасного дизайну державних реєстрів. Вже зараз окремі державні реєстри могли б мати децентралізовану або комбіновану структуру. В майбутньому це неминуче призведе до потенційного розширення функціоналу державних реєстрів, а отже до створення принципово нових варіантів взаємодії між

ними та іншими елементами цифрової інфраструктури держави. Так, наприклад, суди при розгляді справи зможуть моментально отримувати інформацію, необхідну для встановлення тих чи інших обставин, що мають значення для розгляду справи, перевіряти факти, накладати арешт на майно та грошові кошти осіб та знімати його, контролювати виконання судових рішень та багато чого іншого.

Повертаючись до питання створення в державі належних нормативно-правових передумов для розвитку судових інновацій та інструментів електронного врядування в більш широкому контексті важливим буде повернутись до законодавчої ініціативи щодо внесення змін до Закону України «Про публічні електронні реєстри» з метою «легалізації» технології розподіленого реєстру як потенціально можливої для використання в державних реєстрах. Потрібною є рамкова норма, яка б створювала умови для розвитку в майбутньому таких моделей, адже сучасна законодавча база не дозволяє навіть пілотувати альтернативні моделі державного управління та здійснення реєстрації прав на майно та інших прав.

4.2.3.4 Системи підтримки прийняття судових рішень

Усі описані вище чинники цифрової трансформації правосуддя звісно ж є цінними кожен сам по собі, проте їх цінність також великою мірою полягає в можливості створення нових інструментів, спрямованих на підвищення ефективності роботи на основній ланці цивільного судочинства – безпосередній щоденній професійній діяльності судді. Технологічно можливою стане розробка та створення систем підтримки прийняття судових рішень – інформаційно-технічних комплексів, та програмних продуктів, які візьмуть на себе абсолютну більшість рутинної, зокрема й інтелектуальної, праці та вивільнять час судді для виконання того, що ще тривалий час не піддаватиметься автоматизації: дослідження доказів, тлумачення норми,

здійснення морального, ціннісного вибору. Такі системи ніколи не зможуть реалізувати весь можливий потенціал, якщо не будуть мати постійного та надійного доступу до необхідних даних: високотехнологічного машинозчитуваного права, судової практики, доповненої розширеними супровідними даними по кожній окремій справі (матеріалами справи у цифровій, структурованій і також машинозчитуваній формі), державних реєстрів, даних з інформаційно-комунікаційної системи ЄСІКС, цифрових архівів судових рішень, та інших надійних джерел якісних та верифікованих даних.

Створені не як системи прийняття рішень, а як системи, що мають лише підтримувати такий процес, за власним дизайном, вони жодним чином не перебиратимуть на себе повноваження судді щодо винесення судових рішень: вони лише збиратимуть дані, аналізуватимуть їх, пропонуватимуть сценарії наступних кроків та чернетки процесуальних документів. Остаточне судження залишатиметься за людиною, відповідно до конституційної вимоги здійснення правосуддя виключно судом та європейських стандартів суддівської діяльності, які прямо застерігають від підміни судді алгоритмом та наголошують, що право на розгляд справи судом передбачає саме людське суддівство.

Практичну цінність такого інструмента найлегше проілюструвати через порівняння двох сценаріїв праці. Сьогодні суддя іноді самотійно, а іноді за допомогою помічника виконує десятки різnorідних операцій, кожна з яких потребує витрат часу й розумового зосередження: вичитує томи матеріалів, розшукує релевантну практику та теоретичні наукові праці, перевіряє правильність арифметичних розрахунків, відстежує процесуальні строки, створює проекти процесуальних документів. Більшість з цих дій є механічними, повторюваними, а тому виснажливими. Системи підтримки не додають до переліку обов'язків судді ще одну додаткову функцію – вони перебудовують сам підхід до праці судді, переводячи більшість названих операцій з цілковито ручних на машинно підготовлені. Тож далі подивимось

на перелік тих нових можливостей, яких до появи відповідних технологій штучного інтелекту просто не існувало.

Технічно системи підтримки прийняття судових рішень постають як єдине робоче середовище судді, інтегроване в комплексну систему ЄСІКС. Відкриваючи справу, суддя бачить її вже попередньо опрацьованою: усі отримані матеріали згорнуто в стислий конспект, факти окремо зведено в хронологію, наявні та поки що відсутні докази структуровані, релевантні норми й практику підібрано, а у разі, якщо наявних доказів достатньо – мотивувальна та резолютивна частини майбутнього рішення оформлені у вигляді чернетки. Майже одразу суддя розуміє загальний контекст та знаходить ті моменти, що потребують більш глибокого занурення та дослідження.

Відповідно, першу групу нових можливостей формує зміна принципів роботи з матеріалами справи в цілому. Обсяг матеріалів провадження нерідко сягає тисяч аркушів, і саме ознайомлення з ними поглинає непропорційно велику частку суддівського часу. Система автоматичного узагальнення здатна за лічені хвилини згорнути весь масив матеріалів справи у структурований конспект: стислу фабулу, позиції сторін, перелік доказів і коло спірних питань і все це з посиланням на конкретний аркуш справи напроти кожного власного твердження. Суддя одразу отримує вичерпну карту матеріалів, у якій будь-яку тезу можна одним рухом зіставити з її першоджерелом, тож стислість тут не призводить до втрати контролю над кожною окремою деталлю.

Звісно ж, переглянувши перший отриманий бріф-огляд справи, суддя неодмінно складе власне враження щодо найбільш складних та найменш очевидних її фрагментів та захоче з ними розібратись детальніше. І тут знову ж таки системи підтримки прийняття судових рішень пропонують принципово новий варіант інтелектуального пошуку, який буде дуже сильно відрізнятись від знайомих нам стандартних пошукових опцій «за датою», «за назвою», «за ключовим словом» тощо.

Запит до системи підтримки прийняття судових рішень може бути задано у зручній для користувача формі природною мовою у таких форматах як, наприклад: «які документи з наданих містять докази своєчасності сплати суми боргу відповідачем», «скільки разів позивач письмово в паперовій або електронній формі звертався до відповідача з вимогою повернути борг перед зверненням до суду», «чи були серед дій відповідача такі дії, що можуть свідчити про повне або часткове визнання ним боргу». Відповідь системи на ці чи будь-які інші запитання завжди супроводжуватимуться поясненням логіки, міститиме посилання на докази, що містяться в матеріалах справи, або повідомлення про відсутність в матеріалах справи даних, необхідних для надання обґрунтованої відповіді на запит.

Автоматична реконструкція хронології вибудовує з розрізнених документів єдину послідовність подій, відразу оголюючи прогалини й розбіжності в часі. Наприклад, легко можуть бути виявлені невідповідності, коли дата на одному доказі суперечить даті на іншому. Робота, що раніше забирала години гортання паперових томів, стискається до кількох запитів до системи.

Система буде здатною знаходити невідповідності не лише у хронології подій. Вона може забезпечити такий рівень логічного аналізу доказів, щоб самостійно та цілком позначити місця, де показання свідків розходяться, де документ суперечить поясненню сторони або де одне й те саме твердження по-різному було викладено в різних матеріалах справи. Сюди ж додається опрацювання технічних записів судових засідань, а звукозапис судового засідання автоматично перетворюється на текст із позначками часу, що робить протоколи судових засідань придатними до пошуку та зіставного аналізу з усіма іншими наявними матеріалами. Суддя таким чином отримує не просто зручний доступ до доказів, а ефективний інструмент для виявлення суперечностей між ними. Фактично суддя може отримати від системи висновок про те, що показання свідка, надані в судовому засіданні, суттєво відрізняються від його ж письмових пояснень, що також містяться в

матеріалах справи, або повністю спростовуються іншими документальними доказами.

Відчутною перевагою інтелектуального шару систем підтримки прийняття судових рішень є універсальність в роботі з доказами різної природи. Фотографії, схеми, банківські виписки, листування, аудіоматеріали, відеоматеріали, протоколи судових засідань система зводить до єдиного впорядкованого представлення з можливістю автоматизованого опрацювання. Цей функціонал додатково підсилюється здатністю системи на технічному рівні приховувати або знеособлювати відомості, які з тих чи інших підстав не підлягають розголошенню. Все це є підготовчою, суто технічною роботою, яка нині здійснюється суддею та/або апаратом суду, і яка зможе повністю перейти до машини ще до початку розгляду справи судом.

Наступна група можливостей пов'язана безпосередньо з правовим полем та практикою його застосування. Класичний пошук судової практики за реквізитами чи ключовими словами систематично пропускав рішення, у яких одну й ту ж саму правову проблему було викладено іншими словами, через що суддя ризикував не знайти релевантного прецеденту. Семантичний пошук добирає справи за подібністю правовідносин і фактичних обставин, спираючись на структуровані реєстри й наскрізні ідентифікатори, описані в попередніх підрозділах. Замість випадкової вибірки суддя отримує вичерпний зріз того, як суди вже вирішували аналогічні спори, а отже, і дійсну картину усталеної практики, а не її випадковий фрагмент. Розумність пошуку нових систем полягатиме й в тому, щоб замість технічної пропозиції сотень формально релевантних прецедентів обирати десяток, але саме тих, що найбільше відповідають фактичним обставинам цієї конкретної справи (навіть без необхідності з боку користувача системи описувати ці унікальні фактичні обставини). Але це ніяк не позбавляє суддю можливості вільно формулювати на власний розсуд будь-який інший варіант пошукового запиту релевантної практики, наприклад: «надай мені приклади вирішення тотожних

спорів у разі, якщо відповідачем є непрацездатна особа», або «знайди два найбільш протилежних за змістом прецеденти у справах певної категорії». Жодні «неінтелектуальні» пошукові системи не здатні опрацьовувати такі запити, зроблені природною мовою.

Логічним продовженням описаного функціоналу є підказка норм, що підлягають застосуванню. Спираючись на машинозчитуване законодавство та аналіз попередньої судової практики, системи підтримки прийняття судових рішень зможуть пропонувати судді перелік норм права, що регулюють спірні відносини, у редакції, чинній на дату розгляду або на будь-яку іншу необхідну дату із застереженням щодо усіх норм, які набирали чинності, втрачали її або зазнавали змін у відповідний період. Тим самим мінімізується один із найпідступніших ризиків: ризик застосування застарілої редакції норми права або пропуск спеціальної норми. Фактично професійний досвід та знання судді будуть забезпечені додатковим шаром, що буде страхувати суддю-людину, зводити до мінімуму ризики професійних помилок при здійсненні правосуддя та, відповідно, піднімати загальний рівень довіри до судової влади в державі.

Окреме місце в роботі систем підтримки прийняття судових рішень посідає контроль єдності судової практики. Система автоматично звірятиме проєкт рішення з вже сформованою судами вищих ланок доктринальною лінією щодо відповідної категорії справ та сигналізуватиме судді, якщо запропонований висновок відхиляється від усталеного підходу без пояснення з боку судді причин такого відступу. Непослідовність та некогерентність судової практики є однією з хронічних вад вітчизняного правосуддя, що підриває довіру до суду й передбачуваність правозастосування. Коли подібні спори вирішуються суддями по-різному, страждає сам принцип рівності учасників процесу перед законом та судом та принцип правової визначеності. Автоматичне виявлення розбіжностей не зобов'язує суддю наслідувати позицію більшості колег, проте не дає відступити від неї непомітно, спонукає його альтернативно: або приєднатися до усталеної позиції, або свідомо й

мотивовано її переглянути. Окремо слід сказати й про дуже корисний антикорупційний ефект від впровадження відповідного функціоналу, який буде «підсвічувати» відхилення як ознаки можливих корупційних злочинів, боротьба з якими є важливою запорукою оздоровлення судової системи, що, своєю чергою, є зобов'язанням нашої держави на шляху євроінтеграції.

Окреме важливе місце посідає практика Європейського суду з прав людини. Ігнорування обов'язковості її врахування для національних судів є самотійною помилкою. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 року «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [182]. Системи підтримки прийняття судових рішень будуть здатні піднімати релевантні рішення ЄСПЛ за змістом справи, співвідносячи національний спір із вже виробленими у Страсбурзі стандартами. Таким чином, вимога застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ перестає залежати від того, чи згадав про неї конкретний суддя, оскільки цей аспект технічно буде вбудовано в саму процедуру підготовки проєкту судового рішення.

Третя велика група нових функцій стосуватиметься процесу підготовки самого проєкту рішення. Архітектура з пошуково-доповненою генерацією надасть змогу системі сформувати чернетку основних елементів документа: вступної, описової, мотивувальної, резолютивної частин судового рішення. Система буде здатна враховувати типовий порядок викладення тез у мотивувальній частині з орієнтацією на професійний стиль та ділові звички кожного окремого судді індивідуально. При цьому система спиратиметься виключно на матеріали справи та підібрані в результаті інтелектуального пошуку релевантні норми права, а не на «внутрішню пам'ять» великої мовної моделі.

Робота судді над вже згенерованою автоматично чернеткою також буде мати власні інноваційні риси. Так суддя матиме можливість природною мовою обговорювати з системою як з людиною-помічником будь-які

питання, що виникли в нього в результаті роботи над чернеткою, наприклад задавати уточнюючі питання щодо того, чому саме були, або навпаки чому не були застосовані ті чи інші норми права, чому було надано перевагу одних доказів над іншими чи чому були певні обставини не описані в мотивувальній частині.

Розвантажуючи суддю, система не обов'язково має працювати лише в послідовному режимі. Який саме режим роботи судді потрібен – завжди вирішуватиме він сам. Так, система може працювати й у зворотному режимі: не генеруючи власний текст для людини, а перевіряючи текст, створений людиною. У такому режимі проєкт рішення може бути перевірений системою на повноту та несуперечливість його положень: чи відповіла мотивувальна частина на кожен з доводів сторін, чи немає в тексті внутрішніх суперечностей, чи кожен висновок судді підтверджується доказом, що є в матеріалах справи, та чи немає помилок у посиланнях на застосовані правові норми. За відповідним запитом вона може виконати роль прискіпливого внутрішнього рецензента, який незалежно від обсягів матеріалів справи ніколи не втомлюється й нічого не пропускає, причому робить це ще до того, як рішення побачать сторони або суд вищої інстанції. Вимога вмотивованості судового рішення, закріплена статтею ЦПК України [53], дістає в такий спосіб додаткову технічну гарантію її дотримання, а якість судових рішень неминуче зростатиме.

Не можна не згадати окремо про арифметичні розрахунки, які при підготовці рішень суддями традиційно є стійким джерелом помилок. Обчислення розміру аліментів, неустойки, інфляційних втрат, судового збору, перебігу процесуальних строків – усі ці розрахунки система зможе виконувати точно й відтворювано, демонструючи водночас і формулу, і вихідні дані, на яких ґрунтується отриманий результат. Ризик арифметичних описок та помилок, здатних зіпсувати правильне по суті рішення, затягнути його виконання й зумовити потребу у додаткових діях щодо його виправлення, зводиться в такий спосіб до мінімуму.

Дещо складнішою є частина системи підтримки прийняття судових рішень, пов'язана з прогновною аналітикою. Належним чином донаведена на масиві судових рішень спеціалізована модель здатна оцінити ймовірні перспективи оскарження справи за аналогією з раніше вирішеними, демонструючи те, як зазвичай переглядалися рішення по подібних спорах і які саме чинники впливали на остаточний результат. Така оцінка корисна як орієнтир, що допомагає судді побачити власну позицію на тлі наявної практики апеляційного та касаційного перегляду. Слід вказати, що відповідна опція виконуватиме функцію орієнтиру, а не припису. Якщо ж виявлені наперед статистичні закономірності будуть мати пріоритет щодо аналізу конкретних обставин справи, ми згодом прийдемо до того, що підтримка процесу прийняття рішення непомітно перетвориться на його ухвалення алгоритмом – тобто стане саме тим, від чого ми наразі свідомо відмовляємось.

Аналіз великих масивів судових даних надасть побічну, проте суспільно важливу можливість: виявлення стійких аномалій. Систематичні відхилення окремого суду або судді від усталеної практики, нез'ясовні розбіжності в подібних справах чи нетипові строки розгляду можуть свідчити не лише про помилки, а й про потенційно можливі корупційні ризики. Тут система працюватиме вже не на конкретного суддю, а на якість правосуддя загалом, надаючи контролюючим органам інструмент обґрунтованого контролю. Залишається лише додати, що навіть просте усвідомлення суддею високої ймовірності виявлення його «нестандартної» поведінки через використання сучасних цифрових технологій вже саме по собі надасть статистично помітний антикорупційний ефект та буде цінним запобіжником від найбільш зухвалих спроб зловживання судовою владою з боку недобросовісних її представників.

Цілком зрозумілим також є й те, що усі описані можливості можуть обернутися на загрозу внаслідок схильності сучасних мовних моделей до галюцинацій. В праві це означає ризик посилення на вигадану норму чи

неіснуюче судове рішення. Саме тому архітектура систем підтримки прийняття судових рішень має проектуватися з урахуванням принципу наскрізної перевірюваності. Кожне посилання має вести до першоджерела, кожна теза – до відповідного аркуша справи, кожен розрахунок до застосованої формули. Система не претендує на безпомилковість. Її основне завдання є іншим. Вона має зробити можливі помилки помітними та виправними, залишаючи завжди останнє слово за суддею.

Повноваження завжди нерозривно пов'язані з відповідальністю. Оскільки суддя ухвалює рішення власноруч, він має чітко розуміти, на чому саме ґрунтується кожна з підказок системи, зберігати змогу їх вільно приймати або відхиляти.

Якщо оцінювати сукупний потенційний ефект від широкого впровадження систем підтримки прийняття судових рішень, то кожна з перелічених можливостей радше є зручним сервісом, ніж технологічним переворотом. Основна ж перевага полягає у вдалому їх поєднанні. Суддя, звільнений наскільки це тільки можливо від механічних дій з пошуку, звіряння й оформлення, отримує те, чого сучасному правосуддю бракує найгостріше: час та увагу для власне суддівської праці: вислухати, зрозуміти, зважити, розсудити. Прискорення розгляду справ, зменшення кількості помилок і вирівнювання практики постають тоді не як самостійні цілі, а як природний наслідок такого перерозподілу. У цьому й полягає основна цінність описуваних систем підтримки. Цифрові технології не змінюють суті правосуддя, а повертають судді змогу ним ефективно займатися.

Важливим є також те, що вже зараз в Україні проектування та побудова описаних систем підтримки прийняття судових рішень з використанням технології штучного інтелекту не є чимось фантастичним або дуже складним для реалізації. Вже існує та постійно вдосконалюється інфраструктурний контур ЄСІКС, ми вже маємо працюючий реєстр судових рішень, а держава працює над суверенними мовними моделями штучного інтелекту. Все це є належним та достатнім технологічним підґрунтям для розробки та

тестування такого роду систем. Бракує радше не технологій, а політичної волі та виваженого регулювання, а також стимулювання інновацій, які забезпечуватимуть державі випереджальний розвиток у розробці цифрової інфраструктури для правосуддя.

4.2.3.5 Цифрові системи альтернативного вирішення спорів цивільно-правового характеру

Останнім із запропонованих векторів випереджального розвитку є створення та розвиток цифрових систем альтернативного вирішення спорів цивільно-правового характеру. Логічним буде розглядати їх саме як допоміжний інструмент, який існує паралельно з державною судовою системою, а не як її заміник. Основне призначення такого роду систем полягає у розвантаженні судів й розширенні доступу учасників спорів до інструментів їх вирішення. Інструментів, які діють у режимі, встановленому державою та під її наглядом. Потреба такого нагляду з боку держави зумовлюється хоча б тією обставиною, що результат розгляду спору може вимагати примусового виконання, а інструменти для його реалізації існують лише у держави.

Буде розглянуто одночасно три форми альтернативного вирішення спорів: онлайн-вирішення спорів, цифрову медіацію та децентралізоване правосуддя.

В цілому, розвиток альтернативних форм вирішення спорів в Україні вже набуває ознак цілеспрямованої державної політики. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2025 року № 1022 утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань розвитку альтернативних способів вирішення спорів, яку очолює Міністр юстиції, й до складу якої входять заступники міністрів економіки, цифрової трансформації, соціальної політики та інших відомств [183]. Сам факт створення такого органу вже

свідчить, що держава розглядає альтернативне вирішення спорів як самостійний напрям інституційного будівництва, а отже, питання розглядатиметься не лише з теоретичної площини.

Концепт онлайн-вирішення спорів (online dispute resolution) описує спеціалізовані повністю цифрові майданчики для врегулювання цивільних спорів шляхом переговорів, медіації чи арбітражу.

Цей інструмент вже знайшов своє міжнародне визнання: ще у 2016 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі UNCITRAL було прийнято «Технічні нотатки щодо онлайн-вирішення спорів», які мають рекомендаційний характер, описують механіку розв'язання транскордонних спорів невеликої вартості та закріплюють її основні засади, до яких відносяться: справедливість, прозорість, належність процедури та підзвітність [184]. Ці «технічні нотатки» не створюють обов'язкових норм, проте задають мову й мінімальні стандарти, на які орієнтуються національні розробники подібних платформ.

Саме типові та малозначні спори, переважно ті, що виникають внаслідок використання фізичними та юридичними особами великих цифрових платформ, є природною сферою застосування ODR, де ця система істотно підвищує доступність вирішення конфлікту для сторін.

На цьому також наголошують і науковці Ю. Притика та С. Кравцов: невирішені дрібні спори, за їхнім висновком, «можуть посилити неефективність судових розглядів та сприяти обмеженню доступу до правосуддя» [185].

Модель ODR має вже декілька прикладів її реалізації, і її історія дає водночас як докази дієвості так і певні застереження. У приватному секторі майданчик урегулювання спорів eBay і PayPal, розгорнутий під керівництвом К. Рула, опрацьовує понад 60 мільйонів спорів щороку, причому близько 90 % із них вирішуються повністю програмно, тобто взагалі без участі людини [186]. У сфері публічного правосуддя показовим є канадський Трибунал із вирішення цивільних спорів провінції Британська Колумбія

(Civil Resolution Tribunal) - перший у Канаді державний онлайн-трибунал, що діє з 2016 року й розглядає спори у сфері спільної (кондомініумної) власності та дрібні майнові позови [187]. Кількість розглянутих спорів має тенденцію до зростання та сягнула 6928 справ у 2025 році [95]. Натомість, офіційна платформа онлайн-вирішення спорів Європейського Союзу, запущена 2016 року, була закрита 20 липня 2025 року: за висновком Європейської Комісії, нею користувалися до 200 разів на рік, у зв'язку з чим утримання платформи не відповідало принципам ефективності та результативності [188]. Цей контраст наочно свідчить про те, що дієвість ODR визначається не стільки адміністративними чинниками, скільки здатністю відповідати на реальний запит суспільства та ефективно вирішувати проблеми користувачів.

Для України продукти онлайн-вирішення спорів вже теж є предметом конкретного проєкту. У межах технічного співробітництва Європейський банк реконструкції та розвитку спільно з Британським інститутом міжнародного та порівняльного права розробив Концепцію платформи онлайн-вирішення спорів у справах з невеликою сумою позову, орієнтовану на господарські спори з ціною позову до ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб [189]. Метою платформи, що її має бути створено у взаємодії з Державною судовою адміністрацією України, є полегшення доступу до правосуддя для малого та середнього бізнесу через надання безоплатної правової інформації, рекомендацій щодо можливих шляхів вирішення спору та інструментів досудового врегулювання, а за відсутності результату сприяння передачі справи до суду. Концепція передбачає спільне проєктування й тестування пілотної моделі з її майбутніми користувачами. Інформації про подальшу долю цього проєкту наразі немає, можливо, затримка з його практичною реалізацією якось пов'язана з тривалим продовженням воєнного стану в Україні.

Найменш контраверсійною й найбільш готовою до практичного запровадження в Україні є цифрова медіація. В Україні вона (як і будь-який

інший варіант медіації) вже має законодавчу основу. Відповідно до пункту 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про медіацію» це «...позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [190]. Штучний інтелект, звісно ж, теж є здатним підтримувати цю процедуру на різних її етапах: від попереднього аналізу позицій сторін до формулювання проєктів угод, автоматизуючи врегулювання дрібних і типових спорів без будь-якого втручання в державну юрисдикцію. Підсилена послідовною тривалою інституційною підтримкою та ефективною промокампанією національного рівня цифрова медіація може стати найкоротшим шляхом до відчутного розвантаження судів. В Україні вже існує можливість обрати медіатора онлайн, проте повноцінної платформи, яка дозволяла би здійснювати онлайн весь процес медіації до його остаточного завершення ще не існує. Також існують обґрунтовані перестороги щодо відсутності сильної «клієнтської зацікавленості» в інструменті медіації враховуючи те, що її процес (на відміну від інших варіантів вирішення спорів) не завершується примусовим виконанням, а отже у разі недосягнення бажаного компромісу потребуватиме подальшого переходу до іншого (вже судового) інструментарію з безрезультатними втратами часу та коштів на процес медіації.

Найбільш новаторською та одночасно найбільш дискусійною формою є так зване децентралізоване правосуддя (Decentralized justice). Як проаналізовано в роботі Ф. Аста та співавторів, цей підхід поєднує технологію блокчейн, краудсорсинг і теорію ігор, залучаючи до вирішення спору обраних «присяжних», яких мотивують фінансові стимули, а також стимули, побудовані на використанні теорії ігор [49]. Ідея полягає в тому, щоб замінити централізований орган вирішення спорів на самоорганізовану спільноту, справедливість рішень якої забезпечується не кваліфікацією та авторитетом суддів або арбітрів, а набором економічних стимулів, створених для них.

Найрозвиненішим втіленням цієї ідеї є платформа Kleros, що використовує смарт-контракти та у випадковому порядку обраних присяжних. Економічна частина проєкту реалізована на основі використання власного віртуального активу – токєну (PNK), вперше публічно запропонованого ще у 2018 році. Учасник, який бажає стати присяжним, вносить у заставу певну кількість PNK, після чого алгоритм випадково відбирає склад журі, причому ймовірність бути обраним зростає пропорційно до розміру застави. Відібрані присяжні таємно голосують «так/ні», вирішуючи спір між сторонами, а винагороду (арбітражний збір, сплачений сторонами також у віртуальних активах) отримують лише ті присяжні, чий голос збігся з рішенням більшості. Відповідно ті, хто опинився в меншості, втрачають частину власної застави. У теоретико-ігровому сенсі це означає, що раціональний присяжний голосує за той результат, який, на його думку, підтримають і інші, адже чесні присяжні за задумом утворюють більшість і доходять між собою однакового та справедливого висновку [191].

Практичне використання проєкту Kleros поки що є невеликим та зосереджується у вузькій ніші. За даними дослідження Л. Берголли та співавторів, станом на середину 2020 року в системі було зареєстровано близько трьохсот спорів, переважно пов'язаних зі смарт-контрактами, а помітну їх частку становили спори щодо відповідності окремих віртуальних активів вимогам щодо їх лістингу (допуску до торгівлі) на біржах [191]. Інакше кажучи, децентралізоване правосуддя поки що обслуговує передусім ту саму частину цифрової економіки, всередині якої воно й виникло.

Перенесення цієї моделі у сферу класичного цивільного судочинства наразі не розглядається. Дослідники застерігають, що анонімні та економічно мотивовані присяжні створюють загрозу для базових процесуальних гарантій: можливість збільшувати заставу задля підвищення шансів бути обраним підриває саму ідею рандомізованого відбору, а інтенсивне спілкування присяжних між собою у закритих каналах комунікації створює ризик змови [191]. А. Жук додає, що накопичення голосуючих токєнів

дозволяє окремим «топовим» присяжним вирішувати справи незрівнянно частіше за інших, відтворюючи ту саму монополію на правосуддя, у якій прибічники децентралізації дорікають класичній судовій системі, а технічна складність участі часто змушує сторони звертатися за допомогою до фахівців [192].

З огляду на проаналізовані вище застереження децентралізоване правосуддя можна розглядати лише як перспективний інструмент для окремої категорії транскордонних, суто цифрових, високотехнологічних спорів, переважно там, де використання класичного інструментарію взагалі не є можливим.

Підсумовуючи, розглянуті цифрові інструменти альтернативного вирішення спорів окреслюють той простір, у якому технології здатні забезпечувати найшвидший практичний ефект. Україна підходить до цього простору певною мірою підготовленою: вона має законодавчу основу для медіації та третейського розгляду справ і навіть конкретний проєкт національної платформи онлайн-вирішення спорів. Завдання полягає в тому, щоб кожного дня засвоювати ці та інші нові форми вибірково та професійно, з максимальним використанням усього потенціалу сучасних інформаційних технологій, які можуть вдосконалити систему правосуддя у нашій державі.

Постійна орієнтація на потреби громадян та бізнесу дозволить з кожним кроком розширювати для них можливості доступу до правосуддя, покращувати його якість з одночасним зменшенням необхідних витрат часу та фінансів.

Висновки до Розділу 4

1. Реформа переходу від ЄСІТС до ЄСІКС є необхідним, своєчасним та професійно підготовленим базовим рівнем цифрової трансформації правосуддя: вона спирається на результати незалежних аудитів, систему

обґрунтованих принципів проєктування та поетапний план впровадження. Водночас установлено її принципову межу: реформа уніфікує та актуалізує наявні процесуальні форми, але не пропонує кроків щодо наступних кроків їх технологічної трансформації, а отже, сама по собі не забезпечує переходу до випереджальної моделі розвитку, який потребує самостійних правових та організаційних рішень.

2. Доведено, що переважна частина усталених заперечень проти штучного інтелекту в судочинстві стосується не технології як такої, а універсальної мовної моделі загального призначення без юридичної спеціалізації. Натомість належно спроектований правничий штучний інтелект - спеціалізований, із пошуково-доповненою генерацією на основі високотехнологічних державних реєстрів, верифікаційним шаром, локальним розгортанням, обов'язковим збереженням людської ланки та повним аудиторським слідом – уже сьогодні є придатним до впровадження шаблоном, що потребує не заборон та обмежень, а якісної нормативної регламентації.

3. Для контрольованого випробування таких рішень запропоновано використовувати третейський розгляд як гнучке тестове середовище, консенсуальна природа якого дозволяє за поінформованою згодою сторін відпрацьовувати інновації на реальних спорах без ризику для конституційних гарантій державного правосуддя.

4. Сформульовано концепт систем автоматичного та автоматизованого правозастосування та комплекс взаємопов'язаних інструментів випереджального розвитку: «Законодавство 2.0» як концепт машиноспоживного права, структурованого за міжнародними стандартами; «Реєстри 2.0» як концепт перетворення державних реєстрів, насамперед реєстру судових рішень, на еталонні джерела даних для правничого штучного інтелекту, системи автоматичного або автоматизованого правозастосування; системи фіксації та валідації юридично значущих фактів, зокрема з використанням технології розподіленого реєстру; системи

підтримки прийняття судових рішень (робочі середовища для судді, які перебирають на себе рутинні операції, зберігаючи остаточне судження за людиною); цифрові системи для альтернативного вирішення спорів. Розмежувальним критерієм автоматизації визначено межу, що пролягає між технічним і ціннісним: алгоритмізації підлягає лише те, що не має політичної або морально-ціннісної природи.

5. Системи фіксації та валідації юридично значущих фактів запропоновано розглядати як окремий напрям інфраструктури доказування, у якому технологія розподіленого реєстру забезпечує незмінність і відстежуваність записів, але не гарантує достовірності внесених даних. Доказова цінність таких записів визначається якістю перевірки на етапі внесення, тому нормативні вимоги мають зосереджуватися не на самій технології, а на процедурах первинної верифікації даних та статусі суб'єктів, які їх вносять.

6. Для систем підтримки прийняття судових рішень визначено раціональну нішу первинного впровадження - категорії справ з мінімальним змістовним правовим аналізом, де алгоритм готує проект судового акта на основі перевірених даних, а суддя перевіряє, коригує або відхиляє його, зберігаючи повну відповідальність за результат. Побічним ефектом таких систем є накопичення структурованої статистики розгляду, придатної для виявлення аномалій, зокрема нетипових строків, що можуть свідчити про організаційні або корупційні ризики.

7. Цифрові форми альтернативного вирішення спорів (онлайн-вирішення спорів, цифрова медіація, автоматизовані процедури для малих вимог) кваліфіковано як засіб розвантаження державного судочинства, що водночас розширює фактичний доступ до захисту права у спорах, судовий розгляд яких економічно невиправданий. Межею їх застосовності визначено вимогу добровільності участі та збереження за сторонами можливості звернення до державного суду.

8. У підсумку цифрові технології не змінюють суті правосуддя - вони повертають судді час та увагу для власне суддівської праці, а державі надають інструменти швидкого, передбачуваного та доступного судочинства.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні концепції цифрової трансформації цивільного судочинства України як зміни природи процесуальної діяльності з суто людської на технологічно-людську, а також в розробленні правових, організаційних і технологічних засад переходу до випереджальної моделі розвитку. За результатами дослідження сформульовано такі висновки.

1. Співвідношення права й технологій у сфері цивільного судочинства визначає феномен «нормативного запізнення» (нормативного лагу), за якого регламентовані правом процедури систематично відстають від технологічних можливостей та очікувань учасників цифрової взаємодії. Цей розрив має системний характер і проявляється у трьох вимірах: між процесуальною доктриною і технічними можливостями, між нормативним регулюванням і новими цифровими сервісами, між суспільними очікуваннями щодо якості та швидкості та реальною спроможністю судової системи. Подолання лагу потребує не пришвидшення реактивної нормотворчості, а зміни самої моделі регулювання на випереджальну.

2. Вітчизняна наука цивільного процесуального права пройшла шлях від технократичного розуміння електронного судочинства як «оцифрування» паперових процедур до його осмислення як організаційно-правової та соціальної трансформації, сформувавши усталені тематичні напрями досліджень. Разом з тим новітні технологічні явища, насамперед штучний інтелект, досліджуються переважно описово й компаративно, без доктринальної інтеграції в цивільно-процесуальну теорію, що й визначає дослідницьку прогалину, на заповнення якої спрямована ця робота.

3. Національне нормативне регулювання цифровізації цивільного судочинства сформувалося шляхом поетапної інституціоналізації: від законодавчого визнання електронного документа й дистанційних форм участі

у процесі через закріплення правового статусу єдиної судової інформаційної системи у процесуальному законі до запровадження обов'язкових електронних кабінетів і ухвалення Концепції ЄСІКС. Реформа переходу від ЄСІТС до ЄСІКС є необхідним, своєчасним та професійно підготовленим базовим рівнем цифрової трансформації, проте вона уніфікує вже наявні процесуальні форми і не створює правових передумов для їх подальшого технологічного переосмислення.

4. Іноземний досвід засвідчує спільну послідовність цифровізації правосуддя (унормування базових електронних процедур, поява повністю інституцій, які працюють цілковито онлайн, формування правил застосування штучного інтелекту та перегляд доказового права) за суттєвої відмінності форм їх нормативного закріплення. Для України оптимальним є не механічне запозичення, а критична адаптація кращих практик із поєднанням комплексного законодавчого регулювання, притаманного континентальній традиції, та гнучких підзаконних інструментів судової влади, здатних оперативно реагувати на технологічні зміни.

5. Національна практика застосування інформаційних технологій утворює цілісний технологічний контур (ЄСІКС як система керування справами, Єдиний державний реєстр судових рішень як інфраструктурний вузол відкритих даних, розвинена приватна екосистема юридичних технологій), який, однак, розвивається швидше за його нормативне й доктринальне осмислення. Виявлена асиметрія національної екосистеми (зосередженість на відкритих державних даних за нерозвиненості інструментів обробки приватних масивів доказів) окреслює й можливі напрями її подальшого розвитку.

6. Проблеми, що обмежують застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві, мають багаторівневий характер і не можуть бути розв'язані ізольовано. На інституційному рівні визначальними є централізована природа судової влади, консерватизм судової системи та відсутність простору для експериментів; на технологічному – залежність

можливостей штучного інтелекту від доступності та якості правових даних; на нормативному – структурна неготовність процесуального права і практика «державного неолуддизму»; на соціальному – недовіра суспільства, підживлювана загальною кризою довіри до судової влади.

7. Переважна частина усталених заперечень проти застосування штучного інтелекту в судочинстві стосується не технології як такої, а найпримітивнішого способу її використання - універсальної мовної моделі загального призначення без юридичної спеціалізації. Належним чином спроектований правничий штучний інтелект має відповідати, щонайменше, сукупності таких архітектурних умов: юридична спеціалізація моделі, пошуково-доповнена генерація на основі авторитетних державних реєстрів, верифікаційний шар, локальне розгортання в контурі установи, обов'язкове збереження людської ланки та повний аудиторський слід. За дотримання цих умов штучний інтелект є вже придатним до практичного впровадження інструментом, а отже потребує не заборон, а розумної нормативної регламентації.

8. Конституційна вимога здійснення правосуддя виключно судом установлює нормативну, а не технологічну межу автоматизації. Жодна система штучного інтелекту не може виконувати роль судді. У категоріях справ із мінімальним змістовним правовим аналізом (судові накази, безспірні стягнення, малозначні справи з усталеною практикою) допустиме контрольоване (автоматизоване) використання систем підтримки прийняття судових рішень, за якого алгоритм готує проект акта, а суддя перевіряє, коригує або відхиляє його, зберігаючи повну відповідальність за кінцевий результат.

9. Третейський розгляд справ за своєю консенсуальною природою є оптимальним тестовим середовищем для випробування технологічних інновацій цивільного судочинства. Конституційні вимоги до статусу судді тут не діють у той самий спосіб, юрисдикція походить від волі сторін, а держава зберігає контроль через інститути оскарження та видачі виконавчого

листа. Специфічними запобіжниками мають слугувати поінформована згода сторін на застосування штучного інтелекту та автоматична фіксація кожного кроку роботи системи. Валідовані в такому середовищі технологічні рішення можуть переноситися до державного судочинства з відповідним чином відкаліброваними правовими гарантіями.

10. Перехід до випереджальної моделі розвитку потребує створення великої та взаємопов'язаної інфраструктури, яку в роботі описано через концепт «систем автоматичного правозастосування» з розмежувальним критерієм між технічним і ціннісним. Алгоритмізації підлягає лише те, що не має політичної або морально-ціннісної природи. Складниками цієї інфраструктури є машиноспоживне право («Законодавство 2.0»), модернізовані державні реєстри як еталонні джерела даних для правничого штучного інтелекту («Реєстри 2.0»), системи фіксації та валідації юридично значущих фактів, зокрема з використанням технології розподіленого реєстру, системи підтримки прийняття судових рішень та цифрові інструменти альтернативного вирішення спорів.

11. Реалізація запропонованої концепції потребує й низки законодавчих змін, зокрема: доповнення Закону України «Про третейські суди» положеннями щодо умов застосування технологічних інструментів у третейському розгляді; внесення до Закону України «Про публічні електронні реєстри» рамкової норми про допустимість використання технології розподіленого реєстру в державних реєстрах; запровадження в законодавстві про захист персональних даних категорії стандартних знеособлених наборів даних для навчання моделей; процесуального закріплення статусу систем підтримки прийняття судових рішень із збереженням вимоги щодо остаточного людського судження.

12. Обґрунтовано, що оптимальною стратегією цифровізації правосуддя є інверсія традиційної послідовності «законодавча зміна → технічна реалізація»: законодавець делегує впорядкування технологічних аспектів судочинства органам підзаконної нормотворчості в системі

правосуддя (ВРП, РСУ, ДСА), які здійснюють постійну випереджальну діяльність: тестування, пілотування, експериментальну та дослідну експлуатацію технологій безвідносно до моменту їх повноцінного нормативного впровадження. За реалізації такої моделі момент виникнення політичної волі до нормативних змін у процесуальному законодавстві застає технологічні передумови вже сформованими, у зв'язку з чим імплементаційний лаг скорочується з років до місяців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sherstiuk I., Kovalko N. Analysis of the Current Stage of Implementation of the UJITS / EU Project Pravo-Justice. 2020. 8 p. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f6/215/85d/5f621585d4199484485810.pdf> (дата звернення: 08.06.2026).
2. Концепція побудови Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 30.04.2025 р. № 178. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_178_2025_dodatok.pdf (дата звернення: 23.07.2026).
3. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік: затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 29.05.2025 р. № 1157/0/15-25. Київ, 2025. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2024_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini_0.pdf (дата звернення: 23.07.2026).
4. Marchant G. E. Governance of Emerging Technologies as a Wicked Problem. *Vanderbilt Law Review*. 2020. Vol. 73, No. 6. P. 1861–1877.
5. Friedman L. M. The Legal System: A Social Science Perspective. New York: Russell Sage Foundation, 1975. 338 p.
6. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment / Council of Europe, CEPEJ. Strasbourg, 2018. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 23.07.2026).
7. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 05.07.2026).
8. 2022–2025 CEPEJ Action Plan: “Digitalisation for a better justice”: CEPEJ (2021) 12Final, 9 December 2021 / Council of Europe, CEPEJ. Strasbourg,

2021. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-12-en-cepej-action-plan-2022-2025-digitalisation-justice/1680a4cf2c> (дата звернення: 23.07.2026).

9. Канюка Н. В. Адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2023. 21 с.

10. Губський В. Є., Бородіна І. В. Організаційно-правові засади інформаційної трансформації судової системи України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 456–459.

11. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. (ратифікована Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 05.07.2026).

12. Збої у роботі електронного суду підтвердили в ICC / Національна асоціація адвокатів України: вебсайт. 19.03.2024 р. URL: <https://unba.org.ua/news/8932-zboi-u-roboti-elektronnogo-sudu-pidtvverdili-v-iss.html> (дата звернення: 09.07.2026).

13. Берназюк Я. Штучний інтелект та правосуддя: механізми забезпечення прозорості та підзвітності: презентація для програми підготовки суддів місцевих загальних судів (Національна школа суддів України, 5 лютого 2025 р.) / Верховний Суд. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/115_AI_transparency_accountability_ber_naziuk.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

14. Кодекс суддівської етики: затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. (у редакції від 18.09.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001415-24> (дата звернення: 05.07.2026).

15. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/1689 від 13.06.2024 р. про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act). Додаток III (системи у сфері здійснення правосуддя – високий ризик). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (дата звернення: 23.07.2026).

16. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p> (дата звернення: 05.07.2026).

17. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.05.2025 р. № 457-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-p> (дата звернення: 23.07.2026).

18. Парасюк М. В. Інформатизація цивільного судочинства як засіб реалізації принципу процесуальної економії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. № 2 (42). С. 107–116.

19. Фонова О., Чумак Р. Дистанційні слухання в цивільному, господарському та адміністративному процесах: аналітичний звіт / Проєкт ЄС «Право-Justice». 2023. 61 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/658/2d9/813/6582d9813d790644266136.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

20. Згама А. О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 320–325.

21. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (дата звернення: 05.07.2026).

22. Мін'юст і Мінцифри працюють над ідеєю Електронного архіву / Інтерфакс-Україна. 17.03.2025 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1056218.html> (дата звернення: 23.07.2026).

23. Підсумки року роботи Мінцифри за 2025 рік / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://2025.thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).

24. Скільки паперу зекономили українці в 2021 році, скориставшись е-підписом понад 8,7 млрд разів: звіт / Міністерство цифрової трансформації України. 19.01.2022 р. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/skilki-paperu-zekonomili-ukraintsi-v-2021-rotsi-skoristavshis-e-pidpisom-ponad-87-mlrd-raziv-zvit> (дата звернення: 05.07.2026).

25. План для Ukraine Facility на 2024–2027 роки. Розділ «Судова система», Реформа 3 «Цифровізація судової системи» (Reform 3: Digitalisation of the judicial system. Р. 72–73). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).

26. Канюка Н. В. Адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2023. 224 с.

27. Професійний стандарт «Суддя»: затверджений рішенням Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» від 16.12.2024 р. № 363 (внесено до Реєстру кваліфікацій 26.12.2024 р.). URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/53e6a4e1-8c44-478a-b29e-223c720c7c73.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

28. Понад 43 тисячі слухачів, цифровізація та відповіді на виклики війни: Національна школа суддів України підбила підсумки 2024 року / Національна школа суддів України. 25.02.2025 р. URL: <https://www.nsj.gov.ua/ua/news/ponad-43-tisyachi-sluhachiv-tsifrovizatsiya-ta-vidpovid-na-vikliki-viyni-natsionalna-shkola-suddiv-ukraini-pidbila-pidsumki-2024-roku/> (дата звернення: 05.07.2026).

29. Balan A. AI and Legal Education: Ethical and Sustainable Approaches. Abingdon; New York: Routledge, 2025. 134 p.

30. Бессонов О. В. Зарубіжний досвід використання штучного інтелекту в правосудді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2025. Вип. 88, ч. 3. С. 375–380. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.3.56.

31. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 127–132. URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/337> (дата звернення: 23.07.2026).
32. Кушакова-Костицька Н. В. Розвиток електронного судочинства в Україні: проблемні питання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 139–145.
33. Парасюк М. В., Римарчук Р. М. Інформатизація цивільного судочинства як засіб підвищення ефективності послуг правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 217–222. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/39.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).
34. Ясинок М. М., Котвяковський Ю. О. Електронний суд у цивільному судочинстві України. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 36–42. DOI: 10.32782/2663-5666.2023.1.6.
35. Феннич В. П. Відкриття провадження у цивільній справі за допомогою електронного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 611–614.
36. Кучинська О. П., Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 24–28.
37. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання правових спорів онлайн: поняття та сутність. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 1. С. 213–226.
38. Крат В., Голубовський І. Штучний інтелект і судочинство. *Юридична газета*. 2024. № 3 (781). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shtuchniy-intelekt-i-sudochinstvo.html> (дата звернення: 23.07.2026).

39. Берназюк І. М. Штучний інтелект у правосудді: конституційно-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 130–136. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.16.
40. Susskind R. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. 216 p.
41. Reiling D. Digital Justice: Nice to Have but Hard to Achieve. *Technology, Innovation and Access to Justice: Dialogues on the Future of Law* / eds. S. P. de Souza, M. Spohr. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021. P. 131–143. DOI: 10.1515/9781474473880-014.
42. Yeo Mui Lin. The Online Court and Remote Hearings: Enhancing the Administration of and Access to Justice in Singapore. (2025) 37 *Singapore Academy of Law Journal* 281. URL: <https://journalonline.academypublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal/Current-Issue/ctl/eFirstPublicAbstractView/mid/494/ArticleId/2057> (дата звернення: 23.07.2026).
43. Gaffar H. Implications of Digitalization and AI in the Justice System: A Glance at the Socio-Legal Angle. *Law and World*. 2024. Vol. 10, Issue 3. P. 132–151. DOI: 10.36475/10.3.14.
44. Fabri M. From Court Automation to e-Justice and Beyond in Europe. *International Journal for Court Administration*. 2024. Vol. 15, No. 3. Art. 7. P. 1–23. DOI: 10.36745/ijca.640.
45. Bhatt H., Bahuguna R., Swami S. et al. Integrating industry 4.0 technologies for the administration of courts and justice dispensation – a systematic review. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. Vol. 11. Art. 1076. DOI: 10.1057/s41599-024-03587-0.
46. Shi C., Sourdin T., Li B. The Smart Court – A New Pathway to Justice in China? *International Journal for Court Administration*. 2021. Vol. 12, No. 1. Art. 4. P. 1–19. DOI: 10.36745/ijca.367.
47. Křištofik A. Bias in AI (Supported) Decision Making: Old Problems, New Technologies. *International Journal for Court Administration*. 2025. Vol. 16, No. 1. Art. 3. P. 1–28. DOI: 10.36745/ijca.598.

48. Wang X., Wu Y. C., Ma Z. Blockchain in the courtroom: exploring its evidentiary significance and procedural implications in U.S. judicial processes. *Frontiers in Blockchain*. 2024. Vol. 7. Art. 1306058. P. 1–12. DOI: 10.3389/fbloc.2024.1306058.

49. Ast F., Deffains B. When Online Dispute Resolution Meets Blockchain: The Birth of Decentralized Justice. *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy*. 2021, 30 June. P. 1–21. URL: <https://stanford-jblp.pubpub.org/pub/birth-of-decentralized-justice> (дата звернення: 23.07.2026).

50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 04.07.2012 р. № 5041-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5041-17> (дата звернення: 05.07.2026).

51. Про організаційне забезпечення функціонування веб-порталу «Судова влада України»: наказ Державної судової адміністрації України від 17.02.2014 р. № 30. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/gjflvghvtrjg> (дата звернення: 15.06.2026).

52. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 05.07.2026).

53. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (у редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 05.07.2026).

54. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 р. № 1416-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 27. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20> (дата звернення: 05.07.2026).

55. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21> (дата звернення: 23.07.2026).

56. Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022–2024 роки: наказ Державної судової адміністрації України від 14.06.2022 р. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22> (дата звернення: 05.07.2026).

57. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20> (дата звернення: 05.07.2026).

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20> (дата звернення: 05.07.2026).

59. Про внесення змін до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0485750-23> (дата звернення: 05.07.2026).

60. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення: 05.07.2026).

61. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2006 р. № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-п> (дата звернення: 05.07.2026).

62. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2009 р. № 1007. *Офіційний вісник України*. 2009. № 74. Ст. 2533. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2009-п> (дата звернення: 05.07.2026).

63. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 05.01.2011 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9-2011-п> (дата звернення: 05.07.2026).

64. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2013 р. № 247. *Офіційний вісник України*. 2013. № 29. Ст. 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2013-п> (дата звернення: 05.07.2026).

65. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 401. *Офіційний вісник України*. 2015. № 50. Ст. 1603. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2015-п> (дата звернення: 05.07.2026).

66. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.2016 р. № 400. *Офіційний вісник України*. 2016. № 54. Ст. 1894. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-2016-п> (дата звернення: 05.07.2026).

67. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2018-п> (дата звернення: 05.07.2026).

68. Про використання суддями Єдиного державного реєстру судових рішень у режимі повного доступу: рішення Ради суддів України від 25.11.2021 р. № 55. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-55-vid-25112021-roku-pro-vikoristanna-suddami-edrsr-u-rezimi-povnogo-dostupu> (дата звернення: 15.06.2026).

69. Прийнято рішення обмежити доступ до ЄДРСР, – «ДП ICC» / *Судово-юридична газета*. 2022. 28 лютого. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/230824-priynyato-rishennya-obmezhiti-dostup-do-yedrsr-dp-iss> (дата звернення: 23.07.2026).

70. Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23.07.2014 р. про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних трансакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС (eIDAS). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj> (дата звернення: 23.07.2026).

71. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p> (дата звернення: 05.07.2026).

72. Регулювання штучного інтелекту в Україні: Мінцифри презентувало дорожню карту / Міністерство цифрової трансформації України. 07.10.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehuliuivannia-shtuchnoho-intelektu-v-ukraini-mintsyfyry-prezentovalo-dorozhniu-kartu> (дата звернення: 15.06.2026).

73. Біла книга з регулювання штучного інтелекту в Україні: бачення Мінцифри / Міністерство цифрової трансформації України. Київ, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehuliuivannia-shtuchnoho-intelektu-v-ukraini-mintsyfyry-prezentuie-bilu-knyhu> (дата звернення: 15.06.2026).

74. Про публічні електронні реєстри: проєкт Закону України від 10.09.2019 р. № 2110. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2110&skl=10 (дата звернення: 23.07.2026).

75. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 р. № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20> (дата звернення: 05.07.2026).

76. Регламент (ЄС) 2023/2844 Європейського Парламенту та Ради від 13.12.2023 р. про цифровізацію судової співпраці та доступу до правосуддя у транскордонних цивільних, комерційних і кримінальних справах та про внесення змін до окремих актів у сфері судової співпраці. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2844/oj> (дата звернення: 05.07.2026).

77. Digitalisation of justice in the European Union. A toolbox of opportunities: Communication from the Commission, COM(2020) 710 final, 02.12.2020 / EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0710> (дата звернення: 23.07.2026).

78. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства (перехід до безпаперового судочинства): Закон Естонської Республіки, ухвалений 25.01.2023 р. / Riigi Teataja. RT I, 10.02.2023, 1. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110022023001> (дата звернення: 05.07.2026).

79. Online processing of cases and e-communication with courts: Estonia / European e-Justice Portal / European Judicial Network. Last update: 31.01.2023. URL: https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/civil-cases/online-processing-cases-and-e-communication-courts/ee_en (дата звернення: 05.07.2026).

80. Kohtumenetlus tsiviil- ja haldusajades muutub paberivabaks: пресреліз Міністерства юстиції Естонії від 11.08.2021 р. / Justiits- ja Digiministeerium. URL: <https://www.justdigi.ee/uudised/kohtumenetlus-tsiviil-ja-haldusajades-muutub-paberivabaks> (дата звернення: 05.07.2026).

81. Courts (Civil and Criminal Justice) Reform Act 2021 (No. 25 of 2021): Act of the Parliament of Singapore, passed 14.09.2021 / Singapore Statutes Online. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/25-2021/Published/20211011> (дата звернення: 05.07.2026).

82. Legislative Amendments for Future-Ready Courts: press release, 26.07.2021 / Ministry of Law (Singapore). URL: <https://www.mlaw.gov.sg/news/>

press-releases/2021-07-26-legislative-amendments-for-future-ready-courts/ (дата звернення: 05.07.2026).

83. Electronic Courts and Tribunals Act 2016 (Public Act 2016 No 52): Act of the Parliament of New Zealand, assented 17.10.2016, in force 01.03.2017 / New Zealand Legislation. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2016/0052/latest/DLM6943559.html> (дата звернення: 23.07.2026).

84. High Court Rules 2016 (LI 2016/225): subordinate legislation of New Zealand / New Zealand Legislation. URL: <https://www.legislation.govt.nz/regulation/public/2016/0225/latest/whole.html> (дата звернення: 23.07.2026).

85. Senior Courts Civil Electronic Document Protocol 2019 (as amended 16.09.2021): practice note / Courts of New Zealand. URL: <https://www.courtsofnz.govt.nz/assets/6-Going-to-Court/practice-directions/practice-notes/all-benches/Senior-Courts-Civil-Electronic-Document-Protocol-2019.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

86. Electronic File and Pay now available in courts: повідомлення Міністерства юстиції Нової Зеландії (сервіс запроваджено 28.10.2020 р.). URL: <https://www.justice.govt.nz/about/news-and-media/news/electronic-file-and-pay-service-now-available/> (дата звернення: 05.07.2026).

87. Nevada Electronic Filing and Conversion Rules (NEFCR): adopted by the Supreme Court of Nevada, effective 01.03.2007 (as amended through 31.10.2025) / Nevada Legislature, Court Rules. URL: <https://www.leg.state.nv.us/courtrules/NEFCR.html> (дата звернення: 24.07.2026).

88. Rule 3.672. Remote proceedings: California Rules of Court: adopted effective 01.01.2022 (amended effective 04.08.2023) / Judicial Branch of California. URL: https://courts.ca.gov/cms/rules/index/three/rule3_672 (дата звернення: 05.07.2026).

89. Rule 10.430. Generative artificial intelligence use policies: California Rules of Court, adopted effective 01.09.2025 / Judicial Branch of California. URL: https://courts.ca.gov/cms/rules/index/ten/rule10_430 (дата звернення: 05.07.2026).

90. Illinois Supreme Court Policy on Artificial Intelligence: effective 01.01.2025 / Illinois Courts. URL: <https://www.illinoiscourts.gov/News/1485/Illinois-Supreme-Court-Announces-Policy-on-Artificial-Intelligence/news-detail/> (дата звернення: 05.07.2026).

91. New York State Unified Court System Interim Policy on the Use of Artificial Intelligence: effective October 2025 / NYCOURTS.GOV. URL: <https://www.nycourts.gov/LegacyPDFS/a.i.-policy.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

92. Proposed Federal Rule of Evidence 707 (Machine-Generated Evidence) and proposed amendment to Rule 901(c): published for public comment (August 2025 – 16.02.2026) / U.S. Judicial Conference, Advisory Committee on Evidence Rules. URL: <https://www.uscourts.gov/rules-policies/proposed-amendments-published-public-comment> (дата звернення: 05.07.2026).

93. Rules of Civil Procedure: R.R.O. 1990, Reg. 194: консолідована редакція зі змінами, внесеними О. Reg. 689/20 (zareєстровано 30.11.2020 р.) / Government of Ontario, e-Laws. URL: <https://www.ontario.ca/laws/regulation/900194> (дата звернення: 23.07.2026).

94. Про Трибунал з вирішення цивільних спорів (Civil Resolution Tribunal, CRT): перший у Канаді онлайнний трибунал; діє на підставі Civil Resolution Tribunal Act (Британська Колумбія) / BC Civil Resolution Tribunal. URL: <https://civilresolutionbc.ca/about-the-crt/> (дата звернення: 05.07.2026).

95. Civil Resolution Tribunal Annual Report 2024–2025 / BC Civil Resolution Tribunal (British Columbia, Canada). 2025. 68 p. URL: <https://civilresolutionbc.ca/wp-content/uploads/CRT-Annual-Report-2024-2025.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

96. Notice to the Parties and the Profession: The Use of Artificial Intelligence in Court Proceedings (updated 07.05.2024) / Federal Court of Canada. URL: <https://www.fct-cf.ca/Content/assets/pdf/base/FC-Updated-AI-Notice-EN.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

97. Lei nº11.419, de 19 de dezembro de 2006: dispõe sobre a informatização do processo judicial: Закон Бразилії про інформатизацію судового процесу / Presidência da República (Planalto). URL: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2004-2006/2006/lei/111419.htm (дата звернення: 05.07.2026).

98. Brazil: A digitally mature parliament: e-Democracia, Wikilegis, HackerLab / Inter-Parliamentary Union (IPU), 2022. URL: <https://www.ipu.org/news/case-studies/2022-06/brazil-digitally-mature-parliament> (дата звернення: 05.07.2026).

99. LexML Brasil – Rede de Informação Legislativa e Jurídica: Manual de Pesquisa do Portal LexML / Senado Federal. URL: <https://www.lexml.gov.br/>; посібник: <https://projeto.lexml.gov.br/documentacao/ManualPesquisaWeb.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

100. Набори відкритих даних / Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/opendata/> (дата звернення: 16.06.2026).

101. Єдиний державний реєстр судових рішень за 2025 рік / data.gov.ua. URL: <https://data.gov.ua/> (дата звернення: 16.06.2026).

102. Підключити API Єдиного державного реєстру судових рішень України / Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/open/api-edrsr> (дата звернення: 16.06.2026).

103. Greenleaf G. The global development of free access to legal information. 2009. 23 p. URL: https://www2.austlii.edu.au/~graham/publications/2009/Greenleaf_LEFIS_Ch.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

104. Захаров К. Оглядове дослідження ІТ-інструментів для супроводу судових справ / ГО «Фундація ДЕЮРЕ». 2021. 26 с. URL: <https://dejure.foundation/library/ogliadove-doslidzhennia-it-instrumentiv-dlia-suprovodu-sudovykh-sprav> (дата звернення: 23.07.2026).

105. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

106. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань / Мін'юст України. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

107. LIGA360 / ЛІГА:ЗАКОН. URL: <https://liga360.ligazakon.net/> (дата звернення: 17.06.2026).

108. НАУ – професійні правові системи / ТОВ «Інформтехнологія». URL: <https://nau.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

109. ipLex / ТОВ «Інформтехнологія». URL: <https://iplex.com.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

110. Аналітично-правова система ZAKONONLINE. URL: <https://zakononline.ua/> (дата звернення: 24.07.2026).

111. YouControl: аналітична система: повне досьє на кожну компанію України. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

112. Clarity Project: аналітична платформа: перевірка компаній та контрагентів. URL: <https://clarity-project.info/> (дата звернення: 17.06.2026).

113. Суд на долоні. URL: <https://conp.com.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

114. PravoSud: пошук та аналіз судової практики. URL: <https://pravosud.com.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

115. Lexcovery: сучасна юридична аналітика. URL: <https://lexcovery.com/> (дата звернення: 17.06.2026).

116. Понад 2,5 мільйони сеансів відеоконференцз'язку з 2021 року: повідомлення ДП «Інформаційні судові системи», 21.10.2024 р. URL: <https://ics.gov.ua/ics/news/novyny/1687651/> (дата звернення: 22.06.2026).

117. Juscutum Legal Alarm: терміновий виклик адвоката, юридична допомога онлайн 24/7. URL: <https://www.juscutum.com/legal-alarm> (дата звернення: 17.06.2026).

118. Правомен: чатбот-консультант з правових питань. URL: <https://pravoman.com> (дата звернення: 17.06.2026).

119. OpenLex: відкрите фінансування судових процесів. URL: <https://openlex.com.ua/> (дата звернення: 17.06.2026).

120. Об'єднуємося зі світовими техногігантами для розвитку ШІ: як Дія.AI працює на технології Gemini / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/obiednuemosia-zi-svitovymy-tekhnohihantamy-dlia-rozvytku-shi-iak-diiaai-pratsiuie-na-tekhnologii-gemini> (дата звернення: 23.07.2026).

121. Westlaw Edge: AI-powered legal research / Thomson Reuters. URL: <https://legal.thomsonreuters.com/en/products/westlaw-edge>; <https://legal.thomsonreuters.com/en/products/westlaw-edge/features> (дата звернення: 23.07.2026).

122. Lex Machina: Legal Analytics software; LexisNexis Acquires Premier Legal Analytics Provider Lex Machina (23.11.2015) / LexisNexis. URL: <https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lex-machina.page>; <https://www.relx.com/media/press-releases/archive/23-11-2015> (дата звернення: 23.07.2026).

123. RelativityOne: eDiscovery software for legal teams / Relativity. URL: <https://www.relativity.com/data-solutions/ediscovery/> (дата звернення: 18.06.2026).

124. Legora: collaborative AI for lawyers; Leya is now Legora (press release, 19.02.2025) / Legora. URL: <https://legora.com>; <https://legora.com/newsroom/leya-is-now-legora> (дата звернення: 23.07.2026).

125. DeepJudge: precision AI search for legal teams / DeepJudge AG. URL: <https://www.deepjudge.ai> (дата звернення: 18.06.2026).

126. DeepJudge Named #1 Product in 2025 SKILLS Survey of Legal Technology Tools / DeepJudge AG. URL: <https://www.deepjudge.ai/news/top-legal-tech-tool-2025-skillslaw-nps> (дата звернення: 18.06.2026).

127. Thomson Reuters Completes Acquisition of Casetext, Inc.: press release, 17.08.2023 / Thomson Reuters. URL: <https://www.thomsonreuters.com/>

en/press-releases/2023/august/thomson-reuters-completes-acquisition-of-casetext-inc (дата звернення: 24.07.2026).

128. Rubin K. LegalZoom: Unauthorized practice? Or new legal services model? The Law for Lawyers Today (Thompson Hine LLP), 14.08.2014. URL: <https://www.thelawforlawyerstoday.com/2014/08/legalzoom-unauthorized-practice-or-new-legal-services-model/> (дата звернення: 24.07.2026).

129. LISA: Legal Intelligent Smart Assistant / Legal Tech Map (Dutch Legal Tech); Fledger. URL: <https://www.legaltechmap.nl/companies/lisa>; <https://www.fledger.ai> (дата звернення: 18.06.2026).

130. CaseFleet: case chronology & document reviewer software / CaseFleet (LAWPRCT, Inc.). URL: <https://www.casefleet.com/features/fact-chronologies>; <https://www.casefleet.com/features/highlights-document-reviewer> (дата звернення: 18.06.2026).

131. Hallucination-Free? Assessing the Reliability of Leading AI Legal Research Tools / Magesh V., Surani F., Dahl M. et al. JELS. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2405.20362> (дата звернення: 18.06.2026).

132. Artificial Intelligence Index Report 2026 / Stanford HAI. Stanford, 2026. Chapter 3: Responsible AI. URL: https://hai.stanford.edu/assets/files/ai_index_report_2026.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

133. Alper S., Kalelioglu B. HALC-Bench: Hallucination on Long-Context Retrieval Benchmark. AIMultiple, 2026. URL: <https://aimultiple.com/ai-hallucination> (дата звернення: 19.06.2026).

134. HalluLens: LLM Hallucination Benchmark / Y. Bang, Z. Ji, A. Schelten et al. FAIR at Meta, 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2504.17550> (дата звернення: 18.06.2026).

135. Jackson D., Keating W., Cameron G., Hill-Smith M. AA-Omniscience: Evaluating Cross-Domain Knowledge Reliability in LLMs. Artificial Analysis, 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2511.13029> (дата звернення: 18.06.2026).

136. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 22.06.2026).

137. Штучний інтелект у судовій системі / Територіальне управління Державної судової адміністрації України в Чернівецькій області. URL: <https://cv.court.gov.ua/> (дата звернення: 22.06.2026).

138. Від саморегуляції до європейських правил: готуємо профільний закон про штучний інтелект в Україні / Міністерство цифрової трансформації України. 2026. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt/vid-samorehuliatyiyi-do-yevropeyskykh-pravyl-hotuyemo-profilnyy-zakon-pro-shtuchnyy-intelekt-v-ukrayini> (дата звернення: 17.06.2026).

139. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п> (дата звернення: 23.07.2026).

140. Метелев О. П. Правова природа та актуальні проблеми оцінки віртуальних активів (криптоактивів) як доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 3–4. С. 52–68. DOI: 10.59835/2413-5372.2025.3-4/52-68.

141. Звіт про результати аудиту діяльності (ефективності) на тему «Організаційне забезпечення діяльності органів судової влади»: затверджено рішенням Рахункової палати від 11.11.2025 р. № 27-2. Київ, 2025. 98 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/27-2_2025/Zvit_27-2_2025.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

142. Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему / Державне підприємство «Інформаційні судові системи». 19.12.2024 р. URL: <https://ics.gov.ua/ics/news/novyny/1723764/> (дата звернення: 05.07.2026).

143. MuBench: мультимовний бенчмарк. Hugging Face. URL: <https://huggingface.co/datasets/aialt/MuBench> (дата звернення: 22.06.2026).

144. Україна запускає власну ШІ-модель «Сяйво»: до проєкту долучилися науковці Академії / Національна академія наук України, 08.05.2026 р. URL: <https://www.nas.gov.ua/> (дата звернення: 23.06.2026).

145. Ставлення громадян України до суспільних інститутів: соціологічне опитування / Центр Разумкова. Київ, 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/> (дата звернення: 22.06.2026).

146. Штучний інтелект ніколи не зможе взяти до уваги особливості морально-етичного компонента під час розгляду судової справи: [про виступ Голови Вищої ради правосуддя Г. Усика на круглому столі щодо Висновку № 26 (2023) КРЄС, м. Київ, 1 березня 2024 р.] / Вища рада правосуддя. 05.03.2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt-nikoly-ne-zmozhe-vzyaty-do-uvagy-osoblyvosti-moralno-etychnogo-komponenta> (дата звернення: 23.07.2026).

147. Барсук М. Суддя-людина чи суддя-алгоритм? Від мети про «мислячу машину» до запровадження ШІ у сфері судочинства. *Українська правда*. 2025. 26 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/26/8008920/> (дата звернення: 23.07.2026).

148. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 23.07.2026).

149. Концепція побудови ЄСІТС: затверджена наказом ДСА України від 07.11.2019 р. № 1096. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 22.06.2026).

150. Claburn T. Estonia intends to recognize AI agents with digital IDs. *The Register*, 18.06.2026. URL: <https://www.theregister.com/ai-and-ml/2026/06/18/estonia-intends-to-recognize-ai-agents-with-digital-ids/5258087> (дата звернення: 23.07.2026).

151. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 8 лютого 2024 р. у справі № 925/200/22 / Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639> (дата звернення: 23.07.2026).

152. Апеляційний суд скасував вирок через використання ChatGPT. *Судово-юридична газета*. 2025. 31 серпня.

153. Гловюк І. В. Апеляційна скарга з галюцинаціями штучного інтелекту: висновки на майбутнє з одного кейсу у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2026. Вип. 93, ч. 5. С. 46–52. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.5.6.

154. Матвеева Ю. Проблемні аспекти застосування технологій ШІ у процесі здійснення правосуддя. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2025. № 4(48). С. 271–275.

155. Рядінська В. О., Карпушова О. В. Правові та організаційні засади використання ШІ в діяльності судів в Україні. *ЮНЕЖ*. 2025. № 5. С. 106–112.

156. Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту для правників / Міністерство юстиції України та партнери. Липень 2025. 66 с. URL: <https://storage.thedigital.gov.ua/files/2/72/fcf6c498e0a9f57e7a8521ff9833372d.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

157. Retrieval-Augmented Generation for Knowledge-Intensive NLP Tasks / P. Lewis et al. arXiv, 2020. arXiv:2005.11401. P. 1–19. DOI: 10.48550/arXiv.2005.11401.

158. Searle J. R. Minds, Brains, and Programs. *Behavioral and Brain Sciences*. 1980. Vol. 3, No. 3. P. 417–424. DOI: 10.1017/S0140525X00005756.

159. Scaling Monosemanticity: Extracting Interpretable Features from Claude 3 Sonnet. Transformer Circuits Thread / A. Templeton et al.; Anthropic. 2024. URL: <https://transformer-circuits.pub/2024/scaling-monosemanticity/index.html> (дата звернення: 23.07.2026).

160. Verbalizable Representations Form a Global Workspace in Language Models. Transformer Circuits Thread / W. Gurnee, N. Sofroniew, A. Pearce et al.

Anthropic. 2026. URL: <https://transformer-circuits.pub/2026/workspace/index.html> (дата звернення: 23.07.2026).

161. Farabet C., Lacombe O. Gemma 4: Byte for byte, the most capable open models. Google / The Keyword, 02.04.2026. URL: <https://blog.google/innovation-and-ai/technology/developers-tools/gemma-4/> (дата звернення: 23.06.2026).

162. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 23.07.2026).

163. CCJE Opinion No. 26 (2023) «Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary». Strasbourg, 01.12.2023. 21 p. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7> (дата звернення: 23.07.2026).

164. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 23.06.2026).

165. Рішення Конституційного Суду України від 10.01.2008 р. № 1-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08> (дата звернення: 23.06.2026).

166. The Agentic State: Rethinking Government for the Era of Agentic AI (Vision Paper) / L. Ilves, M. Kilian, S. M. Parazzoli, T. C. Peixoto, O. Velsberg. Tallinn Digital Summit, 2025. URL: <https://agenticstate.org/paper.html> (дата звернення: 05.07.2026).

167. Mohun J., Roberts A. Cracking the Code: Rulemaking for humans and machines. OECD Working Papers on Public Governance No. 42. Paris: OECD Publishing, 2020. URL: <https://oecd-opsi.org/wp-content/uploads/2022/03/rac-wp.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

168. Jones C. R., Bergen B. K. Large language models pass a standard three-party Turing test. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 2026. Vol. 123, No. 21. Art. e2524472123. DOI: 10.1073/pnas.2524472123.

169. Akoma Ntoso Version 1.0. Part 1: XML Vocabulary / eds. M. Palmirani, R. Sperberg, G. Vergottini, F. Vitali. OASIS Standard, 29 August 2018. URL: <https://docs.oasis-open.org/legaldocml/akn-core/v1.0/os/part1-vocabulary/akn-core-v1.0-os-part1-vocabulary.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

170. Council conclusions inviting the introduction of the European Legislation Identifier (ELI) (2012/C 325/02). *Official Journal of the European Union*. 2012. C 325. P. 3–11. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1026\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1026(01)) (дата звернення: 05.07.2026).

171. Council conclusions inviting the introduction of the European Case Law Identifier (ECLI) and a minimum set of uniform metadata for case law (2011/C 127/01). *Official Journal of the European Union*. 2011. C 127. P. 1–7. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0429\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0429(01)) (дата звернення: 23.07.2026).

172. Better rules – better outcomes. About. New Zealand Government, Ministry of Business, Innovation and Employment. URL: <https://www.betterrulers.govt.nz/about> (дата звернення: 24.06.2026).

173. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).

174. Weng B. Navigating the Landscape of Large Language Models: A Comprehensive Review and Analysis of Paradigms and Fine-Tuning Strategies. arXiv preprint arXiv:2404.09022. 2024. URL: <https://arxiv.org/abs/2404.09022> (дата звернення: 05.07.2026).

175. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 05.07.2026).

176. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 05.07.2026).
177. What is distributed ledger technology? BIS Quarterly Review. September 2017. P. 58. Bank for International Settlements. URL: https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1709y.htm (дата звернення: 05.07.2026).
178. Alruwaili F. F. CustodyBlock: A Distributed Chain of Custody Evidence Framework. *Information*. 2021. Vol. 12, No. 2. Art. 88. URL: <https://www.mdpi.com/2078-2489/12/2/88> (дата звернення: 05.07.2026).
179. Метелев О. П. Проблеми замороження та вилучення криптоактивів у кримінальному провадженні. *Право.и*. 2025. № 3. С. 305–314. DOI: 10.71404/LAW.UA.2025.3.43.
180. Hangzhou Internet Court launches upgraded version of judicial blockchain. Supreme People's Court of the PRC, 25 October 2019. URL: https://english.court.gov.cn/2019-10/25/c_768985.htm (дата звернення: 05.07.2026).
181. Opinions of the Supreme People's Court on Strengthening Blockchain Application in the Judicial Field. Supreme People's Court of the PRC, May 2022. URL: https://english.court.gov.cn/2022-05/25/c_761407.htm (дата звернення: 05.07.2026).
182. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 23.07.2026).
183. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку альтернативних способів вирішення спорів: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2025 р. № 1022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2025-п> (дата звернення: 23.07.2026).
184. UNCITRAL Technical Notes on Online Dispute Resolution. New York: United Nations, 2017. XII, 9 p. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/v1700382_english_technical_notes_on_odr.pdf (дата звернення: 23.07.2026).

185. Prytyka Y., Kravtsov S. Small Claims in Civil Procedure in Ukraine: Panacea or an Obstacle to Access Justice. *Revista Jurídica Portucalense*. 2023. Núm. Especial. DOI: 10.34625/issn.2183-2705(ne)2023.ic-19.

186. Rule C. Using Technology to Manage High Volume Caseloads: The eBay/PayPal Experience: presentation at the Administrative Conference of the United States. Washington, DC, 01.11.2010. 27 slides. URL: <https://www.archives.gov/files/ogis/events-presentations/acus-colin.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

187. What kinds of claims can the CRT take? / BC Civil Resolution Tribunal. URL: <https://civilresolutionbc.ca/help/what-kinds-of-claims-can-the-crt-take/> (дата звернення: 17.06.2026).

188. Regulation (EU) 2024/3228 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2024 repealing Regulation (EU) No 524/2013, and amending Regulations (EU) 2017/2394 and (EU) 2018/1724 with regard to the discontinuation of the European Online Dispute Resolution Platform. OJ L, 2024/3228, 30.12.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/3228/oj> (дата звернення: 23.07.2026).

189. Україна – онлайн вирішення спорів (ОВС) у справах з невеликою сумою позову: Концепція / ЄБРР та ВІСЛ. [Б. м.], [б. р.]. 203 с. (Для офіційного використання; копія в архіві автора).

190. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 23.07.2026).

191. Bergolla L., Seif K., Eken C. Kleros: A Socio-Legal Case Study of Decentralized Justice & Blockchain Arbitration. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2022. Vol. 37, No. 1. P. 55–98. URL: <https://moritzlaw.osu.edu/sites/default/files/2022-08/10-%20BERGOLLA%2055-98.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).

192. Zhuk A. Applying blockchain to the modern legal system: Kleros as a decentralised dispute resolution system. *International Cybersecurity Law Review*. 2023. Vol. 4, No. 3. P. 351–364. DOI: 10.1365/s43439-023-00086-x.

193. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Інфраструктурна готовність судової системи як передумова якісного впровадження штучного інтелекту в правосуддя. *Держава і право*. 2026. Вип. 100. С. 181–192. DOI: 10.33663/1563-3349-2026-100-181.

194. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Використання ШІ у судочинстві: правові ризики, технологічні запобіжники та межі людського контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. Вип. 2 (67). С. 78–83. DOI: 10.32782/ruuv.v2.2026.15.

195. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Від «ЄСІТС» до «ЄСІКС» – швидка трансформація концептів цифровізації правосуддя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 339–344. DOI: 10.32844/2618-1258.2026.1.52.

196. Ніколаєвський Д. С. Використання штучного інтелекту при здійсненні судочинства. *Про які ризики варто подбати? Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10–11 лютого 2026 р.)*. Тернопіль. 2026. Вип. 107. С. 67–74. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2476/> (дата звернення: 24.07.2026).

197. Ніколаєвський Д. С. Оцифровування паперових матеріалів судових справ як передумова ефективного використання ШІ при здійсненні правосуддя. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 4–5 черв. 2026 р.)*. Тернопіль. 2026. Вип. 111. С. 93–100. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2634/> (дата звернення: 24.07.2026).

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Інфраструктурна готовність судової системи як передумова якісного впровадження штучного інтелекту в правосуддя. *Держава і право*. 2026. Вип. 100. С. 181–192. DOI: 10.33663/1563-3349-2026-100-181.

2. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Використання ШІ у судочинстві: правові ризики, технологічні запобіжники та межі людського контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. Вип. 2 (67). С. 78–83. DOI: 10.32782/ruuv.v2.2026.15.

3. Тимченко Г. П., Ніколаєвський Д. С. Від «ЄСІТС» до «ЄСІКС» – швидка трансформація концептів цифровізації правосуддя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 339–344. DOI: 10.32844/2618-1258.2026.1.52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ніколаєвський Д. С. Використання штучного інтелекту при здійсненні судочинства. Про які ризики варто подбати? *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10–11 лют. 2026 р.)*. Тернопіль. 2026. Вип. 107. С. 67–74. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2476/>

2. Ніколаєвський Д. С. Оцифровування паперових матеріалів судових справ як передумова ефективного використання ШІ при здійсненні правосуддя. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*

(м. Тернопіль, 4–5 черв. 2026 р.). Тернопіль. 2026. Вип. 111. С. 93–100. URL:
<http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2634/>